

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie
Studijní obor: Regionální a politická geografie

Tomáš Burdych

PROKLETÍ NEROSTNÝCH ZDROJŮ? ANALÝZA NA REGIONÁLNÍ ÚROVNI

THE NATURAL RESOURCE COURSE? REGIONAL
LEVEL ANALYSIS

Diplomová práce

Praha 2015

Vedoucí diplomové práce: doc. RNDr. Josef Novotný, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání stejného nebo jiného akademického titulu.

V Náchodě dne 30. června 2015

Tomáš Burdych

„Nezáleží na tom, kolik bohatství vlastníme, ale na tom jak toto bohatství dokážeme využít“

Napoleon

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce, doc. RNDr. Josefu Novotnému, PhD., za cenné rady, připomínky a čas, který mi věnoval. Dále bych chtěl poděkovat Mgr. Jiřímu Hasmanovi, Ph.D., který mi vždy ochotně odborně poradil. Chtěl bych také poděkovat své rodině za její trpělivost a podporu.

ABSTRAKT

Práce se zabývá otázkou existence, nebo neexistence prokletí nerostných zdrojů (tedy úžeji specifikovanou formou tzv. prokletí přírodních zdrojů) a to na skupině nejvýznamnějších těžebních regionů vybraných rozvojových zemí s významným těžebním sektorem. Cílem práce je snaha o zachycení regionálního přínosu těžby, respektive jejího negativního dopadu a to s pomocí ukazatele relativní pozice kvality života těžebního regionu (relativizované vůči ostatním regionům sledované země). Právě v tomto přístupu sledování dopadů možného prokletí (nebo přínosu) nerostných zdrojů na regionální úrovni lze vidět asi největší přínos práce, neboť většina podobných prací se věnuje komparaci zemí, nebo jednotlivým případovým studiím.

Čtenář v práci nalezne přehled základních mechanismů a faktorů ovlivňujících využití, přínos nebo prokletí nerostných zdrojů, dále dílčí specificky zaměřené rozборы sledovaných těžebních zemí, včetně určení těžebních regionů a na závěr určité shrnutí získaných poznatků, zahrnující pokus o jejich interpretaci. Práce se také pokouší stanovit faktory a mechanismy podmiňující prokletí, nebo přínos nerostných surovin ve sledovaném souboru zemí a jejich těžebních regionů.

klíčová slova: Prokletí přírodních zdrojů, nerostné zdroje, kvalita života, těžba.

ABSTRACT

The thesis deals with the existence or absence of a curse of mineral resource (more closely specified in the form of so-called curse of natural resources) namely on the most important mining regions of the selected group of developing countries with significant mining sector. The aim is to capture the regional benefits of mining, or its negative impact with the help of indicator of the relative position of the quality of life of the mining region (relativized to the other regions of watched country). You can see the greatest benefits of the work in this approach of monitoring the impacts of a possible curse (or benefit) of mineral resources at the regional level, as the majority of similar thesis is devoted to the comparison of countries, or the individual studies.

The reader finds an overview of the basic mechanisms and factors affecting the use, benefit or a curse of mineral resources, as well as partial specifically aimed analyzes watched mining countries, including the determination of mining regions and finally a summary of reclaimed pieces of knowledge, including the attempt of interpretation. The thesis also specifies the factors and mechanisms that underlie the curse, or the benefits of mineral resources among the group of countries and their mining regions.

Key Words: Nature Resource Curse, Mineral resources, quality of life, mining.

Obsah

Obsah	6
1. Úvod.....	9
2. Teoretická část.....	12
2.1 Prokletí nerostných zdrojů.....	12
2.1.1 Základní představení problematiky.....	12
2.1.2 Různé přístupy a otázka existence prokletí nerostných zdrojů	15
2.1.3 Prokletí nerostných zdrojů jako východisko výzkumu	18
2.2 Faktory, mechanismy a procesy spojené s prokletím nerostných zdrojů	20
2.2.1 Jednostranně orientovaná a zranitelná ekonomika rozvojové těžební země ..	21
2.2.2 Vyjednávací pozice země a vyjednané podmínky těžby.....	25
2.2.3 Využívání a správa nerostných zdrojů (společnost, stát a veřejný zájem)	31
2.2.4 Ostatní faktory a mechanismy – regionální kontext	39
3. Metodická část	46
3.1 Výběr souboru zemí.....	46
3.2 Rozbor zemí, identifikace těžebních regionů a stanovení jejich RRP	47
3.3 Vyhodnocení vztahu mezi RRP těžebních regionů a ostatními charakteristikami ..	50
4. Empirická část.....	52
4.1 Typologie zemí.....	52
4.2 Rozbor jednotlivých zemí	55
4.2.1 Bohaté rentiérské země	55
4.2.2 Rentiérské postkomunistické země	61
4.2.3 Konflikty rozervané velké země.....	68
4.2.4 Slabé chudé nestabilní post-koloniální země	76
4.2.5 Slabé chudé stabilní poměrně demokratické země	84
4.2.6 Ostatní těžko zařaditelné země.....	93
4.3 Závěrečné vyhodnocení.....	105
4.3.1 Relativní pozice těžebních regionů.....	105
4.3.2 Regresní analýza možných faktorů ovlivňujících RRP těžebních regionů	110
5. Závěr.....	118
Použité zdroje.....	125

Seznam obrázků:

Obrázek 1: Přírodní zdroje - různé chápání a vymezení pojmu v hypotéze o jejich prokletí.	14
Obrázek 2: Rozvoj těžební činnosti – faktory, procesy a dopady	41
Obrázek 3: RRP regionů SAE podle standardizované kvality života	57
Obrázek 4: RRP regionů Kazachstánu podle standardizované kvality života	65
Obrázek 5: RRP regionů Iráku podle standardizované kvality života	70
Obrázek 6: RRP regionů Rep. Konga podle standard. kvality života	78
Obrázek 7: RRP regionů Ekvádoru podle standardizované kvality života	86
Obrázek 8: RRP regionů Ruska podle standardizované kvality života	98

Seznam tabulek:

Tabulka 1: Rozdělení těžebních zemí do charakteristických skupin	52
Tabulka 2: SAE - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	58
Tabulka 3: Omán - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	60
Tabulka 4: Saúdská Arábie - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	61
Tabulka 5: Kazachstán - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	64
Tabulka 6: Ázerbájdžán - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	67
Tabulka 7: Uzbekistán - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	68
Tabulka 8: Irák - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	72
Tabulka 9: Alžírsko - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	73
Tabulka 10: Angola - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	75
Tabulka 11: Nigérie - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	76
Tabulka 12: Rep. Kongo - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	80
Tabulka 13: Čad - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	81
Tabulka 14: Guinea - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	83
Tabulka 15: Mauritánie - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	84
Tabulka 16: Ekvádor - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	87
Tabulka 17: Bolívie - ukazatelé dostupné pro výpočet RRP	89
Tabulka 18: Mongolsko - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	91
Tabulka 19: Zambie - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	93
Tabulka 20: Rusko - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	97
Tabulka 21: Venezuela - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	100
Tabulka 22: Gabon - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	102
Tabulka 23: Botswana - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	104
Tabulka 24: Chile - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP	105
Tabulka 25: Těžební regiony s nejlepší (nejvyšší) RRP*	107

Tabulka 26: Těžební regiony s nejhorší (nejnižší) RRP*	108
Tabulka 27: Kvalita použitých regresních modelů.....	111
Tabulka 28: Výsledky regresních modelů	114

Seznam příloh:

Příloha 1: Vysvětlující proměnné vstupující do regresní analýzy (část A)	120
Příloha 2: Vysvětlující proměnné vstupující do regresní analýzy (část B)	121
Příloha 3: RRP sledovaných těžebních regionů podle standardizované kvality života	122

Použité zkratky:

ACG	Azeri Chirag Guneshli
CBG	Compagnie des Bauxites de Guinee
CEPE	Corporación Estatal Petrolera Ecuatoriana
CNOOC	China National Offshore Oil Corporation
CNPC	China National Petroleum Corporation
CODELCO	Corporación Nacional del Cobre de Chile
COMIBOL	Corporación Minera de Bolivia
MMF	Mezinárodní měnový fond
NBER	National Bureau of Economic Research
NNPC	Nigerian National Petroleum Corporation
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries (Organizace zemí vyvážejících ropu)
PDVSA	Petróleos de Venezuela S. A.
RRP	Relativní regionální pozice kvality života
SAE	Spojené arabské emiráty
SNPC	Société nationale de recherche et d'Exploration Pétrolière (národní ropná společnost rep. Kongo)
SOCAR	State Oil Company of the Azerbaijan Republic
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
USGS	United States Geological Survey
USGS	United States Geological Survey
WGI	Worldwide Governance Indicators
WTO	World Trade Organisation (Světová obchodní organizace)
YPFB	Yacimientos Petrolíferos Fiscales Bolivianos
ZCCM-IH	Zambia Consolidated Copper Mines Limited Investments Holdings

1. Úvod

Lidskou mysl a lidi samotné již velmi dlouhou dobu fascinuje přírodní svět rozprostírající se kolem nás. Tento svět různých forem z různých materiálů vytváří životní prostředí člověka, který toto prostředí formuje a využívá ke svému prospěchu. Příroda nám poskytuje bezpočet přírodních zdrojů, které stále objevujeme a jako společnost se je snažíme využívat. Bohužel za určitých okolností se člověk nebo celá společnost ukazují být špatnými správci tohoto přírodního bohatství. Místo, abychom využili tento potenciál přírody ke svému trvale udržitelnému rozvoji a užitku, paradoxně v některých případech dochází k situaci, kdy se zdá, že je nám naší vinnou přebytek přírodních zdrojů spíše na škodu. Někteří dokonce hovoří o jakémsi prokletí přírodních zdrojů (Auty 1993, Sachs, Warner 2001, Ross 2003 aj.).

Hypotéza prokletí přírodních zdrojů začala být velmi diskutovaná v akademické sféře na konci minulého století a dodnes dochází k jejímu rozvoji. Jisté postřehy o negativním vlivu bohatství přírodních zdrojů na socioekonomické uspořádání lidí a jejich vzájemné vztahy jsou ale staršího data. Tento paradox prokletí hojnosti přírodních zdrojů lze chápat z různých perspektiv i časového hlediska. Různá hlediska a přístupy pak vedou k odlišným důsledkům tohoto paradoxu.

Problém prokletí přírodních zdrojů „znovuobjevili“ ekonomové (viz např. Gelb 1988, Auty 1993, Sachs, Warner 1995), kteří si všimli špatného ekonomického vývoje mnohých zemí, které je možné označit za bohaté na přírodní zdroje. Výše zmínění autoři, později i jiní začali zkoumat možné příčiny bytí tohoto jevu (tedy zkoumali vztah mezi existující hojností, respektive využíváním přírodních zdrojů a ekonomickým vývojem sledované země nebo oblasti). Později problém přilákal pozornost dalších sociálních a politických věd zejména v souvislosti s výskytem celé řady různých společenských konfliktů v oblastech s „přebytkem“ přírodních zdrojů. V mnoha těchto konfliktech totiž většinou ekonomicky hodnotné, případně životně důležité přírodní zdroje byly významným činitelem ovlivňujícím průběh těchto střetnutí (viz např. Ross 2003, Bannon, Collier 2003, Hodler 2006).

V neposlední řadě je zde hledisko trvalého udržitelného rozvoje, kdy mnohé z těchto přírodních zdrojů (týká se to zejména nerostných surovin rozebíraných v této práci) se na Zemi vyskytuje v omezeném množství a jde tedy o tzv. neobnovitelné přírodní zdroje. Společnost, která využívá tyto neobnovitelné zdroje, tak vlastně nenávratně ochuzuje budoucí generace o jejich využívání a potenciál k rozvoji. Vážný problém je to zejména v případech, kdy není tento potenciál adekvátně použit pro rozvoj společnosti, ba dokonce dochází k jeho společenskému zneužití částmi společnosti v honbě za krátkodobým osobním prospěchem. Využívání rozličných zdrojů přírody má své dopady i na okolí místa

„dobývání“ (zdroje) a může vést k environmentálně i sociálně negativním (i pozitivním) změnám tohoto blízkého i vzdálenějšího okolí. Prokletí přírodních zdrojů je tak komplexní fenomén zasluhující si naši pozornost a studium.

Tato práce se na prokletí přírodních zdrojů dívá z pohledů jeho dopadů na socioekonomický rozvoj vybraných (hlavních) těžebních regionů zemí, jejichž ekonomika byla v roce 2011 závislá na produkci nerostných zdrojů (vymezení zemí viz kapitola 3.1 v metodické části práce). Práce se tedy zaměřuje na vliv nerostných surovin a nikoliv široce pojatých přírodních zdrojů na rozvoj společnosti. Cílem a hlavní výzkumnou otázkou je zjistit, jestli existuje, nebo je možné uvažovat o existenci prokletí nerostných zdrojů (respektive jejich přínosu) na regionální úrovni v hlavních těžebních regionech důležitých těžebních zemí, tedy jestli je v nich patrný nějaký negativní nebo pozitivní vliv nerostných surovin.

Většina ostatních prací extenzivního charakteru využívá jako zkoumanou jednotku úroveň zemí, zatímco intenzivněji zaměřené práce zkoumají konkrétní těžební lokality na mikroúrovni pomocí případových studií. Předkládaná diplomová práce je v podstatě kombinací obou variant. Rozsahově největší část práce zabírají rozbor situace v jednotlivých zemích, které směřují k určení těžebních regionů a stanovení (na základě dostupných kvantitativních dat) relativní regionální pozice těchto regionů v daném národním systému. Takto stanovená pozice těžebních regionů pak slouží jako základní vysvětlovaná proměnná v rámci závěrečného souhrnného vyhodnocení dílčích poznatků. Autor práce se snaží nahlížet na situaci v jednotlivých těžebních regionech nikoliv z úzkého pohledu zaměřeného na jejich ekonomickou úroveň (což je běžný přístup), ale jde mu o komplexní zachycení úrovně jejich regionální multidimenzionální kvality života. Je nutné však podotknout, že tato snaha se potýkala s výraznými omezeními spojenými s dostupností dat a informací. Cílem provedených hodnocení je tedy stanovit relativní regionální pozici těžebních regionů z hlediska úrovně kvality života a toto základním způsobem vyhodnotit. Dalším cílem je pak pokusit se prozkoumat (statistické) vztahy mezi relativní regionální pozicí těžebních regionů a různými charakteristikami těchto regionů (respektive těžebních zemí v závislosti na dostupnosti dat).

Práce je vedle úvodu strukturována do čtyř částí. V první, teoretické části se pokusím rozebrat obecný rámec celé problematiky včetně počátků jejího zkoumání a dále možné dopady prokletí nerostných zdrojů. V druhé následující části rozeberu metodiku, tj. popíšu jednotlivé kroky výzkumu a představím základní zdroje dat. Třetí a obsahově nejrozsáhlejší část přinese rozbor jednotlivých těžebních zemí, tj. hlavně identifikaci těžebních regionů a stanovení jejich regionální pozice z hlediska úrovně kvality života. V této části práce bude prezentován i pokus autora o typologizaci vybraných zemí s ohledem na charakteristiky prokletí přírodních (nerostných) zdrojů. Typologizace bude provedena na základě širšího,

z důvodu rozsahu v práci neprezentovaného, rozboru situace každé země. V rámci každého typu zemí však bude vždy jedna země rozebrána podrobněji. V této části práce se také pokusím o závěrečné vyhodnocení dílčích poznatků. Poslední částí práce je pak samotný závěr. Součástí práce jsou i přílohy, kde lze nalézt některé rozsáhlejší tabulky popisující buď výsledky regionální pozice, anebo tabulky týkající se vysvětlujících proměnných použitých v pozdějších analýzách.

2. Teoretická část

2.1 Prokletí nerostných zdrojů

V této sekci bych rád rozebral otázku hypotézy prokletí nerostných, respektive přírodních, zdrojů. Zmíním se například o tom, kdo autorem této hypotézy, rozeberu vývoj jejího zkoumání i různé přístupy k ní i její samotné existenci.

2.1.1 Základní představení problematiky

Jak už bylo nastíněno v úvodu, hlavní tematickou osou mé práce je problematika tzv. prokletí přírodních zdrojů (nature resource curse) v kontextu vybraných rozvojových zemí s důrazem na nerostné suroviny. Otázka využívání přírodních zdrojů provází lidstvo od nepaměti a dávná historie zná případy, kdy nedostatek, případně nesprávné využívání přírodních zdrojů přispělo, alespoň podle některých názorů, k zániku celých společností (např. pád Mayské civilizace nebo environmentální katastrofa na Velikonočním ostrově; viz např. Brander, Taylor 1998). Případů uplatnění hypotézy „prokletí“ přírodních zdrojů bychom v historii našli určitě více, třebaže ne tak výrazných, jako jsou výše zmíněné příklady. „Prokletí“ přírodních zdrojů proto není novodobý fenomén, ačkoliv by se tak dalo usuzovat z časového vymezení studia prací zabývajících se tímto tématem¹. Druhou implikací je význam lidského faktoru na existenci prokletí. Prokletí přírodních zdrojů není, jak se domnívám, determinováno samotnou existencí přírodního bohatství, ale do značné míry je ovlivněno lidským faktorem projevujícím se v různých i proti sobě působících podobách a způsobech využití přírodních zdrojů.

Jako najdeme případy „prokletí“ přírodních zdrojů, najdeme i příklady jejich úspěšného využití v rozvoji společnosti a jejího hospodaření. Svědčí o tom existence a zkušenost mnoha úspěšných zemí či regionů, jež dokázaly zdárně přetavit potenciál přírodních zdrojů ve svůj prospěch a využít ho ke svému rozvoji. Nemusíme chodit daleko. Ve středověku jednou z takových zemí bylo České království, které zbohatlo díky těžbě stříbrných rud. Těžba stříbra (v menší míře zlata) vedla ke zvýšení politické moci království a následně díky multiplikačním efektům a dalším příznivým faktorům k jeho dalšímu rozvoji (třebaže ne trvalému). Stejně tak rozvoj našeho raného průmyslu i dopravy v období vlády parního stroje závisel na domácích přírodních (energetických) zdrojích, jako byla např. naleziště černého

---

¹ Dominuje studium období 2. pol. 20. stol (Lederman, Maloney 2007).

uhlí na Ostravsku nebo Kladensku a na ně navázaný hutní aj. těžký průmysl². Jinými často zmiňovanými příklady úspěšného socioekonomického rozvoje, kde hojnost přírodních zdrojů sehrála významnou roli (i když opět v souvislosti s dalšími faktory), mohou být USA, Austrálie nebo Skandinávské země (Lederman, Maloney 2007, van der Ploeg 2010). Prokletí přírodních zdrojů je tedy komplexní fenomén, jehož výsledná podoba je dána působením různých činitelů často více či méně podmíněných lidským faktorem. Příčinami a faktory ovlivňujícími prokletí (tedy „neefektivní využití“) se budu zabývat později, nyní si řekneme něco o samotném pojmu prokletí přírodních zdrojů a jeho původu.

Za autora konceptu prokletí přírodních zdrojů se v novodobé historii považuje britský ekonom Richard M. Auty³, ten tento termín použil v roce 1993 ve své knize: *„Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis“*, volně přeloženo *„Trvalý rozvoj ekonomik závislých na nerostných surovinách: Teze o prokletí těchto zdrojů“*. Jak z názvu knihy vyplývá, pod pojmem přírodní zdroje si Auty představoval hlavně nerostné suroviny (Auty 1993). Auty zjistil, že země, které bylo možné považovat za bohaté na ložiska nerostných surovin, ve sledovaném období⁴ vykazovaly v průměru horší vývoj HDP přepočtený na obyvatele než země, kde podobné zásoby chyběly nebo jich bylo velmi málo. Souvislost mezi růstem HDP a nerostnými surovinami se snažil také testovat, přičemž vyloučil kauzální vliv některých ostatních proměnných nebo procesů, jako např. pokles směnných relací v obchodu s danou surovinou (viz Auty 1993).

Auty (1993), stejně jako další autoři, operuje s pojmem přírodní zdroje. Vymezení tohoto pojmu je však nejasné a mezi teoretiky prokletí přírodních zdrojů existuje očividně několik způsobů výkladu, nebo přístupů k tomuto pojmu. Různé definice přírodních zdrojů se pak snaží přehledně shrnout obrázek č. 1.

Z obecného pohledu přírodní zdroje mohou obsahovat veškeré spektrum zdrojů pocházejících z přírody. V závislosti na znalostech, dostupných technologiích, financích a potřebě má člověk možnost tyto zdroje nějakým způsobem využívat (např. zemědělství, lesnictví, rybolov, vodní, větrné, solární aj. elektrárny atd.). Ačkoliv literatura vztahující se k hypotéze prokletí přírodních zdrojů není konzistentní ve vymezení přírodních zdrojů, je zřejmé, že nejde o takto obecně vymezené přírodní zdroje. V této souvislosti se na přírodní zdroje nahlíží z jejich ekonomického významu a v širším vymezení se pod nimi rozumí hlavně primární komodity.

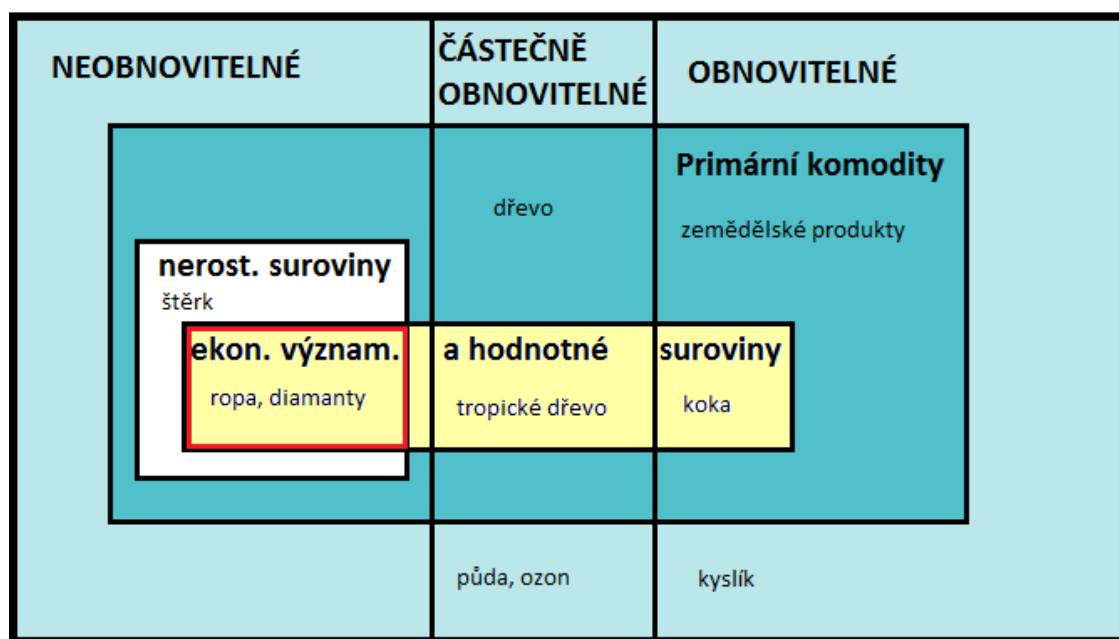
² Naopak úpadek těžby pak byl, zejména na regionální úrovni, spojen s problémy, které je možné chápat jako určité projevy prokletí nerostných zdrojů.

³ Otázka špatného výkonu některých rozvojových zemí bohatých na nerostné suroviny, však byla nastolena o něco dříve a to koncem 80. let 20. stol. Zabýval se jí např. Gelb (1988) studující ropné státy (van der Ploeg 2010, Ross 2013).

⁴ Auty své pozorování prováděl na souborech zemí v období od 60. let do začátku 80. let 20. století.

Mnoho autorů, a mezi ně patří i výše zmíněný Auty (1993) nebo například Ross (2003), Stevens (2003) či Frankel (2010), používají ještě užší „vymezení“ přírodních zdrojů. Tito autoři pod přírodními zdroji v kontextu prokletí vidí již dříve zmíněné nerostné suroviny, někdy rozšířené o bohatství lesů - tedy většinou vzácné tropické dřevo, nebo drogy (viz např. Ross 2003). S jistým zjednodušením lze tyto suroviny považovat za převážně neobnovitelné přírodní zdroje, charakteristické buď jejich strategickou významností ve smyslu, že jde o důležitý vstup současné světové ekonomiky (energetické suroviny a jiné významné průmyslové suroviny), anebo jde o cenově hodnotné a vzácně se vyskytující komodity typu ušlechtilých kovů, drahokamů případně již zmíněné vzácné dřevo. Společnými jmenovateli takto vymezených přírodních zdrojů jsou tedy z mezinárodního hlediska relativní ekonomický význam a vyšší ekonomická hodnota.

Obrázek 1: Přírodní zdroje - různé chápání a vymezení pojmu v hypotéze o jejich prokletí

nejužší a často používané vymezení přírodních zdrojů v hypotéze prokletí přírodních zdrojů (nerostných zdrojů) a také vymezení použité v této práci

Zdroj: vlastní zpracování

Z těchto vlastností vychází i intuitivně očekávatelný předpoklad, že využití významných ložisek těchto surovin by mělo být ekonomicky a zprostředkovaně pak i sociálně přínosné pro země a regiony oplývající těmito zdroji. Základním makroekonomickým mechanismem je zvýšení příjmů (zejm. devizových), což by mělo znamenat zajištění prostředků potřebných pro další rozvoj a investice (Stevens 2003).

Z toho mj. plyne, že mezi nerostnými surovinami jsou podstatné rozdíly, pokud jde o jejich ekonomickou hodnotu a význam, a tedy i potenciální přínos pro socioekonomický rozvoj regionu nebo země. Nerostné suroviny, které nemají vysokou ekonomickou hodnotu ani význam, obvykle nejsou surovinami, na kterých by stála ekonomika země, respektive její export (výjimky ale existují, viz železnou rudu těžící Mauritánie). U těchto surovin pak většinou ani nedochází k významným socioekonomickým projevům prokletí/přínosu přírodních zdrojů při jejich využívání.

Při úvahách o hodnotných nerostných surovinách a jejich prospěchu pro oblast těžby je důležité si uvědomit, že ekonomická hodnota, která se odráží v ceně získané komodity, obvykle nezahrnuje veškeré náklady a negativní externality spojené s její produkcí. Cena komodity běžně nepokrývá např. degradaci životního prostředí, poškození zdraví obyvatel či narušení způsobu života lidí (nejen) v okolí místa extrakce přírodního zdroje. Tito jednotlivci a obecně celá společnost mnohdy nesou náklady, za které ale často nedostávají odpovídající kompenzaci zohledňující skutečný dopad „produkce“ komodity.

Jak bylo naznačeno, problematika prokletí přírodních zdrojů se nemusí omezovat pouze na nerostné suroviny, ačkoliv jde o dominantní složku zkoumaných „prokletých“ přírodních zdrojů. Sachs a Warner (1995, 1997, 2001) přírodní zdroje definují na základě exportu primárních komodit, tj. exportu, který zahrnuje jak nerostné suroviny, tak zemědělské produkty (jde tedy o obecnější a širěji vymezené pojetí přírodních zdrojů). Sachs i Warner (2001, s. 831) přesto připouštějí, že hlavní roli v prokletí přírodních zdrojů mezi jejich primárními komoditami hrají nerostné suroviny⁵.

Z formálního hlediska proto, budu-li v dalších částech práce hovořit o úzce vymezených „přírodních zdrojích“, tj. ekonomicky významných a hodnotných nerostných surovinách, použiji výstižnější pojem nerostné suroviny. Namísto o prokletí přírodních zdrojů tak budu psát o prokletí nerostných zdrojů nebo surovin.

2.1.2 Různé přístupy a otázka existence prokletí nerostných zdrojů

Jestliže byl Auty „otcem“ termínu prokletí přírodních zdrojů, pak zejména velmi citované a již zmíněné empirické práce Sachse a Warnera (1995, 1997 a 2001) se postaraly o jeho rozšíření a staly se i inspirací pro další autory a kritiky tohoto konceptu (viz Lederman, Maloney 2007).

---

⁵ Hranice mezi oběma způsoby chápání se vyvíjí a není proto v mnohých pracích jasně vyhraněná. Autoři často na začátku svých prací obecně mluví o přírodních zdrojích a později se jejich pozornost stáčí k nerostným surovinám (např. Manzano, Ribogón 2001, van der Ploeg 2010).

Přírodní zdroje v těchto pracích jsou chápány jako primární komodity a vstupují do průřezových analýz (cross-section analysis) založených na studiu souborů zemí které slouží jako základní sledované jednotky. S pomocí regresní analýzy se tyto práce typicky zaměřují na vztah mezi růstem HDP a „hojností (intenzitou)“ využívaných přírodních zdrojů v roce 1970 definovanou zmíněným exportem primárních zdrojů. Jejich průběžně revidované a doplňované studie analyzují ekonomický růst v období mezi roky 1970 až 1990 a přiklání se k existenci prokletí přírodních zdrojů, tedy tendenci k horšímu hospodářskému růstu zemí s výrazným exportem primárních surovin ve sledovaném období (Sachs, Warner 1995, 1997).

Sachs a Warner vedle intenzity přírodních zdrojů testují také potenciální vliv dalších proměnných, jež mohou negativně ovlivnit ekonomický růst zemí závislých na exportu primárních surovin. Mezi testované proměnné reprezentované pomocí různých zprostředkujících ukazatelů zařadili např. počáteční HDP na obyvatele, obchodní politiku – otevřenost/uzavřenost ekonomiky, vládní a byrokratickou efektivitu, míru vládních výdajů, míru investic a další proměnné včetně dvou alternativních ukazatelů hojnosti přírodních zdrojů. Výsledkem této kontroly bylo podle jejich tvrzení potvrzení robustního negativního vztahu mezi intenzitou přírodních zdrojů a růstem HDP (Sachs, Warner 1997, s. 26, též Sachs, Warner 1995, s. 9). Práce Sachse a Warnera lze považovat za základní studie k této problematice hypotézy prokletí přírodních zdrojů a jde i o vůbec nejcitovanější články k tomuto tématu (viz Davis 2012).

Mezi další autory a následovníky Sachse a Warnera, kteří jako oni zastávají názor, že existuje výše popsaného prokletí přírodních zdrojů, které v různých obměnách prokazují ve svých pracích, patří podle Ledermana a Maloneyho (2007, s. 2) autoři jako: Gylfason, Herbertsson, Zoega (1999), Neumayer (2004), Mehlum, Moene, Torvik (2006) aj.

Sachsova a Warnerova empirická hodnocení citovaná výše ale nevedla k jednoznačnému prokázání oprávněnosti hypotézy prokletí přírodních zdrojů, což ostatně přiznávají sami autoři (Sachs, Warner 1995, 1997). Nadto existuje celá řada odpůrců tohoto konceptu, kteří často upozorňují na různé nedostatky objevující se nejen ve stěžejních pracích Sachse a Warnera, ale i u jejich následovníků⁶ (viz Lederman, Maloney 2007).

Rozsáhlou kritiku konceptu prokletí přírodních zdrojů představuje kniha „*Nature Resources: neither Curse nor Destiny*“, která je tvořena souborem několika odborných článků a výzkumů různých autorů. V knize lze nalézt jak ekonometrické analýzy (zejm. různé regresní analýzy testující danou hypotézu na souborů zemí, a to buď s průřezovým, nebo panelovým charakterem vstupních dat), tak kvalitativnější přístupy -

---

⁶ Kritika je v tomto ohledu vzájemná, tedy odpůrci konceptu kritizují zastánce a ti zas kritizují odpůrce.

historicky orientované přístupy a případové studie. Neskrývaným cílem knihy je snaha vyvrátit „prokletí přírodních zdrojů“ a naopak upozornit na přínos plynoucí z využívání těchto zdrojů (Lederman, Maloney 2007).

Lederman a Maloney (2007) svou kritiku z velké části opírají o zpochybňování některých přístupů a ukazatelů, které použili Sachs s Warnerem (1995, 1997) ve svých pracích. Tvzení o spíše „pozitivním“ vztahu mezi využíváním přírodních zdrojů a hospodářským růstem „dokládají“ Lederman a Maloney na vlastním výzkumu, který založili na podobném, i když upraveném metodickém postupu, než jaký použili Sachs s Warnerem (1995, 1997). Výsledky jejich bádání vyvracejí existenci prokletí přírodních zdrojů a podle Ledermana i Maloneyho (2007, s. 32) zpochybňují robustnost tohoto vztahu doloženého Sachsem a Warnerem (1995, 1997).

V souvislosti s kritikou hypotézy prokletí přírodních zdrojů bych zmínil zajímavé závěry práce, kterou provedli Manzano a Ribogón (2001). Tito autoři srovnávali výsledky analýz vycházejících z dvou typově různých souborů dat, tj. z průřezových dat a panelových dat. Výsledkem bylo signifikantní potvrzení existence prokletí u průřezových dat. U panelových dat, jež by měla být více imunní vůči vlivu nepozorovaných proměnných a dalším zkreslením, se však projevy prokletí nenašly (Manzano, Ribogón 2001).

Pravě otázka výsledků vzešlých z průřezových dat v konfrontaci se závěry z panelových dat je častým tématem sporů mezi akademiky zabývajícími se otázkou prokletí přírodních zdrojů z ekonomické perspektivy (Lederman, Maloney 2007, van der Ploeg 2010, Torres, Afonso, Soares 2013).

Manzano a Ribogón (2001) dále hledali onu nepozorovanou proměnnou, která by podle nich mohla stát za projevy prokletí namísto přímého vlivu hojnosti přírodních zdrojů. Domnívají se, že touto proměnnou je tzv. dluhový převis, resp. dluhové břemeno (debt overhang). V 70. letech 20. století se země oplývající přírodním bohatstvím těšily z vysokých cen komodit, tudíž jim i věřitelé byli ochotni mnohem snadněji půjčovat než srovnatelným zemím bez přírodního bohatství. Vše se však změnilo s poměrně výrazným poklesem komoditních cen na počátku 80. let, který vedl k poklesu příjmů i toků deviz. Vytvořil se tak problém dluhového převisu. Země čelily problémům spojeným se splácením dluhu v cizí měně a ve výsledku se toto utažení opasků projevilo v pomalém „růstu“ HDP (Manzano, Ribogón 2001).

Otázce verifikace výsledků stěžejní práce Sachse a Warnera se věnoval Davis (2012). Davis doslovně zopakoval postup a práci provedenou Sachsem a Warnerem v roce 1997 (viz Sachs, Warner 1997) a potvrdil tvzení některých odpůrců, že se autoři ve své práci dopustili několika spíše formálních chyb. Vyloučil však, že by tyto chyby a nekonzistence v souborech zemí použitých při jednotlivých analýzách měly vliv na základní „platnost“ jejich

výsledků o existenci prokletí přírodních zdrojů, tedy výsledků získaných na základě příslušných dat (Davis 2012).

Debatám o prokletí přírodních zdrojů dominují zejména ekonomové, kteří také jako první začali zkoumat tento fenomén. Mnoho prací se proto omezuje na studium výše popsaného vztahu mezi primárními (nebo jen nerostnými) komoditami a jejich vlivu na ekonomický vývoj (růst) země produkující tuto komoditu. Ekonomický růst má být v tomto pohledu ukazatelem úspěšnosti rozvoje konkrétní země. Jak již ale bylo ukázáno, samotná existence prokletí přírodních zdrojů viděná v jejich obecném negativním působení na ekonomický vývoj nebyla dosud jednoznačně empiricky prokázána.

Odlišné závěry badatelů jsou do značné míry dány různorodými metodickými přístupy, kdy první rozpory lze nalézt v samotném vymezení přírodních zdrojů a dále způsobu jejich měření (případně popisu) skrze různé zástupné proměnné (Ross 2013, Frankel 2010). Dalšími rozdíly v metodice jsou: odlišné vymezení časového rámce, kvalita dat, použitá metoda a její omezení, různá zjednodušení, jednotlivé myšlenkové konstrukce mechanismů způsobujících prokletí a jiná východiska včetně zaměření prací a výzkumu. Svůj vliv mají i chyby a různá opomenutí, odhalené nebo neodhalené vztahy a souvislosti. Jak lze usuzovat z nedávného přehledu literatury na toto téma, který poskytují Torres, Afonso, Soares (2013), průřezové studie (cross-section) existenci prokletí spíše potvrzují, měříme-li přírodní zdroje skrze jejich podíl na exportu nebo pomocí různých podílů k HDP, tedy měříme-li závislost dané ekonomiky na využívání přírodních zdrojů. K odmítnutí prokletí přírodních zdrojů se většinou kloní vzácnější a spíše nově se objevující studie založené na hodnocení panelových dat. Ani tyto studie ale nejsou ušetřeny některých metodických problémů ovlivněných dostupností dat, jejich kvalitou a časovým vymezením, případně možnostmi použitých ukazatelů (Torres, Afonso, Soares 2013). Lze proto tvrdit, že existence nebo neexistence prokletí se někdy omezuje jen na akademickou debatu o použité metodě, datech a dalších metodologických přístupech a souvisejících otázkách.

2.1.3 Prokletí nerostných zdrojů jako východisko výzkumu

Jiný přístup využití hypotézy o prokletí nerostných zdrojů je její aplikace jako „daného“ východiska. V takovém případě je přijímáno jako fakt, že existují země „prokleté“ i „požehnané“ přírodními zdroji. Cílem takových hodnocení pak není doložení či vyvrácení této hypotézy, ale hledání příčin její možné „existence“ a různého uplatnění (Ross 2013).

Jakkoliv připustíme pochybnosti o platnosti konceptu prokletí přírodních zdrojů ve smyslu negativního vlivu hojnosti přírodních zdrojů na vývoj ekonomiky, pořád najdeme mnoho rozvojových zemí těžících nerostné suroviny, u nichž lze oprávněně tvrdit, že využívání, případně „existence“ těchto nerostných zdrojů s sebou přinesly spíše problémy nežli přínos pro danou zemi. Může jít o různé konflikty, např. o kontrolu nad těmito zdroji, různé problémy spojené s proměnlivostí světových cen (volatilitou) exportované komodity, udržení diktátorských a autoritativních režimů, degradaci životního prostředí apod. Nepříznivá situace těchto zemí se pak skutečně dá popsat jako prokletí, a to bez ohledu na pravou příčinu existujícího stavu a skutečnou roli nerostných surovin.

Vzhledem ke složitosti společenského systému lze předpokládat, že nepříznivý stav není výsledkem působení jen jedné jediné příčiny (tedy přírodních zdrojů, resp. nerostných zdrojů), ale je výsledkem složitého komplexu často vzájemně se ovlivňujících faktorů vycházejících ze specifického prostředí konkrétní rozvojové země. Působení může být přímé i nepřímé přes zprostředkující proměnnou či proměnné. Je proto složité rozeznat, který z faktorů hraje důležitější roli. Problém může být i s určením kauzality. Každopádně se domnívám, že je relevantní přemýšlet o existenci nějakého vztahu mezi využívanými nerostnými surovinami a stupněm rozvoje dané země, nebo regionu. Uvažovaný vztah lze pak logicky nejvíce předpokládat u zemí, jejichž ekonomika je významně orientovaná na těžbu nerostných surovin. Je však nutné počítat s tím, že charakter tohoto vztahu nemusí být univerzální, ale může být (a je) proměnlivý v čase i v prostoru.

Rozvoj debat mezi ekonomy nad významem přírodních zdrojů pro hospodářství země v kontextu údajného prokletí přírodních zdrojů přilákal pozornost vědců z jiných vědních oborů. Rozvíjející se debata vedla k obohacení problematiky o nové perspektivy a uchopení typické pro tyto obory. Došlo k hledání a rozšíření spektra možných mechanismů tvořících prokletí přírodních zdrojů. Prokletí přestávalo být chápáno jen jako špatný ekonomický růst, ale stále více bylo dáváno do kontextu s dalšími problémy zejména rozvojových zemí světa. Vědci tak stále více začali spojovat využívání přírodních zdrojů (zejména nerostných surovin) s politickými, kulturními a sociálními faktory, zabývali se pravděpodobností vzniku (ozbrojených) konfliktů, negativním vlivem přírodních zdrojů na kvalitu místních institucí, rozvojem korupce a autoritativního způsobu vládnutí, chudobou nebo škodami na životním prostředí apod. Pozornost se neubírala jen na selhání ve využití přírodních zdrojů, ale došlo i na studium pozitivních případů, tedy přínosů např. v podobě rozvoje vzdělanosti, dopravní i jiné infrastruktury nebo zdravotní péče.

Domnívám se, že otázka prokletí přírodních (nerostných) zdrojů je vzhledem ke komplexnosti fenoménu stále aktuální a nezodpovězená. Snad i tato práce proto bude

přínosem v postupném osvětlování tohoto jevu a jeho mechanismech fungování. V textu výše popsané, většinou ekonomické práce studovaly prokletí „přírodních“ zdrojů vždy na úrovni zemí. Na druhé straně nalezneme i případové studie, které se zabývají dopadem těžby nerostných zdrojů na úrovni jednotlivých těžebních lokalit. Nicméně lze říci, že existuje jen poměrně málo prací, které by se zabývaly dopadem těžby na úrovni regionů. Neznám pak práci, která by se snažila porovnávat relativní národní pozici těchto regionů v kvalitě života, a „sledovala“ těžební regiony hned v několika zemích najednou. O to se pokouší právě tato práce a lze to považovat za její inovativní prvek a přínos.

Hlavním přínosem této práce by tedy měla být analýza kvality života v těžebních regionech. Práce pracuje s předpokladem, že vliv nerostných surovin v hlavních těžebních regionech na těžbě závislých (rozvojových) zemí se bude poměrně silně projevovat v celkové socioekonomické situaci těchto regionů, tedy i jejich úrovni kvality života. Případné „prokletí“, nebo „požehnání“ nerostných zdrojů by tak mělo být v tomto souboru regionů a zemí nejlépe pozorovatelné. S ohledem na rozdílnou dostupnost regionálních dat za jednotlivé vybrané země budu pro potřeby porovnávání sledovat pouze relativní pozici těžebních regionů v rámci každé země.

Výsledkem této analýzy by mělo být zodpovězení otázky, jestli je těžba nerostných zdrojů spíše „prokletím“, nebo „požehnáním“ pro obyvatele dotčených regionů. Jsem si vědom, že výsledná kvalita života bude podmíněna souběžným působením několika různých, snad i vzájemně provázaných faktorů, a bude závislá i na kvalitě dostupných dat. Přesto se domnívám, že těžba nerostných surovin je ve sledovaných regionech natolik významná, že by se její vliv na kvalitu života měl přímo nebo nepřímo projevit v této analýze. Práce se také snaží ve sledovaných případech popsat na úrovni zemí, a je-li to možné i na úrovni regionů, mechanismy a faktory spojené s těžbou, které pravděpodobně stojí za existencí nebo neexistencí prokletí nerostných surovin (anebo jinak ovlivňují životy místních obyvatel). Tyto mechanismy a faktory rozeberu v následující kapitole.

2.2 Faktory, mechanismy a procesy spojené s prokletím nerostných zdrojů

V této kapitole bych rád rozebral a shrnul jednotlivé faktory a mechanismy, které mohou stát za existencí prokletí přírodních zdrojů.

2.2.1 Jednostranně orientovaná a zranitelná ekonomika rozvojové těžební země

Volatilita (proměnlivost) světových cen komodit

Volatilita cen komodit (v kombinaci se závislostí dané ekonomiky na exportu určité komodity) se velmi často zmiňuje jako jedna z hlavních příčin a někdy i podstata hypotézy o prokletí přírodních zdrojů (Frankel 2010, Stevens 2003).

Rozvojové země většinou nejsou v pozici, která by jim umožňovala významněji ovlivnit cenu komodity na světovém trhu. Při závislosti na exportu určité komodity proto mohou být dosti zranitelné a velmi citlivé na účinky pohybů světových cen dané komodity a jejich rozkolísanosti, tzv. volatilitě (Frankel 2010). Frankel (2010) tvrdí, že „ceny ropy a plynu jsou mnohem více rozkolísané než ceny jakékoliv jiné nerostné nebo zemědělské komodity (...), a ty jsou zase daleko více rozkolísané než ceny většiny průmyslových výrobků, nebo služeb“ (Frankel 2010, s. 10). Z toho vyplývá, že nerostné suroviny a primární sektor obecně trpí většími výkyvy cen než průmysl a služby. Příčinou volatility mohou být vedle vnějších faktorů, také vnitřní šoky – tj. makroekonomická a politická nestabilita (Frankel 2010). Problémy obvykle přicházejí s náhlým poklesem světových cen způsobujícím nečekaný pokles příjmů závislé země. Taková situace pak může vést ke schodkům veřejného rozpočtu a zadlužování se (viz např. Manzano, Ribogón 2001). Reakcí na pokles ceny komodity může být podle teorie zbídačujícího růstu navýšení produkce ve střednědobém výhledu. Navýšení produkce ale může způsobit přesycení nabídky, které by pravděpodobně vedlo k dalšímu poklesu ceny komodity (viz např. Hokrová 2007).

Příjmová nestabilita také ztěžuje dlouhodobé plánování rozvoje a klade zvýšené nároky na pečlivé promyšlení každé veřejné investice. Zásadní vliv na minimalizaci (nebo zvýšení) dopadů volatility na ekonomiku mají instituce, tj. rozhodnutí jejích představitelů a jimi zavedená (ideálně preventivní) opatření. Vliv institucí a politiky bude ještě rozebrán, nicméně je dobré si znova připomenout vzájemnou provázanost a podmíněnost faktorů způsobujících prokletí nerostných zdrojů.

Problémem spojeným s volatilitou jsou hlavně nepromyšlená a příliš optimistická rozhodnutí, tedy velký objem i často špatná kvalita investic započatých v období prosperity (tj. v období vysokých cen vyvážených komodit). Celkem běžně se v souvislosti s přílivem financí v období růstu realizují (začínají se realizovat!) investiční projekty s omezeným celospolečenským přínosem. Jde např. o různé honosné stavby (paláce, stadiony, letiště aj.) nebo příliš nákladné stavby typu obrovských přehrad sporného přínosu.

Komplikace přicházejí s poklesem příjmů, kdy vyvstává problém, jak tyto rozdělané projekty nebo přehnané provozní náklady státu nastavené v době hojnosti financovat. V minimalizaci dopadů volatility tak hrají důležitou roli makroekonomické politiky, jako jsou fiskální a monetární politika státu a obecně politiky zohledňující nepředvídatelný výskyt tohoto fenoménu.

Negativní důsledky volatility je možné snížit pomocí některých ochranných a stabilizačních nástrojů. Takovými nástroji může být např. spoření v tzv. stabilizačních fondech, což je jedna z forem tzv. suverénních fondů. Do těchto státních fondů by mohla plynout část příjmů z komodit v době přebytku likvidity a odtud by se naopak financoval rozpočtový deficit v dobách krize nebo poklesu cen. Krátkodobější alternativou může být uzavírání dlouhodobějších kontraktů s fixní cenou komodity s jejími dovozci (tzv. futures a forward kontrakty). Další možností je vytvoření určitého obchodního sdružení producentů zemí disponujících významným podílem na trhu a tím i možností ovlivňovat světové ceny ve svůj prospěch. Jde vlastně o formu kartelu a takovou organizaci je např. OPEC (Frankel 2010). Je tedy zřejmé, že existují jistá opatření (příp. uplatnění fiskální politiky) zacílená na minimalizaci volatility. Tato opatření, aby fungovala, potřebují v první řadě odpovědné a kompetentní veřejné instituce. V případě mezinárodních opatření pak i jistou mezinárodní pozici (sílu).

Pokud jde o negativní dopady volatility na regionální úrovni, budou do jisté míry obdobné jako na národní úrovni. V závislosti na míře regionálního sdílení příjmů z těžby může dojít k výpadku významné části veřejných příjmů samosprávy v těžebním regionu se všemi výše popsanými důsledky. Pokles ceny komodity může mít negativní vliv na zaměstnanost v regionu, kdy se firmy (zejména soukromé) budou snažit snížit náklady těžby (existuje zde riziko propouštění). Mohou být také pozastaveny, nebo zrušeny investice do dalšího rozvoje těžby. Tyto problémy pak mohou způsobit rozvoj dalších sociálních problémů nebo podnítit eskalaci již existujících.

Holandská nemoc

Výpadek státních příjmů z těžby v důsledku volatility je závažným problémem pro těžební zemi. Na druhé straně komplikace zemi může způsobit i dlouhodobě zvýšený tok financí z exportu a využívání nerostných zdrojů. Přítok zahraničních deviz způsobuje (nezasáhne-li centrální banka) zhodnocování místní měny. Zhodnocení měny vede ke „zdražování“ výrobků a služeb exportních odvětví (včetně zemědělských) na jejich zahraničních odbytištích.

Mezinárodní ceny dominantní exportní komodity země mají tendenci působit na vývoj kurzu domácí měny, který je z významné části reakcí na objem a cenu exportované

komodity (Frankel 2010, van der Ploeg 2010). Dochází tak k poklesu konkurenceschopnosti a z dlouhodobého hlediska i útlu ostatních exportních odvětví (obvykle „deindustrializaci“; van der Ploeg 2010). Rozvojová země (stát) může na tento vývoj vytlačování ostatních obchodovatelných odvětví politicky reagovat protiopatřeními. V minulosti se často uplatňovaly různé průmyslové či zahraničně-obchodní politiky zaměřené na diverzifikaci hospodářství rozvojové země a „soběstačnost ve výrobě“. Zejména v zemích Jižní Ameriky se v 70. letech minulého století často uplatňovala politika nahrazení dovozu. Tato politika však většinou měla spíše negativní výsledek, neboť kvůli dlouhodobě trvajícím ochrannářským opatřením a poskytování státních dotací často státem vlastněným podnikům vytvářela vůči zahraničí nekonkurenceschopnou domácí ekonomiku (Lederman, Maloney 2007, van der Ploeg 2010). S případnou pozdější liberalizací obchodu (mnohdy vynucenou) pak přicházely problémy.

Na rozdíl od netěžebního obchodovatelného sektoru v těžebním sektoru dochází při posilování měny k jeho dalšímu posilování, neboť investoři i spekulanti v něm vidí potenciál vysokého zisku. V návaznosti na rozvoj těžby a vyšší spotřebu nebo investice roste domácí mezinárodně „neobchodovatelná“ (nontraded) sféra služeb a zboží, jež nezávisí na zahraničních trzích. Rozvíjí se například trh s nemovitostmi, sektor služeb s okamžitou spotřebou, zdravotnictví, školství aj.

Do rozvíjejících se odvětví těžebního sektoru a sektoru služeb tak mohou odcházet podle některých autorů perspektivní a kvalifikovaní zaměstnanci za vidinou lepších příjmů (van der Ploeg 2010). Zaostávající a méně konkurenceschopný průmysl se naopak ve zvýšené míře potýká s jejich nedostatkem. Celá situace netěžebního exportního odvětví se tak dále zhoršuje. Obdobně může být zasaženo i zemědělství, pokud možnosti a příležitosti zisku v těžebním sektoru budou dostatečně lákavé a dostupné. Zhoršuje se i postavení země, neboť roste závislost na těžebním sektoru a tím i zranitelnost a náchylnost vůči šokům vyvolaným volatilitou světových cen.

Výše popsaný proces vytlačování ostatních exportních odvětví byl prvně popsán v Nizozemsku, a to v souvislosti s rozvojem tamní těžby zemního plynu v 70. letech minulého století. Od té doby se proto nazývá Holandskou nemocí. Nastane-li pád světových cen, struktura závislosti pak vede k rozsáhlým problémům, jež dopadají nejen na sektor těžby, ale též přebujelý sektor služeb, což negativně ovlivní celou ekonomiku a rozpočet rozvojové země. Proti dopadům Holandské nemoci existují různá více či méně úspěšná opatření zaměřená na minimalizaci jejích dopadů. Některá z těchto opatření mohou být podobná těm chránícím před volatilitou (více o nich píše např. Frankel 2010).

Regionální dopad Holandské nemoci lze vidět v možnosti úpadku existujících netěžebních odvětví a následné ztrátě znalostí výroby. Další implikací je vytváření zranitelné ekonomické struktury regionu orientované zejména na těžební sektor. Rozvoj paralelně se

vytvářejícího sektoru služeb totiž vychází z těžebního sektoru a kopíruje do značné míry jeho vývojovou trajektorii.

Ztráta znalostí výroby

Procesem úzce souvisejícím s dopady Holandské nemoci může být ztráta znalostí produkce určitého typu výrobků, tzv. deskilling (Arvanitakis, Rhiannon 2010). Někteří autoři, jak ve své práci několikrát píše Lederman, Maloney (2007), vidí ve zpracovatelském průmyslu větší potenciál pro inovace a tzv. „upgrading“ (tedy možnost přechodu ke kvalitativně náročnější produkci s vyšší přidanou hodnotou), než jaký poskytuje těžební sektor nebo zemědělství.

Existence určitých znalostí výroby totiž může (za určitých podmínek) vést k rozšíření produkce o nové (ideálně kvalitativně vyšší) produkty. Produkce těchto nových výrobků často vychází ze znalostí, které se již v regionu vyskytují, a zároveň přináší do regionu jisté inovace. Ideálně tak dochází k postupné diverzifikaci produktů i ekonomiky. Podobné znalosti v rámci ekonomické základny umožňují snadnější přechod a uplatnění propuštěných zaměstnanců ze zrušených znalostně blízkých podniků. V souvislosti s průmyslovou výrobou je zmiňována i větší stabilita cen průmyslových produktů a tedy stabilnější podmínky rozvoje hospodářství. Aby ale výše napsaná pozitiva „zpracovatelského“ průmyslu platila, musejí se vyrábět produkty, o které je zájem a tedy poptávka. To může být problém u některých (zejm. státem silně řízených) ekonomik, kde je např. mnoho podniků ve státním vlastnictví.

Jiní autoři výše popsaný proces ztráty (nebo zakrnění) znalostí zpochybňují a ukazují, že i v těžebním sektoru dochází k procesům růstu znalostí, neboť je potřeba kvalifikované pracovní síly i náročných technologií (Lederman, Maloney 2007). Otázkou ale podle mě je, zda je možné specifické znalosti z těžebního sektoru uplatnit i v jiných odvětvích a zejména jakou část lokálních zaměstnanců lze považovat za kvalifikovanou pracovní sílu v těžebním sektoru. Lederman a Maloney (2007) ale upozorňují, že rozvojovou cestou těžebních zemí může být postupné rozvíjení návazných odvětví (tj. například zpracování ropy a produkce ropných produktů nebo zpracování rud na kovy apod.). Taková cesta ale opět vyžaduje pečlivé promyšlení a plánování investic v kombinaci s aplikací celé řady doprovodných opatření zajišťujících úspěch takovéto „řízené“ diverzifikace ekonomiky. Tato diverzifikace je navíc alespoň zpočátku jen částečná (tj. bude-li nízká poptávka po surové ropě, tak pravděpodobně bude nízká poptávka i po benzínu apod.). Snížení znalostí (výroby) v regionu také snižuje jeho atraktivitu pro potenciální investory, tedy jeho konkurenceschopnost v „soutěži“ regionů o přilákání (zahraničních) investic.

2.2.2 Vyjednávací pozice země a vyjednané podmínky těžby

Obecná vyjednávací pozice rozvojové země

Jedním z faktorů ovlivňujících prokletí nerostných zdrojů by mohla být, jak se domnívám, nerovná tj. slabá pozice rozvojového státu v globálních politickoekonomických strukturách, která ovlivňuje nejen možnosti ekonomického rozvoje, ale též může oslabit vyjednávací pozici těžebního státu v době dojednávání podmínek těžby. Vyjednané podmínky těžby včetně následného prodeje a sdílení zisků nerostných zdrojů pak mohou být méně výhodné, než jaké dokáže získat země se silnější vyjednávací pozicí (McMillan, Waxman 2007).

Tato ekonomická a politická pozice může mít původ v koloniální minulosti, kdy většina z dnešních rozvojových zemí byla kolonií některé z dřívějších evropských velmocí. Zájmem těchto velmocí bylo obvykle využít kolonie jako zdroj primárních komodit (aj. zdrojů). Vedle toho kolonie sloužily jako odbytiště pro vlastní výrobky s vyšší přidanou hodnotou ze země kolonizátora. Pro tyto záměry byl vytvořen celý systém koloniálního „řízení“ (spravování), jemuž byla přizpůsobena ekonomika, fungování institucí i ostatní oblasti života v koloniích. Ekonomika kolonie tak byla obecně zaměřená na export primárních komodit. Rozvoj zpracovatelského průmyslu byl vzácný. Více či méně v závislosti na konkrétní kolonii a okolnostech takto (ekonomicky a institucionálně) vybavené kolonie se nedlouho po osamostatnění začaly zapojovat do „nového“ globálního systému. Avšak kvůli zděděnému „jednostrannému“ (a zranitelnému) zaměření ekonomiky v novém systému často přetrvaly stejné koloniální vazby (dnes se proto v tomto kontextu mluví o tzv. neokolonialismu). Změnou tak byla jen větší participace USA a SSSR na tomto „vykořisťování“ periferie. Na dekolonizaci postupně navázala rozvíjející se globalizace, která dále zintenzivnila vzájemné propojování světa. Rozvojové země tak byly dříve, či později s různou mírou intenzity zapojovány do globálního politického a ekonomického systému mocensky nerovných aktérů⁷. Výše popsany vztah popisují známé teorie jádra a periferie, z nichž nejznámější je asi teorie světového systému (viz např. Wallerstein 2011).

Stále větší provázanost světa (ekonomik) vedla k větší komplexitě vzájemných vztahů, konkurenci a také nepředvídatelnosti způsobující zvýšenou citlivost světových trhů (a cen komodit) vůči různým nečekaným „zásahům“ do fungování celého systému.

---

⁷ A jiných systémů v rámci globalizačních procesů.

Šoky pocházející z různých míst propojeného světa přispívají k nestabilnějšímu vývoji světových cen a tím ztěžují podmínky rozvoje na těžbě závislým zemím (viz volatilita).

Významným rysem vztahů uvnitř globálních, ekonomických nebo politických systémů je, že se realizují mezi mocensky nerovnými aktéry s různými zájmy. Mocenskou nerovnováhou vztahů a s tím spojenými nedokonalostmi globálního politicko-ekonomického systému pak trpí nejvíce rozvojové země (viz např. v Potter a kol. 2008). V tomto kontextu Tipchanta (2012), která se ve své disertační práci zabývá prokletím nerostných zdrojů na souboru afrických ropných zemí, zjistila, že obecně vymezené zahraniční intervence (mocensky silnějších) aktérů⁸ v souladu s konceptem neokolonialismu přispívají (vedle dalších faktorů) k existenci prokletí nerostných zdrojů.

Některé neziskové organizace také upozorňují, že za určitých podmínek může být ekonomická situace a tím i vyjednávací pozice v rozvojových zemích uměle zhoršena zásahem mezinárodních finančních organizací, jako je WTO, Světové banka nebo MMF. Tyto organizace jsou schopné kvůli svému v určitém ohledu „monopolnímu“ postavení⁹ v globálním systému působit na rozvojové země a „vnutit“ jim určitá hospodářská pravidla vycházející často z neoliberální ekonomické ideologie. Omezují tak jejich volbu o jiné, možná vhodnější možnosti rozvoje (viz Potter a kol. 2008 a Makwana 2005). Svůj tlak na uzavření kontraktu mohou vytvářet i mateřské země případných těžebních koncernů, které k tomu mohou využívat různé podmíněné rozvojové pomoci nástroje obchodní, respektive zahraniční politiky (Tipchanta 2012).

Konkrétní pozice země ve světovém systému a obecně její vyjednávací pozice (jak vůči jiným zemím, tak vůči investorům) vychází z parametrů dané země¹⁰, je ale zároveň výsledkem historického a současného působení vnějších i vnitřních faktorů (resp. aktérů).

Ne všechny rozvojové země současného světového systému mají v tomto ohledu „slabou“ vyjednávací pozici. Příkladem rozvojové země s relativně silnou pozicí je Čína, v menší míře Indie, Brazílie apod. Právě případ Číny nejlépe ukazuje na skutečnost, že se geopolitická a ekonomická pozice země ve světovém systému může měnit a není statická, třebaže se tak často může zdát. Důležitým rozvojovým faktorem těchto poměrně silných a velkých zemí může být, jak se domnívám, i velikost domácího trhu.

Na druhé straně existuje mnoho chudých a „zaostalých“ rozvojových zemí, jejichž ekonomická i politická pozice, a tudíž i vyjednávací pozice ve vztahu k zahraničním investorům je relativně slabá. Týká se to zejména vyjednávání s nadnárodními koncerny, jejichž obrat může i několikanásobně převyšovat roční HDP hostitelské země (často případ

---

⁸ Jiných, obvykle silnějších zemí, nadnárodních společností, nebo mezinárodních institucí.

⁹ V současnosti začínají toto postavení ztrácet s tím, jak se Čína rozhodla založit vlastní organizace podobného typu.

¹⁰ Např. síle a charakteru ekonomiky, velikosti a soudržnosti populace, rozloze území, síle armády, schopnostech vlády apod.

těžebních společností). Významná část zemí zkoumaných v této práci patří mezi tyto země s oslabenou pozicí. Je však dobré vždy provést individuální posouzení, neboť i mezi zeměmi s oslabenou pozicí existují podstatné rozdíly.

Vyjednávací pozice ve vztahu k zahraniční soukromé společnosti

Vlastníkem pod povrchem ležícího nerostného bohatství je obvykle (rozvojový) stát. Ten se může pokusit využít své nerostné bohatství sám. Mnoho zemí dnes dobývá nerostné suroviny prostřednictvím vlastní těžební společnosti. Často jde ale o investice realizované ještě v době koloniální nadvlády koloniálními korporacemi, jejichž majetek byl později znárodněn. Přes tyto majetky chudá rozvojová země často nedisponuje dostatečnými volnými finančními prostředky, kapacitou ani technologiemi potřebnými pro další rozšíření těžby. Příčiny běžného nedostatku financí státních firem lze hledat v samotných charakteristikách státu, který na rozdíl od soukromých společností plní různé společenské funkce a má tak větší spektrum výdajů. Ve spíše chudých rozvojových zemích¹¹, tedy zároveň zemích se slabou obecnou vyjednávací pozicí, nemusejí být zisky státní společnosti (často nejdůležitějšího podniku i zdroje financí v zemi) s ohledem na potřeby státu reinvestovány v dostatečné míře do dalšího rozvoje těžební činnosti. Jsou ale použity (v ideálním případě) na řešení problémů, se kterými se rozvojová země potýká¹². Takový rozvojový stát, pokud touží po dalším rozvoji (v některých případech udržení) těžebního sektoru, je proto často nucen z nedostatku financí vstoupit do nerovného vyjednávání se zahraničním investorem.

Dalo by se předpokládat, že vyjednávací pozice rozvojové země disponující nerostnými surovinami by měla být silnější s ohledem na omezené zásoby těchto zdrojů na Zemi a jejich koncentraci do několika „málo“ míst. Jenže situace je poněkud složitější. Zprvč vyjednávací pozice záleží na konkrétní specifické a „jedinečné“ vybavenosti dané země/regionu příslušnou nerostnou surovinou. Jde tedy o charakter suroviny a parametry ložiska. Vyjednávací pozice tak vychází z atraktivnosti suroviny pro těžaře, tedy její ceny na mezinárodním trhu s komoditami (v tomto ohledu záleží i na vývoji celkové situace na trhu), kvality (např. jde o náročnost těžby a nákladnost následného zpracování) a kvantity tedy porovnání zásob s velikostmi existujících alternativních ložisek. Jde tedy z pohledu firmy o rentabilitu a výnosnost těžby (Bray 2003).

Důležitá je také lokalizace těžby, a to jednak z pohledu dopravních nákladů, respektive potenciálních nákladů spojených s budováním nezbytné infrastruktury, ale též z pohledu relevantních charakteristik území vycházejících z jeho přírodních podmínek a historického vývoje, které by mohli případnou investici zkomplikovat.

---

¹¹ V relativně bohatých zemích se situace může lišit.

¹² Příkladem takové země může být např. Zambie v 80. letech minulého století.

Rozhodování těžební firmy o realizaci investice tak závisí na celé řadě aspektů a vedle výnosnosti investice (založené často na „nejistých“ informacích z předběžného geologického průzkumu) se zohledňuje i její rizikovost. Investice do těžebního sektoru je totiž z pohledu těžební firmy spojena se značným podnikatelským rizikem, neboť otevření průmyslové těžby nerostných surovin je obvykle kapitálově a technicky náročné. Rizikovost investice zahrnuje vedle možnosti „špatného“ odhadu rentability a vývoje cen na světovém trhu i faktory jako jsou politická (ne)stabilita, nebo obecně chápáná kvalita místního podnikatelského prostředí (míra ochrany soukromého vlastnictví, právní řád aj.; Bray 2003).

Mezi hostitelskou zemí a těžební společností také existuje informační nerovnováha mezi informacemi, které má k dispozici každá ze stran jednání. To je samozřejmě podstatný faktor vyjednávání. V „nejchudších“ zemích má těžební společnost obvykle větší přehled a informace o skutečné hodnotě potenciální těžby, což je velká výhoda (Humphreys, Sachs, Stiglitz 2007)), stát zase rozumí lépe místnímu kontextu. Otázka rizikovosti investice těžební firmě poskytuje také významný prostor k jejímu zneužití během vyjednávání se státem, kdy může být rizikovost zveličena a sloužit jako argument pro ujednání pro firmu výhodnějších podmínek těžby, zde se odráží i vliv obecné vyjednávací pozice země (a tedy určitá všeobecná „špatná image“ rozvojových zemí, zejména těch nejchudších). Reálná rizikovost se pak na straně těžební firmy a obecně těžebního sektoru projevuje v charakteru těžebních firem a celkové povaze těžebního sektoru, kdy jsou dílčí globální komoditní trhy ovládány zejména několika málo ohromnými nadnárodními společnostmi (Bray 2003). Tato situace omezuje konkurenci na trhu a dále posiluje vyjednávací pozici těchto obvykle velkých firem s obrovskou ekonomickou silou.

Těžební společnosti

Těžební společnosti ale nejsou homogenní a i v tomto relativně omezeném konkurenčním prostředí existují určité rozdíly mezi nimi v jejich chování. Tyto rozdíly obvykle vychází z velikosti (tj. ekonomické síly) a „renomé“ dané firmy (ceně jejího image). Úspěch relativně malé spíše neznámé společnosti leckdy závisí na ekonomické úspěšnosti jediného projektu. Taková společnost je pak v případě nutnosti mnohem ochotnější překročit hranice (etické, environmentální apod.), za které velká společnost pečující o svou pověst jít nemůže. Určitou roli může hrát i původ těžební firmy (tj. jestli jde o společnost z vyspělé nebo rozvojové země, resp. zahraniční nebo domácí společnost). Bray (2003) se ve své práci zmiňuje, že dnes spíše menší společnosti a firmy z rozvojového světa (např. Číny) mají větší tendenci chovat se nezodpovědně než firmy z vyspělých zemí.

Výsledkem omezené konkurence je limitovaný počet potencionálních zájemců a investorů schopných zprovoznit nové ložisko. Situace se bude samozřejmě lišit podle

druhu suroviny, významu a rentabilitě těžby daného ložiska. V závislosti na kontextu a surovině může existovat též vyšší konkurence na straně zemí hledajících investora (tj. může existovat větší počet svým charakterem podobných těžebních lokalit čekajících na své využití (McMillan, Waxman 2007). Ve výsledku je pak poněkud obtížné hovořit o nějaké silné počáteční (investici předcházející) vyjednávací pozici malé nebo středně velké rozvojové země s často nižší kvalitou institucí (viz např. Shapiro, Russel, Pitt 2007). Pro rozvojovou zemi však těžba nerostných surovin skýtá příležitost, jak zvýšit svůj omezený finanční příjem, a proto se ji obvykle snaží využít. Fakt, že přínos takové investice bude pravděpodobně nižší, než jaký jsou schopné získat vyspělé země, je v takové situaci považován za méně důležitý.

Vyjednané podmínky realizace těžební činnosti

Výsledkem (slabé) vyjednávací pozice a někdy i lobbingu s firmou spřátelených osob¹³ s vazbami na místní politiku a státní sféru jsou nastavené podmínky těžby. Ty nemusejí být příliš spravedlivé ani šetrné k místnímu sociálnímu nebo přírodnímu prostředí. Nejenže objem příjmů z těžby může být ve výsledku relativně malý s ohledem na celkovou hodnotou vytěžené suroviny, navíc samotná těžba může vytvářet další náklady ve formě negativních externalit, např. negativního dopadu na životní prostředí, na zaměstnanost a tradiční živobytí místních obyvatel, jejich zdraví apod. Bohužel ujednané podmínky často „nezohledňují, respektive jen nedostatečně zohledňují tyto negativní externality těžební činnosti (viz např. Humphreys, Sachs, Stiglitz 2007)).

Konkrétní dopady dobývání nerostných surovin samozřejmě vycházejí z místního kontextu a skutečně dojednaných podmínek těžby. Tyto podmínky nejsou jen výsledkem nerovného vyjednávání mezi státem a těžební firmou, nýbrž jsou též odrazem kvality místní vlády a její schopnosti vyjednávat a sledovat veřejný zájem (míra výhodnosti ujednaných těžebních podmínek pro stát je tak individuální záležitostí ovlivněnou zejména výše zmíněnými faktory).

Na druhé straně ujednané podmínky těžby nemusejí být definitivní a časem může dojít k jejich revizi (s různým stupněm vzájemné dohody a „dobrovolnosti“). Ke změně v síle vyjednávací pozice totiž dochází se spuštěním těžby, tedy po realizaci nákladné počáteční investice potřebné k rozvoji provozu. Tehdy nebo později se vybudované těžební zařízení („výrobní“ kapitál) může stát předmětem „vydírání“ ze strany rozvojové země za účelem zvýšení příjmů z těžby (Stiglitz 2012, Bray 2003). Krajním případem tlaku státní moci může být až zestátnění provozu. Relativně nedávným a poměrně známým případem znárodnění

---

¹³ Lobovat samozřejmě mohou i ostatní aktéři, např. odpůrci těžby. Otázkou ale zůstává síla jejich vyjednávací pozice ve srovnání s možnostmi a silou vyjednávací pozice těžební společnosti.

bylo zabavení argentinského majetku španělské ropné společnosti Repsol v roce 2012 (BBC 2012), řada znárodnění zahraničních firem se odehrála v nedávné době i v Uzbekistánu, nebo Bolívii. Podobná rozhodnutí jsou ale z pohledu státu sporná. Znárodnění totiž odradí další investory a vyvolá většinou negativní reakci ze strany mateřského státu zahraničního koncernu, jehož majetek byl znárodněn. Důsledky pak do určité míry opět reflektují pozici dané země v globálním politickém a ekonomickém systému, kterou mohou tyto kroky dále oslabit. Ke znárodnění docházelo často v 60. a 70. letech minulého století v souvislosti s osamostatněním bývalých kolonií (Bray 2003).

Konečné podmínky těžby určují rozvojový potenciál těžební činnosti pro stát, potažmo region (skutečný přínos pak záleží na dalším využití tohoto potenciálu). Zásadní je, že obsahují určení příjmů, které získá veřejný sektor (kolik z této celkové částky získá konkrétní těžební region, se ale odvíjí od vnitřních pravidel státu). Smlouva dále může obsahovat počet vzniklých nových pracovních míst, podíl domácí pracovní síly nebo pravidla ochrany životního prostředí, obecně pak pokrývat různé oblasti těžby. Někdy mohou být zahrnuty specifické požadavky místní komunity (např. výstavba školy). V tomto případě jde o určitou formu kompenzace za vzniklé komplikace spojené s rozvojem těžební činnosti. Dohodnuté podmínky těžby určují pravidla vzájemných vztahů mezi těžební společností a státem, ale ovlivňují i jiné aktéry dotčené těžební činností. Nerovnou (vyjednávací) pozici mezi zapojenými aktéry¹⁴ lze pak pozorovat i na regionální nebo lokální úrovni v řešení sporů, např. pokud jde o environmentální, nebo pracovní otázky.

Potencionálně „nespravedlivě“ nastavené podmínky těžby a slabá vyjednávací pozice těžební země v globálním systému mezinárodních vztahů ale pravděpodobně nejsou těmi nejvýznamnějšími překážkami na cestě k socioekonomickému rozvoji země (potažmo regionu). Existuje mnoho rozvojových zemí, kde v současnosti stát dominuje těžebnímu sektoru¹⁵, není omezen vyjednanými podmínkami, a přesto se nedá hovořit o nějakém velkém přínosu těchto zdrojů na rozvoj země (Ross 2013). Výše zmíněné faktory přesto považují za relevantní a často opomíjené. Užitečné by proto mohlo být sledování vlastnictví těžebních společností (soukromých, nebo státních firem) včetně jejich dominance v těžebním sektoru. Dále v práci proto bude tomuto aspektu věnována zvýšená pozornost.

Větším problémem nežli je „nespravedlivé“ rozdělení těžbou získaného bohatství mezi těžební společnost a rozvojovou zemí může být paradoxně (nenadálý) přísun relativně velkého objemu příjmů, zejména v souvislosti se správou těchto financí. (tj. nejen kvůli dopadům již zmíněné Holandské nemoci). Z pohledu veřejného zájmu tedy nezáleží

---

¹⁴ Může jít např. o dotčené instituce, obchodní a politickou elitu, místní obyvatele, horníky a těžebními společnostmi, ekology atd.

¹⁵ Poměrně běžný je model, kdy se na těžbě podílí zahraniční společnost ve spolupráci se státní těžební společností. Tento model zvyšuje kontrolu státu nad těžbou a zřejmě i jeho příjmy. Podíl a dominance „obou“ společností ve společném těžebním projektu se však liší případ od případu.

jen na zajištění „spravedlivého“ podílu z těžby pro stát (region apod.), ale následně i na způsobu využití takto získaných finančních zdrojů.

2.2.3 Využívání a správa nerostných zdrojů (společnost, stát a veřejný zájem)

Institucionální prostředí

Významným faktorem, který podmiňuje uplatnění či neuplatnění hypotézy o prokletí nerostných zdrojů, je obecně pojaté institucionální prostředí (van der Ploeg 2010). To lze chápat jako jakýsi systém provázaných činitelů, mechanismů a pravidel usměrňujících chování aktérů. Jde tedy o soubor formálních i neformálních struktur jednání a vztahů společenského uspořádání. Základem mechanismů institucionálního prostředí je respektování, nebo nerespektování určitých pravidel, norem, zvyklostí, hodnot nebo mocenského uspořádání, tj. neformálních institucí, které vědomě i nevědomě formují danou společnost a vztahy mezi jejími aktéry v běžném životě. Vedle neformálních institucí jsou součástí institucionálního prostředí i formální instituce, tedy různé organizace plnící nějakou funkci v daném společenském (resp. institucionálním) uspořádání. Institucionální prostředí tak určuje obecný rámec i charakter fungování konkrétní společnosti (více např. Blažek 2011).

Různě kvalitní a efektivní institucionální prostředí pak velmi pravděpodobně ovlivňuje efektivitu využívání nerostných zdrojů i podmínky vzniku prokletí nerostných zdrojů v konkrétních příkladech zemí nebo regionů (Ross 2013). Z pohledu celospolečenského přínosu efektivní a „správně“ nastavené institucionální prostředí pozitivně působí na omezení negativních účinků ostatních faktorů způsobujících prokletí nerostných zdrojů. Institucionální prostředí a zejména instituce v jeho rámci (primárně stát) pak určují způsoby využití disponibilního nerostného bohatství.

V ideálním případě by mělo být institucionální prostředí nastaveno tak, aby sloužilo prospěchu „celé společnosti“ a bránilo její zájmy před lišícími se nekompatibilními zájmy jednotlivých aktérů (lidí, formálních institucí apod.). V reálném světě ale existuje vedle „regulačního“ působení ve směru od institucionálního prostředí k aktérům i působení opačné, tedy jednotliví aktéři jsou schopni více či méně ovlivňovat a částečně modifikovat toto prostředí včetně jeho institucí. Takové institucionální prostředí pak vedle společensky žádoucích regulačních „pravidel“ a institucí obsahuje i ty nežádoucí, sledující často něčí parciální zájmy.

Institucionální prostředí tak podle mě z velké části reflektuje místní mocenské uspořádání a rozložení sil mezi mocensky nerovnocennými aktéry. Reálné institucionální prostředí se proto v čase vyvíjí a je výsledkem komplexního působení několika faktorů i aktérů, kteří ho ovlivňují a jsou jim zpětně i ovlivňováni. Jednotlivé země i regiony se tak liší v kvalitě institucionálního prostředí a kvalitě svých institucí. Tento rozdíl se pak projevuje např. v kvalitě právního systému, tedy zákonech, efektivitě a nezávislosti státní správy, míře její centralizace, nebo decentralizace, kvalitě a dostupnosti vzdělávacích, zdravotních aj. institucí, míře korupce, klientelismu, rozdělení příjmů z nerostných zdrojů atd., v obecné rovině tedy podmínkách socioekonomického rozvoje. Je zřejmé, že v „lépe“ fungující společnosti bude šance na správné využití potenciálu nerostných surovin mnohem vyšší a projeví se tak i v míře přínosu těchto surovin pro tuto společnost.

Stát a jeho funkce

Úkolem státu je plnit některé společensky žádoucí funkce, ideálně by měl sledovat i zájmy společnosti. Stát je instituce i mocensky silný a významný aktér, který může podstatným způsobem modifikovat a vytvářet místní společenské (institucionální) prostředí, jehož je součástí. Může tak „nastavovat“ vztahy a pravidla mezi jednotlivými aktéry a omezovat ze společenského hlediska nežádoucí chování nebo parciální zájmy dalších aktérů. Pro tyto účely prosazování své vůle disponuje státní mocí. Stát tak celkově ovlivňuje podmínky prostředí, v jakých je realizována těžba (i obecný socioekonomický rozvoj), což má vliv na další rozvoj i přínos (nebo prokletí) těžby nerostných surovin.

Stát (veřejný sektor) je zřizovatelem mnohých veřejných institucí, které by měly ideálně sloužit zájmům a potřebám společnosti. Některé z těchto institucí mohou být nositeli služeb nebo jiných benefitů, které stát financuje v těžebních rozvojových zemích právě s pomocí využívání nerostných surovin. Chudé rozvojové země se totiž z finančních důvodů mohou potýkat s neschopností adekvátně zajistit některé základní funkce státu a příjem z těžby může tento problém zmenšit nebo dokonce vyřešit.

Veřejný sektor tak rozhoduje o redistribuci a využití benefitů pocházejících z těžby nerostných surovin. Na řadu pak přicházejí různé politiky, které často „rozhodují“ o efektu těžby nerostných zdrojů. Tedy jestli v daném případě hovoříme o „požehnání“, nebo „prokletí“ nerostných zdrojů.

Aplikované státní politiky

Dopad zvolených politik obvykle není jednoznačný a je ovlivněn účinky dalších vstupujících faktorů. Politika má proto pozitivní i negativní důsledky a její úspěšnost se odvíjí

od jejich poměru. Zvolené politiky pak nemusejí být zacíleny jen na rozvoj země nebo regionu, ale též mohou cílit na prevenci možných budoucích negativních dopadů spojených s těžbou nerostných surovin (viz např. sekce o volatilitě světových cen v podkapitole 2.2.1). Svou roli zde hrají různé investiční, průmyslové, obchodní, makroekonomické (fiskální režim a míra úspor, monetární politika), nebo sociální politiky. Z dlouhodobé perspektivy je důležitý charakter těchto politik, tedy jestli jsou zaměřené na krátkodobou spotřebu a akutní řešení problémů, nebo jestli jde spíše o investice do budoucího rozvoje.

Ekonomická literatura v tomto kontextu hovoří o převodu přírodního kapitálu¹⁶ v jiné - produktivní formy kapitálu generující přínos i po vyčerpání těchto zdrojů (Canuto, Cavallari 2012). V podstatě jde o zredukované ekonomické pojetí trvale udržitelného rozvoje. Zajímavou a podobnou perspektivou vidí problém Humphreys, Sachs, Stiglitz (2007), kteří zastávají názor, že finance z těžby neobnovitelných zdrojů je třeba chápat jako část celkového přírodního kapitálu země, který se těžbou v čase spotřebovává. Chybné je proto získané prostředky považovat jako externí a „trvalý“ příjem. Těžbou nerostných zdrojů země přichází o část svého omezeného bohatství. Není-li toto bohatství efektivně převedeno na jiné formy bohatství (kapitálu), stává se země chudší. Přichází tak o jednu z výhod a východisek rozvoje, o kterou ochuzuje budoucí generace. Využití (tj. politiky alokace) těchto zdrojů by proto mělo být promyšlené, aby z jejich užitku pokud možno v dlouhodobém horizontu profitovala celá společnost. Právě zde zřejmě spočívá významná část úspěchu zemí, které dokázaly využít nerostné bohatství ke svému prospěchu. Důležitým faktorem je podle Gelba (1988) časový horizont politik státu, tedy existence určité dlouhodobé strategie rozvoje a jednoty v nastaveném směřování uvnitř jeho mocenského uspořádání, případně celé země. S těmito faktory podle Gelba (1988) zřejmě úzce souvisí i stabilita vlády.

Dostávám se k vnitřní podmíněnosti státu a tedy realitě aplikování společensky rozumných politik zajišťujících redistribuci a využití nerostného bohatství. Mnohé „státní“ politiky totiž samy o sobě nemusejí sledovat celkový společenský zájem, jak by předpokládala idealistická představa státu, nýbrž parciální zájmy určité skupiny nebo jedince. Stát je sám o sobě tvořen souborem prostorově rozmístěných institucí různé funkce, jejichž samotné fungování závisí na činnosti konkrétních jedinců (a tedy i jejich kvalitách a pohnutkách). Do určité míry tak platí, že v závislosti na těchto (různě mocných) jedincích (vedle dalších faktorů) můžeme v jednom státě nalézt různě efektivně fungující, tedy „kvalitní“ instituce nebo regiony.

Mezi jednotlivci, institucemi, obecně aktéry daného společenského prostředí často existují spory a různé formy konkurenčního boje o moc prosadit konkrétní společenské nebo

---

¹⁶ V tomto případě reprezentovaného nerostnými surovinami, které je potřeba vytěžit.

parciální zájmy skrze ovlivnění různých politik. V našem kontextu jde např. o boj o možnost rozhodovat o rozdělování příjmů z těžby (tj. mít kontrolu nad utvářením a implementací politik financovaných z těchto zdrojů). Regionálním příkladem těchto sporů mohou být spory mezi centrální vládou a samosprávou těžebního regionu týkající se míry sdílení příjmů z těžby a jejich alokace v extrémním případě spojené se snahami o osamostatnění území (viz například případ provincie Katanga v Demokratické republice Kongo (dále DR Kongo) nebo republiky Biafra v Nigerii).

Rentiérské chování a rentiérský stát

V souvislosti s rolí jedinců a v obecné rovině aktérů je dobré zmínit koncept tzv. rentiérského státu. Tímto pojmem někteří autoři (Mahdavy 1970, dále viz Basedau, Lay 2009, Meissner 2010, Ross 2013 aj.) popisovali nejprve země Blízkého východu i Jižní Ameriky (Shaw 2013), jejichž ekonomiky stály na pravidelných bohatých platbách přicházejících z těžby nerostných surovin (zejména ropy). Tyto zdánlivě nevyčerpatelné příjmy dříve nemotivovaly jejich správce (disponující obvykle neomezenou politickou mocí v nakládání s touto rentou) k investicím do diverzifikace hospodářství, případně jiného podporování ekonomického rozvoje založeného na produktivní ekonomické činnosti. „Nejziskovějším“ byznysem v zemi totiž byla těžba nerostných surovin, kterou díky své politické moci ovládali. Daňové příjmy státu byly s výjimkou příjmů z nerostných surovin relativně malé. Případné rozhořčení občanů s fungováním státu a správou nerostných zdrojů mohlo být „snadno“ kompenzováno „štědrými“ sociálními službami, nebo snížením daňové zátěže. Dnes se pojem rentiérského státu používá i u jiných zemí, kde ekonomika závisí na nějaké formě snadno získané renty (Ross 2013, Meissner 2010).

Relativní objem financí plynoucích z těžby nerostných surovin ovlivňuje operační prostor vlády, tedy možnosti způsobu vládnutí, udržení moci a aplikaci určitých politik. V mnou upraveném dělení podle Oravcové (2013, s. 13) lze těžební země rozdělit podle jejich příjmů z „nerostných“ zdrojů na:

1) bohaté (typické) rentiérské státy, které charakterizují vysoké renty z nerostných surovin. Tyto renty poskytují vládě finanční nezávislost (státní příjmy nestojí primárně na vybraných daních) a zprostředkovaně tak přináší i větší „nezávislost“ na vůli občanů. Relativně vysoké renty tak mohou být příčinou demokratického deficitu spojeného s autoritativním způsobem vládnutí. Vysoká renta přepočtená na hlavu umožňuje, alespoň teoreticky, větší průsak renty k běžným občanům, a to i po započtení obvyklého zpronevěření části peněz jejich správci. V tomto státě jsou často obyvatelé velmi závislí na státních strukturách, resp. vládnoucí elitě. Stát nebo elita jsou např. hlavním zaměstnavatelem.

2) státy s jistou rentou, která ale není v relativním měřítku tak velká, aby s ohledem na vnitřní charakteristiky země (např. populační velikost, rozlohu atd.) zajistila místním vládám srovnatelně velkou kontrolu nad územím i obyvateli, jakou mají typické bohaté rentiérské země. Renta tedy neumožňuje z vlastních zdrojů státu uplatnění velkorysých, někdy až nerozumně nastavených sociálních politik, které jsou distribuovány mezi „většinovou“ populaci v typickém rentiérském státě a slouží k „umlčení“ nespokojenosti vlastních obyvatel. Omezená velikost renty mnohem více limituje operační prostor a možnost vlády udržet se u moci. Vlády těchto zemí proto „musejí“ mnohem více zvažovat zájmy společnosti a brát je v potaz při realizaci svých politik nebo výdajů. Jistou alternativní cestou odvíjející se od velikosti dostupných finančních zdrojů je, zejména v autoritativních zemích, budování a udržování „loajálních“ bezpečnostních složek, které by případný nesouhlas obyvatel pacifikovaly. Riziko špatného využití rent tak nemizí a závisí na místním kontextu a chování elit.

3) chudé zaostalé rozvojové země s malou ekonomikou, jejíž příjmy z nerostných zdrojů nedokáží zajistit ani status zemí se středními příjmy. Jde často o země politicky nestabilní potýkající se s celou řadou vážných problémů (bezpečnostních, sociálních, zdravotních, rozvojových apod.). Jejich řešení je často nad možnostmi místních vlád. Značná část prostředků proto v první řadě směřuje do zajištění bezpečnosti (své moci), místo aby bylo investováno do (za jiných okolností smyslupnějších) rozvojových projektů. Veřejné sociální služby jsou v těchto zemích většinou na špatné úrovni.

Ve všech těchto kategoriích států koncentrace „přístupného“ bohatství vyvolává pokušení, a to nejen u těch, kteří ho mají za úkol spravovat ve veřejném zájmu. Bohatství láká i ostatní, jež se snaží využít příležitost urvat si „svou“ (větší) část na úkor obecného blaha a vytváření hodnoty skrze ekonomickou činnost. Tento proces se nazývá dobývání renty (rent seeking; van der Ploeg 2010). Existuje názor, že v zemích s málo rozvinutými institucemi dochází mnohdy s rozvojem využívání nerostných zdrojů ke zhoršování kvality institucí (v obecné rovině institucionálního prostředí). S rozvojem těžby totiž narůstá objem státních příjmů, což zvyšuje pokušení a motivaci zainteresovaných jedinců zajistit si stálý přístup k těmto zdrojům (van der Ploeg 2010, Ross 2013).

V tomto ohledu jsou zajímavé tři studie, které zmiňuje Ross (2013, s. 12). První provedl Vicente (2010), který pomocí dotazníkového šetření zdokumentoval výrazný nárůst vnímání korupce ve veřejném sektoru následovaný po objevu ropy v okolí státu Sv. Tomáš a Princův ostrov. Další studie je z Brazílie, kde Brollo a kol. (2013) objevili, že 10% nárůst příjmů obecních rozpočtů vedl k 10-12% nárůstu korupce. V třetí Rossem zmíněné studii pak Caselli a Michaels (2013) pozorovali, že růst příjmů brazilských obecních rozpočtů pocházející z těžby ropy, vedl k většímu utrácení za veřejné zboží a služby a snad ještě větší defraudaci veřejných peněz, než jaké představovalo ono utrácení. Podobně se

v souladu s konceptem dobývání renty najde mnoho podnikavců mimo veřejný sektor snažících se najít legální i méně legální přístup k tomuto rostoucímu bohatství.

Vliv mocenské elity

Je-li kvalita státních institucí nízká a není-li ani společensky „správně“ nastavené institucionální prostředí, pak v dané zemi existuje prostor pro vznik klientelistických vazeb, růst korupce, obecně rozvoj nežádoucích společenských jevů. Prosazování parciálních zájmů mocensky silných aktérů je pak mnohem snazší. Časem se tak může vytvořit určitá nikým nekontrolovaná elita s privilegovaným přístupem k nerostnému bohatství. Vychýlení toků státních příjmů mimo společensky prospěšné projekty často vede k nerovnoměrnému růstu příjmů i koncentraci společenského bohatství do rukou této úzké skupiny obyvatel. Tím se posiluje její moc a vliv ve státě. Tento společensky nezdravý proces může vyústit až v autoritářskou vládu (elity) plně kontrolující finanční zdroje pocházející z těžby (viz Ross 2013).

Mnoho dnešních rozvojových zemí závislých na nerostných surovinách nelze považovat za demokratické. Jak píše Ross (2013), vše nasvědčuje tomu, že existuje pozitivní vztah mezi trváním nedemokratického režimu a nerostnými zdroji (Ross 2013, s. 6-7, ale také Frankel 2010). Týká se to zejména ropy, tedy zemí produkujících ropu, kde je obecně problematické mluvit o nějakém významném zastoupení demokratických zemí. Tedy alespoň demokracie s rozvinutými politickými a lidskými svobodami v podobě, v níž ji známe.

Provázaná „různou měrou (ne)omezená“ elita disponující ekonomickou i politickou mocí může vedle autokratických zemí existovat i v demokracii. K zajímavému poznatku došli Andersen a Aslaksen (2008), podle kterých se projevy prokletí nerostných zdrojů, omezíme-li se na demokratické režimy, objevují hlavně v prezidentských demokraciích, které mají být méně zodpovědné a reprezentativní. Nicméně porovnáme-li geografickou polohu zemí s prezidentskou demokracií se zeměmi s parlamentní demokracií, zjistíme, že rozvojovým zemím poměrně výrazně dominují prezidentské systémy (zřejmě jako důsledek kolonialismu), zatímco parlamentní demokracie jsou velmi často lokalizované ve vyspělých zemích Evropy¹⁷.

Elita v demokracii stejně jako v autokratickém státě může být důležitým faktorem ovlivňujícím politickou stabilitu i režim dané země obzvláště v případech ohrožení jejích vlastních zájmů (viz např. Dunning 2008). Za určitých okolností může být silou podporující demokratizaci, za jiných naopak stát za růstem autoritativního chování státu

---

¹⁷ Existují samozřejmě výjimky, jako jsou země bývalé britské Indie (Indie, Pákistán, Bangladéš) s parlamentní demokracií.

(Dunning 2008). Pro pochopení procesů fungujících v dané zemi nebo regionu je proto důležité poznat mocenskou strukturu daného prostředí. Nejde přitom jen o mocenské vztahy mezi státem, elitou a společností a jejími částmi (například etniky), ale zejména existuje-li ve státě „neomezená“ elita, je důležité znát i vzájemné vztahy uvnitř této elity (zvláště její rozpory a střety).

Tyto různě intenzivní mocenské „střety“ (nebo spolupráce) mezi aktéry mají svou geografickou dimenzi. Rozdělení politické a ekonomické moci mezi jednotlivé aktéry není rovnoměrné a probíhá na pozadí prostorových vztahů mezi jádrovými oblastmi a periferií, mezi městy a venkovem nebo těžebním regionem vytvářejícím značnou část HDP a zbytkem země. Prostorová dimenze je tak nedílnou součástí rozdělení moci v zemi a projevuje se i v alokaci získaných prostředků z těžby. Významné státní (nebo regionální) příjmy z těžebního průmyslu tak nemusejí být přínosem pro obyvatele dané země (těžebního regionu), jestliže jejich správa je vykonávána společensky nezodpovědnou vládnoucí vrstvou, nebo probíhá-li boj o kontrolu nad těmito zdroji, který vede k jejich plýtvání (Hodler 2006). Kontrola (nerostných) zdrojů přináší lákavou možnost osobního obohacení. Různými cestami pak veřejné finance z nerostných zdrojů proudí na soukromé účty vládnoucí elity.

Toto tvrzení částečně dokládá studie Andersena a kol. (2013) zkoumající původ a vývoj finančních toků daňových rájů, jako jsou Švýcarsko, Kajmanské ostrovy, Bahamy, atd., v kontextu úspor občanů ze zemí bohatých na ropu a plyn. Podle těchto autorů existuje jasný vztah mezi množstvím vkladů bohatých občanů z autokratických režimů uložených v daňových rájích a vývojem cen ropy nebo plynu. Vklady rostou také s rostoucí politickou nestabilitou ve zdrojové zemi.

Část financí získaných z nerostných zdrojů v závislosti na situaci a rozhodnutí vládnoucí elity může jít na udržování její mocenské pozice například skrze financování loajálních bezpečnostních složek a tedy budování represivního aparátu v autokratických režimech, korumpování opozice, nebo samotných občanů skrze populistické dary a sociální politiky s krátkodobým přínosem (Dunning 2008, van der Ploeg 2010). Není ale podmínkou, že by mocenská elita měla vždy negativní vliv na distribuci přínosu z těžby. Za jistých okolností může být elita osvětlená a sledovat ve svém zájmu dlouhodobější socioekonomický rozvoj společnosti, případně, s ohledem na kontext, se mohou jisté zájmy elity shodovat se zájmy celkové společnosti. V této práci sleduji prokletí nerostných zdrojů, proto je zde možná větší důraz kladen na negativní aspekty mocenské elity, ale je důležité zmínit i možnost opačného působení.

Demokracie

Poměrně často se v souvislosti s prokletím nerostných, příp. některých přírodních zdrojů diskutuje otázka demokracie. Demokracii lze chápat jako strukturu v rámci institucionálního prostředí. Jak již bylo zmíněno v sekci o mocenské elitě (podkapitola 2.2.3), v rámci honby za rentou může dojít ke zhoršení kvality institucí i celého institucionálního prostředí včetně demokracie. Potencionální zhoršení míry demokracie v důsledku „boje“ o rentu lze vidět jako určitý negativní projev, který je možné brát jako projev prokletí nerostných zdrojů.

Prokletí nerostných zdrojů lze však vidět z různých hledisek a jde tak i o otázku interpretace, kterým dimenzím rozvoje přikládáme jaký význam. V této práci se snažím dívat na prokletí nerostných zdrojů z pohledu jejich dopadů na celkovou populaci vybraných těžebních zemí a jejich těžebních regionů. Za míru prokletí nerostných zdrojů mi tak slouží relativní kvalita života. Je zřejmé, že míra demokracie je jen jednou její součástí s omezeným vlivem na její celkovou podobu.

Větší míra demokracie nemusí nutně znamenat lepší správu a fungování státu, ani růst ekonomiky nebo větší dostupnost sociálních služeb. Existují například příklady dříve nedemokratických rozvojových zemí závislých na těžbě nerostných surovin, ve kterých došlo k významnému ekonomickému a (společenskému) rozvoji (Frankel 2010, Stevens 2003). Stevens (2003) v kontextu těžebních zemí zmiňuje příklady jako: Indonésie, Malajsie, Chile v 70. až 90. letech a dnes často za vzor dávaná Botswana je sice považovaná za demokracii, dlouhodobě jí však vládne jen jedna politická strana (Stevens 2003, s. 33). V některých dimenzích socioekonomického rozvoje i kvality života mohou vybrané spíše nedemokratické země dopadnout dokonce lépe než leckteré země s větší mírou demokracie. Samozřejmě důležitou roli zde hraje konkrétní lokální kontext a interpretace. Uplatnění demokracie v procesech prokletí nerostných zdrojů je podle mě spíše nepřímé a v podstatě „stejně“ jako působení institucionálního prostředí (jde tedy o určitý rámec upravující vztahy a chování aktérů určitým směrem, který aktéři prostředí mohou, ale také nemusí plně respektovat). Výsledný efekt a kvalita demokracie tak závisí na kombinaci celé řady dalších faktorů. Je proto obecně obtížné říci, jestli má demokracie pozitivní, nebo negativní vliv na existenci prokletí nerostných zdrojů.

2.2.4 Ostatní faktory a mechanismy – regionální kontext

Úspěch ve využití nerostných surovin v zájmu budoucího socioekonomického rozvoje a zprostředkovaně tedy zajištění adekvátní kvality života závisí na celé řadě místně specifických faktorů. Některými jsem se již zabýval, jiné zmíním nyní. V této práci ale není možné rozebírat všechny tyto faktory, omezím se proto jen na ty, které považuji za důležité.

Historický socioekonomický vývoj

Minulost a předchozí vývoj země (regionu) jsou dalším faktorem ovlivňujícím průběh a možnosti využívání nerostných zdrojů (viz např. koncept path dependency). V kontextu těžebních regionů se pak Fleming a Measham (2013, s. 12) zmiňují o významu ekonomické historie regionu¹⁸. Tedy jde-li o region s dlouhou tradicí hornictví (extrakce), nebo jde-li naopak o region, kde je těžba novou ekonomickou činností. V regionech, kde je těžba novým fenoménem, často dochází ke konfrontaci těžební činnosti a jejích důsledků s tradičním způsobem života lokální populace i jejím životním prostředím. Těžba pak může být vnímána mnohem negativněji než v regionech s dlouhou těžební minulostí, kde významná část obyvatel je již zaměstnána v těžebním sektoru. Z ekonomické historie vychází i struktura ekonomiky, která je důležitá pro hodnocení regionálních dopadů a vlivu Holandské nemoci, volatility a z nich odvíjejících se dalších procesů.

Fáze těžby

V souvislosti s hodnocením dopadů využívání nerostných zdrojů v různých hornických lokalitách (regionech, zemích) je nutné mít na paměti odlišný stav vývoje tamní těžební činnosti. Jedním z cílů této práce je sledování relativní regionální pozice kvality života v těžebních regionech. Vzhledem k povaze a dostupnosti kvantitativních dat i jejich potřebě porovnávání sleduji v této práci pouze stav v určitém „časovém bodě“ (přibližně úsek mezi roky 2008 - 2013). Je ale zřejmé, že v jednotlivých regionech bude těžební činnost v odlišné fázi vývoje, tj. může být na samém začátku své činnosti, kdy její přínos nebude možné ještě hodnotit, ve fázi dynamického rozvoje, zralosti, případně úpadku spojeného s poklesem produkce. V různých fázích tohoto cyklu tedy bude přínos těžby odlišný a bude se lišit i zapojení a význam jednotlivých faktorů, které ovlivňují možnou existenci hypotézy prokletí nerostných zdrojů. Jsem si vědom, že fáze těžby tak může mít významný vliv

---

¹⁸ Zde popisují zejména význam ekonomické historie, ale historický vývoj obecně může hrát podstatnou roli a ovlivňovat relevantní mechanismy a chování aktérů ve sledovaném regionu.

na konečné výsledky relativní pozice těžebních regionů v kvalitě života. V empirické části proto bude tomuto faktoru věnována určitá pozornost (s ohledem na dostupnost relevantních informací).

Převzaté a upravené schéma (tj. obrázek č. 2) ze společné případové studie Escobala a Ticciho (2012, s. 9) zachycuje některé mechanismy a faktory působící v kontextu hypotézy prokletí nerostných zdrojů na lokální a regionální úrovni ve fázi těžební činnosti, kterou lze nazvat jako růst, nebo její rozvoj. Nedostatkem tohoto schématu je však podcenění kvality místního institucionálního prostředí i mocenského uspořádání vztahů mezi aktéry.

Negativní dopady rozvoje těžební činnosti na místní komunitu mohou mít formu zhoršujícího se životního prostředí, nedobrovolného vystěhování z (tradičně) obývaného území kde probíhá, nebo bude probíhat těžba, nucený „nevýhodný?“ prodej pozemků, ztrátu tradičního zaměstnání¹⁹, porušování lidských a pracovních práv, příliv „odlišných“ migrantů měnících sociální kontext těžebního regionu apod. Toto všechno jsou náklady, s kterými se musejí potýkat obyvatelé mnohých (primárně nových) těžebních regionů (Le Billon 2008, Escobal, Ticci 2012). Je jasné, že mnoho negativních důsledků těžební činnosti přinese až doba, kdy se začne projevovat úpadek této činnosti. Ve fázi úpadku těžby obvykle klesá zaměstnanost, snižuje se koupěschopnost a tím i dostupnost některých služeb. Obecně pak dochází k vystěhovalectví a v extrémních případech mohou vznikat tzv. „města duchů“²⁰.

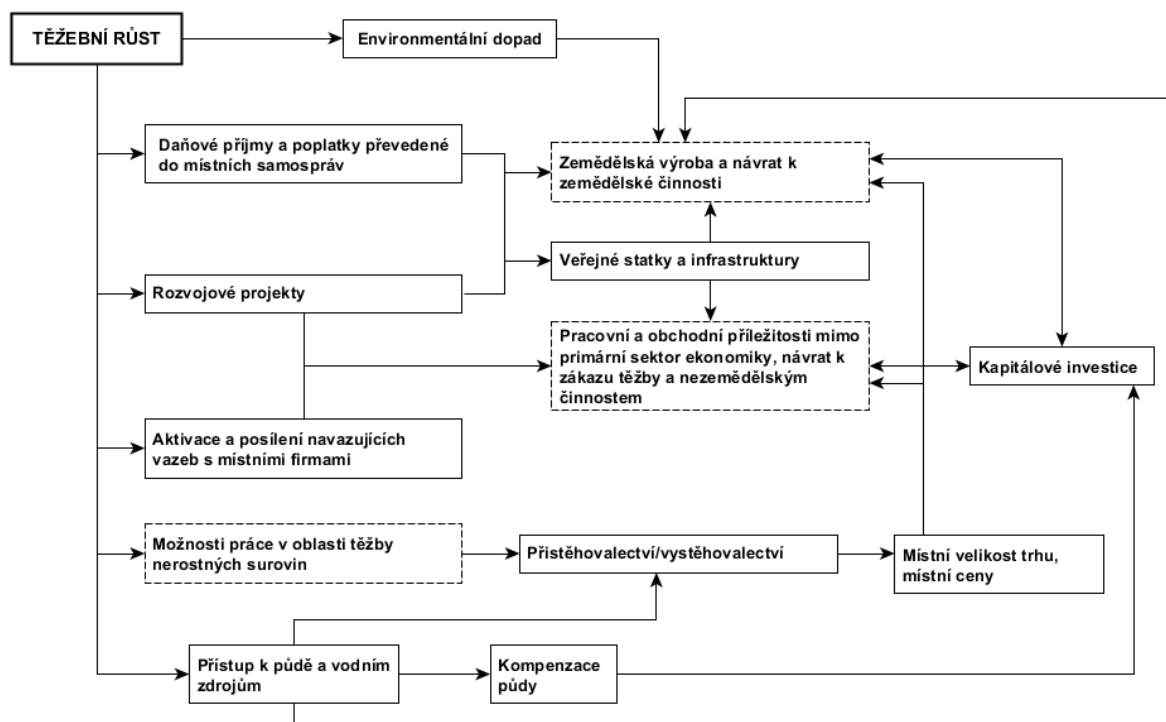
---

¹⁹ Může jít jak o omezení zemědělské činnosti kvůli nedostatku půdy a znečištění spojenému s těžbou. Nezaměstnanost může ale dopadat i na řemeslnou (domorodou) těžbu, která je často násilně vytlačena vládními, nebo soukromými ozbrojenými složkami těžební společnosti s výhradním právem na těžbu. Oficiální průmyslová těžba navíc obvykle poskytuje mnohem méně pracovních míst, než řemeslná těžba (Le Billon 2008).

²⁰ Těžebním městům a jejich vývoji se pak např. věnuje Hayter (2000).

Obrázek 2: Rozvoj těžební činnosti – faktory, procesy a dopady

Zdroj: Escobal, Ticci (upraveno)

Mezi pozitivní dopady rozvoje těžby můžeme zařadit zvýšený státní příjem, jehož alokace i přínos závisí na kvalitě (veřejných) institucí a na vnitřních pravidlech státu, tj. uspořádání funkčních vztahů mezi konkrétní centrální vládou a regionální/lokální samosprávou. Pozitivní stránkou rozvoje těžební činnosti může být vznik určitého množství nových pracovních míst a s tím spojené multiplikační efekty. Dochází také k rozvoji infrastruktury. Někdy jsou jako určitá forma kompenzace těžební činnosti realizovány též různé sociální programy podporující regionální, nebo komunitní rozvoj - např. v oblasti vzdělání, kultury, zdravotní péče, či zemědělství apod. (Escobal, Ticci 2012).

Kvalita lidského kapitálu

Jedním z předpokladů budoucího „pozitivního“ socioekonomického rozvoje regionu je také kvalita lidského kapitálu²¹. „Místní“ lidský kapitál a způsoby jeho „vytváření“ (např. skrze přístupné a kvalitní vzdělávání) proto mohou být důležitými faktory hodnocení existence

²¹ V této souvislosti se spekulativně domnívám, že určitý vliv na socioekonomický rozvoj regionu má vedle lidského kapitálu, též kapitál sociální (částečně již „podchycen“ v dřívějších kapitolkách, např. té o vlivu mocenské elity).

prokletí nerostných zdrojů. Lidský kapitál se odráží v kvalitě pracovní síly, nebo též správě veřejného sektoru. Kvalita pracovní síly představuje z pohledu investora dostupný a lákavý potenciál pro využití v regionální výrobě (tedy z makroekonomického pohledu pak i příležitost pro diverzifikaci ekonomiky mimo těžební sektor). Maloney (2007) a někteří další autoři sledující historický vývoj těžebních zemí považují nedostatek lidského kapitálu a podcenění investic do jeho rozvoje za jeden z klíčových důvodů zaostávání těžebních zemí, a tedy i za jednu z hlavních příčin prokletí nerostných zdrojů.

Charakter suroviny, ložiska a způsob těžby

V souvislosti s otázkou existence prokletí nerostných zdrojů již byly diskutovány potencionální faktory jako např. charakter těžebních firem, jejich chování nebo vyjednané podmínky těžby (vedle dalších diskutovaných faktorů). V tomto kontextu jsem se zmínil i o charakteru těžených surovin respektive jejich ložiska. Tento faktor ale nebyl adekvátně diskutován²², o což se v krátkosti pokusím nyní.

Charakter suroviny i ložiska v první řadě podmiňuje náročnost těžby. Nerostné suroviny lze tak dělit podle způsobu extrakce. Existují nerostné suroviny, které lze získávat bez nutnosti využití složitých metod dobývání (technologí a vybavení), najdeme ale i takové, které vyžadují kvalifikovanou pracovní sílu i drahé vybavení. Do první skupiny patří například drahokamy (zejména ty pocházející z tzv. aluviálních, tedy říčních ložisek) nebo některé vzácné kovy jako zlato. Další takovou surovinou může být např. uhlí. Mezi nerostné suroviny v dnešní době náročné na způsob dobývání, které obvykle vyžadují nákladné vybavení, technologii i kvalifikovanou pracovní sílu, patří například ropa nebo zemní plyn. V konkrétních případech pak míra dostupnosti a těžitelnosti suroviny záleží hlavně na místních geologických podmínkách (např. bohatosti ložiska, jeho uložení apod.). Relativní dostupnost suroviny totiž umožňuje uplatnění širšího spektra způsobů extrakce. Dostupné nerostné suroviny se proto nemusejí těžit jen průmyslově, ale v mnoha zemích jsou těženy řemeslným (domorodým) způsobem (viz např. Le Billon 2008 zabývající se těžbou aluviálních diamantů ve vybraných afrických zemích). Tento typ těžby pak probíhá většinou formou rýžování nebo primitivního dolování vhodných nerostných zdrojů a ložisek. Pro stát je také mnohem obtížnější ve vzdálených oblastech země vykonávat kontrolu nad tímto způsobem těžby nerostných zdrojů.

Řemeslná těžba může mít pro region (zejména periferní) velký význam, a to z pohledu zaměstnanosti. Na druhé straně však tento způsob těžby často stojí mimo zákon v oblasti

---

²² S výjimkou již diskutované ekonomické hodnoty suroviny (viz podkapitola 2. 1. 1).

neformální ekonomiky (třebaže řemeslná těžba nemusí být nutně ilegální). Nelegální těžba nerostných surovin pak sice poskytuje zdroj obživy mnohdy pro velký počet obyvatel, ale rozvojový stát z ní nezískává téměř žádné oficiální příjmy (viz např. Le Billon 2008). Tento způsob těžby je často méně efektivní v produkci a obvykle je spojen i s horšími bezpečnostními podmínkami práce. V některých případech může být těžba spojena i s porušováním lidských práv (práce v dole může být vynucena za použití násilí). Kvůli použitým technologiím může být řemeslná těžba oproti těžbě průmyslové též environmentálně více nebezpečná (Le Billon 2008). Platnost většiny těchto tvrzení ovšem záleží na konkrétním kontextu těžby, stejně jako zhodnocení dopadů a přínosů této činnosti.

V těžebních oblastech nezřídka dochází ke střetům a konfliktům mezi těžaři samotnými. Jde často o konflikty mezi „průmyslovou“ těžbou s licenci, respektive státem na jedné straně a řemeslnými horníky na straně druhé. V těchto sporech se často projevuje ono již zmíněné nerovné postavení aktérů. Na mikro a mezo úrovni, nerovné postavení řemeslných horníků ve „vyjednávání“ vůči těžebním společnostem často podporovaným státem (Le Billon 2008). Střety ale mohou probíhat i v rámci každé z výše jmenovaných skupin (tj. např. mezi státní společností a soukromou při těžbě průmyslovým způsobem, nebo mezi jednotlivými skupinami, nebo jedinci v rámci řemeslné produkce). Konkrétní případy takovýchto střetů nalezneme např. v Sieře Leone (Le Billon 2008), Angole nebo Bolívii, jak bylo zjištěno v rámci rešerše k této práci.

Le Billon (2001) se pak obecně zmiňuje o charakteru²³ nerostných surovin v kontextu jejich vlivu na potenciální vznik, průběh, respektive délku trvání ozbrojených konfliktů spojených s nerostnými zdroji. Le Billon rozlišuje vedle aspektu dostupnosti („plundrovatelnosti“) suroviny, nebo jeho ložiska, význam jeho lokalizace, tedy míru jeho periferality. Na základě distribuce přírodních zdrojů, ještě dělí zdroje na za 1) koncentrované, kam patří většinou v této práci rozebírané nerostné suroviny, a za 2) zdroje rozptýlené, mezi něž lze počítat např. bohatství lesů. Lokalizace ložiska a distribuce zdroje spoluurčují obecnou povahu procesů spojených s konkrétním „využíváním“ nerostných zdrojů a podmiňují též mj. náchylnost ke vzniku konfliktu a jeho průběh. Například snáze dostupné a pro stát hůře kontrolovatelné přírodní zdroje poskytují větší příležitost pro vzbouřence - ve smyslu získání jejich kontroly, a tím i zvyšují riziko propuknutí ozbrojeného střetu (viz Le Billon 2001, 2008).

---

²³ Může jít např. ekonomickou hodnotu a vzácnost, transportovatelnost suroviny, náročnost extrakce apod.

Konflikty spojené s nerostnými surovinami

V předchozí sekci zmíněné střety mezi horníky a těžaři jsou jen jedním z mnoha možných typů konfliktů, které jsou spojovány s výskytem nerostných surovin. Mnoho dalších konfliktů, kterými se obecně zabývají např. Bannon, Collier 2003, nebo Le Billon 2008, může vznikat např. v důsledku negativních dopadů těžební činnosti na místní komunity, respektive vycházet ze způsobu redistribuce příjmů z těžby a obecně pak v důsledku špatně zvolené politiky nezohledňující adekvátní rozdělení nákladů a přínosů těžby mezi zúčastněné aktéry. Subjektivní hodnocení přínosu těžby je u místních obyvatel ovlivněno různým očekáváním, sliby, podceněním či „zatajením“ budoucích nákladů (ze strany podporovatelů těžby), způsobem, jakým byla těžba prosazována, apod. Konfrontace těchto faktorů s konkrétní realitou formuje spokojenost, nebo nespokojenost obyvatel, kterých se těžba týká. Obecně zneužívání státních prostředků a zneužívání státní moci vede k rostoucí nespokojenosti běžných obyvatel státu/regionu, zejména dostane-li se k nim jen minimální část z evidentního bohatství získaného z nerostných zdrojů země/regionu. Dotýkají-li se jich navíc náklady spojené s těžební činností (špatně kompenzované nebo vůbec), je angažovanost lidí a tím i náchylnost vzniku konfliktu větší. Příčinou konfliktu pak mohou být i různé formy páchané „nespravedlnosti“ a křivdy.

Konflikt také může vzniknout v rámci mocenského boje různých „elit“ (resp. jejich frakcí) snažících se získat kontrolu nad distribucí renty pocházející z nerostných zdrojů. Někdy jde o kombinaci obou těchto důvodů, kdy například „oprávněné“ rozhořčení nějakým způsobem marginalizované skupiny může být zneužito v rámci parciálního zájmu oportunistického aktéra. Hodler (2006) se také zmiňuje o tom, že pravděpodobnost vzniku konfliktu určitým způsobem spojeného s nerostnými zdroji je mnohem vyšší v etnicky, jazykově, nebo nábožensky heterogenních zemích nežli v zemích homogenních. Příčinou může být právě nadřazenost a zvýhodňování určitých vládnoucích etnik nebo skupin na úkor ostatních (tedy již existující spory využívající vzájemné rozdílnosti). K tomuto zvýhodňování určitého etnika nebo skupiny docházelo do určité míry např. v Sieře Leone, což se později mj. projevilo v místních bojích (Le Billon 2008). V rozvojových zemích zejména subsaharské Afriky bychom našli mnoho podobných příkladů ozbrojených konfliktů spojených s bojem o přímou nebo nepřímou kontrolu ložisek nerostných surovin anebo příjmů plynoucích z nich, ve kterých svou roli sehrály také etnické rozpory, popřípadě jiné dřívější křivdy. Těchto rozdílů nezřídka využívají soupeřící elity sledující své politické nebo ekonomické cíle. Podstata konfliktů je ovšem často složitější a je tedy otázkou, zdali primární příčinou konfliktu jsou etnické spory, příjem z nerostných surovin, jejich kombinace nebo jiný faktor.

Mezi země, ve kterých se vyskytly ozbrojené konflikty, a ve kterých svou roli v nějaké podobě sehrály vybrané nerostné suroviny, patří Angola, Sierra Leone, Nigérie i obě Kongo (viz např. Le Billon 2008). Takové země pak opravdu můžeme označit za „prokleté“ svými nerostnými (přírodními?) zdroji, třebaže pravou podstatou prokletí je způsob jejich využití.

3. Metodická část

Úkolem této části je popsat a zdůvodnit jednotlivé kroky postupu, kterými se budu snažit naplnit cíle této práce. Jednalo se o následující kroky: (1) Určení souboru zemí, které budu sledovat; (2) Rozbor situace v jednotlivých zemích, včetně identifikace těžebních regionů a stanovení jejich relativní regionální pozice; (3) Vyhodnocení vztahu mezi relativní regionální pozicí kvality života v těžebních regionech a ostatními charakteristikami.

3.1 Výběr souboru zemí

Prvním krokem bylo určení souboru zemí, které budu sledovat. Po úvaze jsem se rozhodl pro (primárně) rozvojové země, jejichž hospodářství z velké míry závisí na těžbě nerostných surovin. K určení míry závislosti na těžební činnosti jsem použil data z databáze Světové banky. Konkrétně šlo o data podílu produkce pocházející z přírodních zdrojů na HDP dané země za rok 2011 (Světová banka 2013a). Databáze obsahuje různé složky přírodních zdrojů jako příjmy z ropy, zemního plynu, rud apod. Po drobné úpravě dat (sečtení relevantních položek) jsem získal podíl těžby na HDP. Země jsem pak seřadil podle tohoto ukazatele. Jako spodní hranici, která mi odděluje zájmové země (tedy země na těžbě „závislé“) od těch ostatních (tj. méně závislých či na těžbě nezávislých), jsem po průzkumu dat určil 16 % podílu těžby na HDP. Tato hranice byla zvolena s ohledem na rozložení a počet zemí spadajících do vybraného souboru a možnosti autora se jimi zabývat v této prostorem omezené práci. Z výsledného seznamu jsem ještě vyloučil rozlohou malé země nemající hlubší regionální členění, tedy Kuvajt, Katar, Brunej a Trinidad a Tobago. Dále jsem vyřadil země, za které jsem nesehnal dostatečná statistická data, tj. Turkmenistán, Jemen, DR Kongo a Papuu Novou Guineu. Konečný soubor tedy obsahuje 23 zemí, které dále analyzuji v empirické části práce (viz dále). Je třeba dodat, že použitá databáze Světové banky má jisté nedostatky. Neobsahuje např. údaje za některé země evidentně na těžbě vysoce závislé (např. Libye, nebo Írán). Data také nezohledňují všechny přírodní zdroje (např. Botswana byla díky své relevanci po kontrole dat nezohledněných surovin přidána – databáze totiž nezohledňuje diamanty). Přes tyto nedostatky jde alespoň do míry, jaké je mi známo, o jedinou volně přístupnou databázi s podobnými údaji.

3.2 Rozbor zemí, identifikace těžebních regionů a stanovení jejich RRP

Druhým krokem byla analýza každé výše uvedeným způsobem vybrané země. V této rešeršní fázi práce se mi povedlo shromáždit poměrně obšírné množství spíše kvalitativních informací. Tyto informace se týkaly obecného kontextu dané země, respektive problematiky těžby jejich nerostných surovin. S ohledem na omezený prostor této práce bohužel nebylo možné prezentovat zde všechny dílčí rozborů sledovaných zemí. Rozhodl jsem se proto v rámci obdobné analytické struktury představit pouze některé jejich části týkající se primárně těžební činnosti, těžebních regionů a zapojených významných těžbařů. S ohledem na dřívější diskusi možných mechanismů a faktorů prokletí nerostných zdrojů jsem některé země rozebral podrobněji v rámci jednoduchých případových studií. Tyto země jsem vybral tak, aby každá zastupovala určitou podobnou charakteristickou skupinu zemí (alespoň do té míry, v jaké bylo možné tyto země rozřadit na základě získaných rešeršních informací).

Vedle rozboru zemí a pokusu o jejich rozřazení do charakteristických skupin jsou dalšími důležitými cíli této práce určení těžebních regionů a stanovení jejich relativní regionální pozice kvality života (RRP). V práci jsem se omezil pouze na nejdůležitější těžební regiony sledované země, jde o regiony, které se zásadním dílem podílejí na tvorbě HDP země, respektive se v nich nachází nejdůležitější využívané ložisko nejvýznamnější nerostné suroviny (respektive surovin). Idea je taková, že existence potencionálního prokletí nebo „požehnání“ nerostných zdrojů by měla být nejviditelnější právě v hlavních těžebních regionech na těžbě silně závislých zemích. U řady zemí bohužel nebyla běžně dostupná exaktnější statistická data za regiony, která by reflektovala podíl těžby na regionálním HDP či jiný ukazatel, na jehož základě by bylo možno zcela objektivně identifikovat nejvýznamnější těžební regiony. V takovém případě jsem tyto těžební regiony určoval „kvalitativnějším postupem“ s pomocí rešerše různých informací získaných prostřednictvím internetu (s prioritou kladenou na informace odborného charakteru). Velmi dobrý základ zde poskytly zprávy vládní americké geologické agentury United States Geological Survey (USGS), kde bylo možné nalézt přehled těžbených surovin podle zemí včetně produkce nejvýznamnějších dolů, někdy i s informací o lokalizaci provozu do konkrétního těžebního regionu (USGS 2011, 2012). Někdy informace o lokalizaci v regionu chyběla. V takovém případě jsem podle názvu dominantního dolu (resp. dolů) dohledával jeho (jejich) polohu.

Druhým zásadním cílem v rámci tohoto postupu byla analýza relativní pozice regionu podle kvality života (dále jen RRP). Snažil jsem se soustředit na kvalitu života na základě předpokladu, že tato mnohem lépe zachytí skutečnou úroveň rozvoje území, neboť bude

zohledňovat i „přínos“ pro jeho obyvatele a nebude se omezovat jen na tradiční ekonomickou dimenzi rozvoje (Potter a kol. 2008). Vedle ekonomické patří mezi další často zmiňované dimenze kvality života zdravotní, vzdělanostní a obecně sociální charakteristiky obyvatel, úroveň dodržování lidských práv, bezpečnost a v neposlední řadě i kvalita životního prostředí. Je zřejmé, že mezi těmito složkami existují vzájemné vztahy a dochází k jejich prolínání, některé ukazatele by tak bylo možné přiřadit k více dimenzím, přesto každý ukazatel byl rozřazen vždy jen do jedné dimenze.

V této práci jsem se pokusil o sledování situace daného regionu z hlediska čtyř dimenzí a to ekonomické (materiální), vzdělanostní, zdravotní a bezpečnostní. Ekonomická oblast zahrnuje ukazatele popisující životní úroveň obyvatel z pohledu ekonomických ukazatelů, jako je příjem, různé ukazatele vybavení domácností nebo používaných služeb, ekonomickými parametry měřená chudoba, nezaměstnanost aj. Zdravotní oblast pokrývají ukazatele z oblasti sanitárního vybavení, jako například vlastnictví hygienicky nezávadné toalety, přístup k pitné vodě (ideálně ve vlastním domě), dále pak dostupnost zdravotní péče (zde jde buď o fyzickou dostupnost, např. počet zdravotnických zařízení na počet obyvatel nebo využívání určitých služeb, např. procento porodů ve zdravotnickém zařízení). Ve zdravotní oblasti jsem zohledňoval i ukazatel výskytu HIV pozitivních, byl-li dostupný. Vzdělanostní oblast vystihují ukazatele jako gramotnost či negramotnost, nejvyšší dosažené vzdělání apod. Další oblastí byla oblast bezpečnosti, která byla pokryta bohužel jen u některých zemí. Mezi použité ukazatele bezpečnosti patřily obvykle míra zločinnosti nebo počet vražd na 100 000 obyvatel. Velkým problémem bylo, že za každou zemi byl k dispozici jen omezený (a pokaždé lehce odlišný) soubor proměnných. V případě Ománu a Uzbekistánu jsem musel použít i některých dalších doplňujících ukazatelů, které lze jen obtížně přiřadit k některé z výše zmíněných dimenzí (viz tabulky č. 3 a 7). Přes veškerou snahu nebylo možné získat vždy informace o situaci jednotlivých dimenzí na úrovni regionů. V některých případech tak nejsou některé dimenze určeny. Použité ukazatele a jejich rozřídění do dimenzí kvality života pro každou zemi lze nalézt v příslušných tabulkách konkrétních rozborů (jde o tabulky č. 2 - 24).

Z výčtu zahrnutých dimenzí je patrné, že nezachycují kvalitu životního prostředí, tedy opomíjejí environmentální dopad těžební činnosti. Statistická regionální data určující tuto dimenzi nejsou dostupná a provádění podrobné kvalitativní analýzy této dimenze by značně zkomplikovalo vypracování této práce. V několika málo významných případech zemí a jejich regionů se této dimenzi v empirické části okrajově věnuji. Obecně se dá očekávat, že těžební činnost má negativní vliv na své přírodní okolí (informace získané o některých zde zkoumaných případech toto podporují – mezi nejvýznamnější příklady degradace životního prostředí pak patří např. devastace amazonského deštného lesa v Ekvádoru,

poškození oblasti delty Nigeru v Nigérii, nebo kovy zamořený Norilsk v Rusku a podobně i v jiných těžebních lokalitách bychom našli určité formy poškození životního prostředí).

Regionální data, ze kterých jsem vycházel, se vztahují k období mezi roky 2008-2013. V několika málo případech zemí (Saúdská Arábie, Uzbekistán) jsem musel použít data starší z roku 2007, respektive 2005. V takových případech je vždy rok zmíněn, jinak rok v práci neuvádím. Sesbíraná data použitá při analýze pochází většinou z příslušných statistických úřadů. Jde buď o údaje získané ze sčítání obyvatel, nebo z různých statistických šetření. Dalším přínosným zdrojem dat byly výstupy různých mezinárodních institucí.

Dostupnost i kvalita regionálních dat pro sledované „rozvojové“ země pochopitelně nebyla ideální. Výslednou RRP stanovenou dále uvedeným postupem je proto nezbytné brát jako svým způsobem orientační. Výhodou ukazatele naopak je, že ho lze díky relativizaci použít ke vzájemnému srovnání jednotlivých zemí, resp. jejich těžebních regionů (i když připouštím, že s jistými omezeními).

RRP daného regionu jsem získal tak, že jsem nejprve všechny dostupné statistické ukazatele rozdělil do příslušných dimenzí. Za každý ukazatel jsem spočítal jeho standardizovanou hodnotu Z-skóre. Jelikož u některých ukazatelů (např. kojenecké úmrtnosti) vyšší hodnota ukazuje na horší situaci, musel jsem pro účely dalšího postupu získané hodnoty těchto ukazatelů upravit (vynásobit -1). Standardizované ukazatele, kde jejich kladná hodnota již vždy ukazuje na pozitivní situaci, jsem následně zprůměroval v rámci každé skupiny ukazatelů popisující příslušnou dimenzi. Získal jsem tak souhrnnou hodnotu reprezentující danou dimenzi kvality života. Výsledné RRP jsem dosáhl pomocí váženého průměru těchto hodnot. Ačkoliv takovéto vážení musí být vždy nezbytně subjektivní, je nutné, neboť reálná důležitost jednotlivých dimenzí se liší. Po logické úvaze a posouzení charakteru dostupných ukazatelů (resp. pokrytí dimenzí u jednotlivých zemí) jsem se předem rozhodl pro přidělení snížených vah dimenzi bezpečnosti (koeficient 0,7). Váhu 0,5 jsem pak arbitrárně přidělil souhrnným pomocným, do dimenzí nezařazeným ukazatelům (jako je migrační účinnost, nebo růst počtu cizinců) u daty hůře podchycených zemí, jako je Omán nebo Uzbekistán (viz již zmíněné tabulky č. 3 a 7). Ostatní dimenze jsem nevážil a zachoval jsem jejich hodnotu. Výsledná proměnná je hlavní závislou proměnnou pro další souhrnné vyhodnocení výsledků v kapitole 4. 3. Pro lepší účely srovnání RRP těžebního regionu v rámci své země jsem ještě spočítal Z-skóry této proměnné.

3.3 Vyhodnocení vztahu mezi RRP těžebních regionů a ostatními charakteristikami

V návaznosti na určení RRP jsem se pokusil definovat nezávislé proměnné, které by mohly ovlivňovat hodnotu tohoto ukazatele, přičemž jsem vycházel z dříve diskutovaných faktorů a mechanismů prokletí nerostných zdrojů. Vybrané proměnné (viz přílohy č. 1 a 2) by tedy měly co nejlépe podchycovat, dle výše uvedených očekávání z teoretické části práce, vztahy mezi těžbou a úrovní kvality života. Vzhledem k povaze faktorů a dostupnosti informací bohužel nebylo možné do analýzy zahrnout veškeré relevantní faktory (dalším důvodem byl i omezený prostor v této práci). Významnou část regionálních proměnných jsem navíc musel získávat na základě kvalitativního rozboru (rešerše) různých kvalitních informací dostupných na internetu a následně vlastní kategorizace. Problémem byla též různá řádovostní úroveň, za jakou byly příslušné informace i data dostupné. Některé proměnné jsem tedy získal za regionální úroveň, jiné šlo získat pouze za celostátní úroveň (pak jejich hodnoty „musely“ být přiřazeny všem těžebním regionům z dané země).

Mezi proměnné, za něž bylo možné získat data pouze na celostátní úrovni (viz příloha č. 1) patří ukazatel celkového HDP uváděný v databázi MMF (2014), který mj. postihuje význam země i její vyjednávací pozici. Ukazatel týkající se nejdůležitějšího obchodního partnera na straně dovozu (proměnná v příloze č. 1 označená jako: *import (kolonizátor dominuje)*) by měl nepřímo poukázat na existenci trvajících vazeb na bývalou koloniální velmoc, respektive doplnit informaci o pozici země v rámci globálních politicko-ekonomických systémů, ukazatel pak pochází z databáze Observatory of Economic Complexity shromažďující data z mezinárodního obchodu²⁴ (Observatory 2014). Do analýzy jsem ještě zahrnul souhrnný ukazatel kvality správy země získaný faktorovou analýzou z několika proměnných (efektivita správy, politická stabilita, právní stát, kvalita aplikovaných politik a korupce). Tyto proměnné pocházejí z databáze WGI Světové banky (2013b) jako i další ukazatel měřící míru demokratičnosti. Posledním ukazatelem měřeným na celostátní úrovni byl podíl těžby na HDP (Světová banka 2013a).

Na regionální úrovni jsem se na základě rešeršního přístupu a kvalitativních dat snažil o podchycení a stanovení kategorizovaných proměnných, jako byl typ těžené suroviny, charakter těžební společnosti (její vlastnictví a původ), existence nějakého stupně autonomie regionu, ozbrojeného konfliktu po roce 2000 nebo dokonce války (od konce

---

²⁴ Tato databáze také obsahuje zajímavý za země dostupný souhrnný ukazatel ekonomické komplexity. Tento ukazatel by mohl zachytit jakousi ekonomickou (výrobní) vyspělost země, tedy strukturu a různorodost její produkce (diverzifikaci). Bohužel ale nebyl tento dostupný za všechny zde sledované země, a proto jsem ho nepoužil.

druhé světové války). Pokusil jsem se i o zachycení charakteru těžebního regionu z hlediska jeho heterogenity (etnické, náboženské nebo jiné) vztažené jednak vůči zbytku země, ale i v rámci regionu samotného (vnitřní heterogenita). Zahrnuta byla též fáze těžby a hustota zalidnění.

Bylo-li třeba, získaná kvantitativní data jsem pro účely další analýzy transformoval pomocí zlogaritmování, abych dostal pokud možno normální rozložení vhodné pro další statistickou analýzu. V případě kategorizovaných proměnných jsem tyto převedl do dichotomní podoby (tedy jestli se daná kategorie v regionu vyskytuje, nebo ne).

Veden snahou „odhalit“ důležité proměnné, které pravděpodobně významně ovlivňují hodnoty RRP, a tedy mohou stát za existencí prokletí nerostných zdrojů, přistoupil jsem v další fázi bádání k regresní analýze. Její metodika je z důvodu přehlednosti rozebrána později a to podkapitole 4.3.2.

4. Empirická část

4.1 Typologie zemí

Na základě podrobnějších, do této práce nezařazených rešeršních informací jsem se pokusil rozdělit sledované těžební země do několika typických skupin, zejména s ohledem na jejich velikost, stabilitu, historické vazby a politické uspořádání. Rozdělení do těchto typických skupin přehledně zobrazuje tabulka č. 1.

Tabulka 1: Rozdělení těžebních zemí do charakteristických skupin

typ země	zařazená země
bohaté rentiérské země	SAE, Saúdská Arábie, Omán
rentiérské postkomunistické země	Ázerbájdžán, Kazachstán, Uzbekistán
konflikty rozervané velké země	Alžírsko, Angola, Irák, Nigérie
slabé chudé nestabilní post-koloniální země	Čad, Guinea, Mauritánie, Republika Kongo
slabé chudé stabilní poměrně demokratické země	Bolívie, Ekvádor, Mongolsko, Zambie
ostatní nezařaditelné země	Botswana, Chile, Gabon, Rusko, Venezuela

Zdroj: Vlastní zpracování

Bohaté rentiérské země

Jedná se o obvykle relativně bohaté země silně závislé na příjmu (rentě) z těžby nerostných surovin (zejména ropy). Pro tyto země je typický autoritativní způsob vlády, respektive elity kontrolující nerostné suroviny. Běžné jsou politiky „uplácení“ disentu

vlastních občanů pomocí různých forem podpory, dávek, nebo poskytování velkoryse nastavených veřejných služeb. Není-li v silách vládnoucí elity poskytnout „relativní blahobyt“ veškerému obyvatelstvu, podporuje tato zejména složky obyvatelstva zajišťující její existenci, např. loajální represivní aparát (obecně pak veškerý státní aparát, který může být poměrně rozsáhlý). Předpokladem pro tyto politiky je poměrně vysoký příjem z těžební činnosti vztažený k počtu obyvatel. Do této skupiny zemí patří Spojené arabské emiráty (SAE), Saúdská Arábie a Omán, tedy země, jež také spojuje vysoký podíl cizinců na celkové populaci (zřejmě jako důsledek přítomného bohatství v zemi). Avšak s ohledem na charakter a obecné politiky těchto vlád (často diskriminační vůči odlišným etnikům a skupinám obyvatel) může etnická a kulturní skladba obyvatel hrát v budoucnu významnou roli v místní politické stabilitě. Přesto lze Omán a SAE na základě získaných kvalitativních informací považovat za příklady zemí, které dokázaly využít své nerostné bohatství pro rozvoj země a de facto dosáhly zlepšení kvality života místních obyvatel.

Rentiérské postkomunistické země

Tato skupina je v mnohém podobná předchozí skupině rentiérských zemí. Liší se od ní ale předchozí komunistickou minulostí v rámci SSSR. Minulost je patrná v mnoha oblastech života i ekonomiky. V čele všech těchto zemí nalezneme původní regionální komunistické vůdce z doby Sovětského svazu, kteří dali základ nové autoritativní vládnoucí elitě. Oproti bohatým rentiérským zemím Perského zálivu se tato skupina zemí vyznačuje obvykle nižšími relativní příjmy na obyvatele. Důležitým rysem je i určitá geopolitická podřízenost a vazby na Rusko. Do této skupiny jsem zařadil Ázerbájdžán, Kazachstán a s jistými výhradami i poměrně izolovaný a spíše chudý Uzbekistán.

Konflikty rozervané velké země

Je poměrně různorodá skupina rozlohou i populací relativně velkých zemí, ve kterých probíhají nebo do nedávné doby probíhaly různé ozbrojené konflikty. Obdobně jako u předchozích typů je pro tuto skupinu zemí charakteristickým rysem vláda značně neomezené elity, případně střídajících se několika soupeřících elitářských skupin, které se snaží kontrolovat stát a jeho příjem z těžby nerostných zdrojů. Velikost příjmu neumožňuje vládnoucí elitě realizaci vlastních často sobeckých zájmů za současného zajištění potřebné míry kompenzace pro nespokojenou část populace. Země tak s ohledem na své vnitřní charakteristiky (etnickou skladbu, míru korupce apod.) trpí vážnými problémy. Špatná politika, střety o moc ve státě a obecně způsob řízení státu pak tyto problémy jen umocňují.

Slabé chudé nestabilní post-koloniální země

Jsou nejchudší v této práci sledované země s velmi malou vyjednávací pozicí, a to jak v rámci mezinárodního společenství, tak i ve vztahu k těžebním firmám. Historicky jsou sužovány politickou nestabilitou, případně ozbrojenými konflikty. Přestože dnes některé z těchto zemí mají určitou formu demokracie, všechny mají zkušenost s dlouhotrvajícími autoritativními režimy. Jsou etnicky různorodé, což se projevuje v mnohdy diskriminační politice a souvisejících etnických střetech. Do této skupiny zemí jsem zařadil Čad, Guineu, Mauritánii a Republiku Kongo. Charakteristickým rysem této vybrané skupiny je francouzská koloniální minulost.

Slabé chudé stabilní poměrně demokratické země

Na rozdíl od skupiny chudých nestabilních post-koloniálních zemí lze tyto země označit za mnohem více stabilní a demokratické, třebaže i zde nalezneme určité konflikty. Podobně s předchozí skupinou mají např. relativně slabou vyjednávací pozici a rozšířenou chudobu. Také v těchto zemích existuje mocná elita, její vliv je ale většinou méně dominantní. Zemím vládnou často populisticky orientované vlády, respektive zde dochází k demokratickému střídání spíše socialisticky orientovaných vlád s vládami podporujícími spíše ideologii volného trhu.

Ostatní těžko zařaditelné země

Botswana, Chile, Gabon, Rusko a Venezuela jsou země, které se vymykají snadnému zařazení do některé výše popsané charakteristické skupiny.

Rusko a Venezuela patří mezi nejvýznamnější ropu produkující země světa, které ale v současné době sužují následky do určité míry uměle vyvolané nízké ceny ropy na světových trzích přesycených touto komoditou (jde tedy o negativní působení procesů spojených s volatilitou světových cen komodit). Přestože mezi oběma zeměmi existují značné rozdíly (a nelze je jednoduše sloučit do stejné skupiny), dalo by se s jistou mírou zjednodušení tvrdit, že problémy, se kterými se dnes potýkají, mají podobný základ. Jednak jde o jejich silnou orientaci na těžbu ropy, tedy nedostatečně diverzifikovanou ekonomiku, a za druhé jde o jejich realizované domácí i zahraniční politiky.

Botswana a Chile jsou země, které mnozí autoři věnující se prokletí nerostných zdrojů považují za příklady dobrého využití těchto zdrojů (Lederman, Maloney 2007). Dnes patří ve svých regionech mezi nejrozvinutější, což je důsledek správného využití potenciálu

nerostných zdrojů, ale pravděpodobně také souhry mnoha dalších, někdy specifických faktorů, které ovlivnily jeho využití. Domnívám se, že příčiny jejich úspěchu lze hledat v aplikaci vhodných (rozvojových) politik, jejichž předpokladem je politická stabilita i určitá kvalita správy země a jedinců, kterým je svěřena.

Poslední nezařazenou zemí je politicky poměrně stabilní, spíše autoritativní Gabon, který by se dal na základě některých svých znaků zařadit hned mezi několik výše zmíněných skupin. Gabon vykazuje určité znaky rentiérské země a má i na africké poměry vysoké HDP na obyvatele, zároveň jde ale o zemi s relativně slabou vyjednávací pozicí (alespoň z globálního pohledu) a jeho těžební průmysl je v rukách zahraničních, zejména francouzských firem.

Případ Gabonu ukazuje, že rozdělení zemí do určitých stylizovaných charakteristických skupin je složitější a vždy do určité míry idealizované, přesto jsem se snažil, aby výše zmíněná (orientační) typologie co nejvíce odpovídala realitě a pokud možno postihovala vybrané faktory prokletí nerostných zdrojů diskutované v teoretické části této práce.

4.2 Rozbor jednotlivých zemí

V této kapitole představím popisnou analýzu vybraných zemí rozdělených do příslušných typologických skupin. V rámci každé z těchto skupin bude vždy jedna země rozebrána podrobněji jako určitá případová studie doplněná kartogramem zobrazujícím RRP včetně polohy hlavních těžebních regionů. Analýza pak u všech zemí bude zahrnovat obecný kontext těžby (tj. potenciál těžby a přehled využívaných nerostných surovin), popis hlavních těžebních regionů a vlastnickou strukturu a původ těžařů. V přehledné tabulce budou u každé země popsáni ukazatelé, z nichž vychází kvalita života, a tím i příslušná RRP. V příloze č. 3 je pak možné najít na jednom místě shrnutou RRP za všechny sledované země.

4.2.1 Bohaté rentiérské země

Spojené arabské emiráty (případová studie)

Spojené arabské emiráty (SAE) jsou federativní zemí Arabského poloostrova, která vznikla spojením sedmi emirátů v roce 1971. K osamostatnění země došlo po odchodu vojsk Velké Británie, která si do té doby udržovala kontrolu nad územím tehdy devíti emirátů Perského zálivu (zbylé dva emiráty Bahrajn a Katar se staly plně

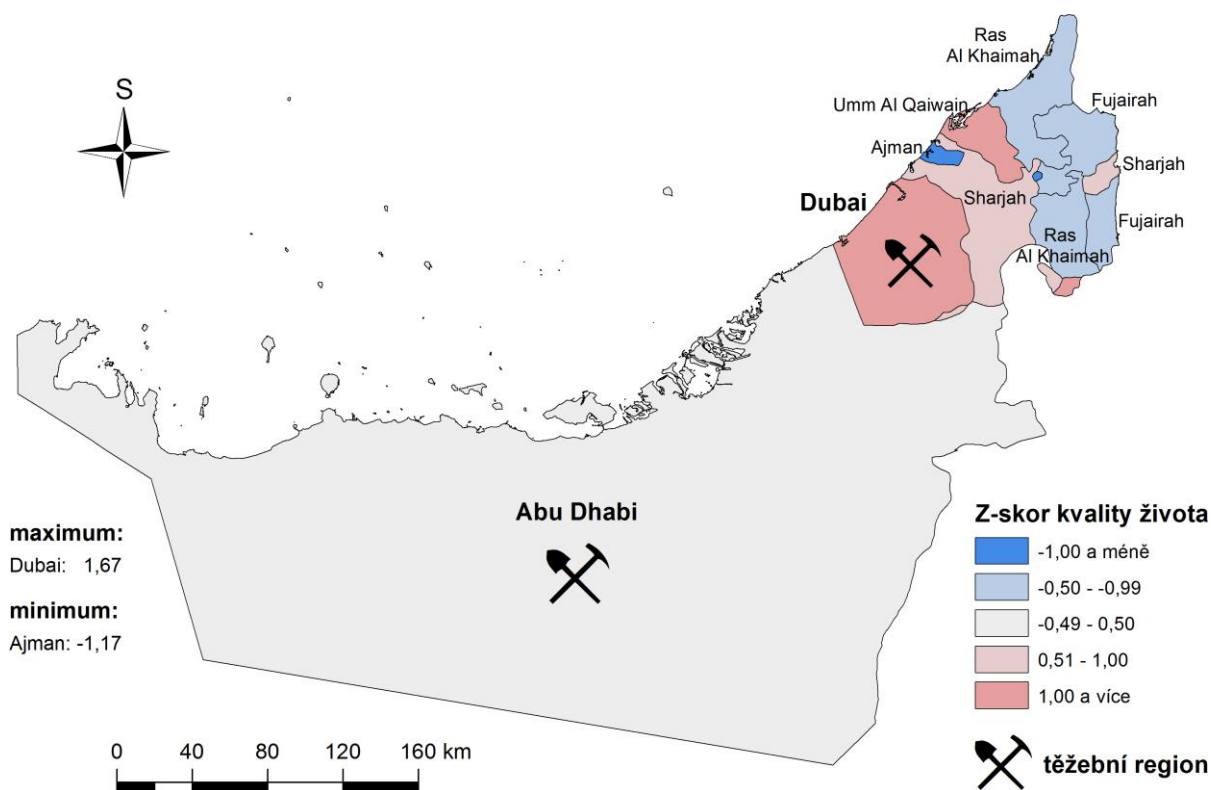
samostatnými). Díky těžbě ropy jsou dnes SAE jednou z nejbohatších zemí regionu. V souvislosti s objevy ropy v okolních zemích (zejména pak objevy v Saúdské Arábii) se začala od 30. let minulého století hledat ropa i v SAE. První ropné zásoby ale byly objeveny až s koncem 50. let. Dnes se ropa těží jak na souši, tak v blízkém šelfu. Země je členem OPEC a disponuje 6 % světových zásob ropy, přičemž příjmy z uhlovodíků tvoří 80 % celkových příjmů vlády (US EIA 2014). Světově významná jsou i naleziště zemního plynu, ta jsou ale využívána zejména pro vlastní spotřebu.

Hlavním těžebním regionem je emirát Abú Dhabí (viz obrázek č. 3), kde se těží 94 % celkové ropné produkce země. O zbylých 6 % se dělí zbylé emiráty v čele s dominantní Dubají (US EIA 2013). Ve 30. letech minulého století patřily emiráty Abú Dhabí a Dubaj mezi jedny z nejchudších v zemi, dnes jsou naopak v rámci SAE nejbohatší a nejvlivnější. Podle místního statistického úřadu měl emirát Abú Dhabí vytvářet v roce 2008 více než 55,7 % HDP země, na Dubaj pak mělo připadat dalších 32,3 % (UAESTAT 2012). Částečně by mělo docházet k přerozdělování ropného bohatství i mezi další na ropu chudé emiráty, které se ale musely na oplátku vzdát části své samostatnosti (tj. došlo k převedení části pravomocí na federální úroveň; Fenton 2011).

Ropný sektor je spravován tak, že každý z ropných emirátů kontroluje těžbu probíhající na vlastním území, a to skrze své vlastní správní instituce a těžební společnosti. Vedle státních firem v zemi operují zahraniční společnosti, které s domácími spolupracují. Většinou jsou smluvní vztahy založené na sdílení zisku z produkce ze společných těžebních projektů, které vždy z většiny kontroluje domácí strana. Do těžby uhlovodíků v SAE jsou zapojeny nejvýznamnější zahraniční společnosti jako British Petrol, britsko-nizozemský Shell, francouzský Total, nebo americké ExxonMobile a Occidental Petroleum Corp.

Obrázek 3: RRP regionů SAE podle standardizované kvality života

Zdroj: UAESTAT 2012, UAEMOH 2011, KAMCO 2011

Spojené arabské emiráty se podle většiny ukazatelů dají považovat za úspěšnou zemi, která dokázala využít vlastní nerostné bohatství ke svému rozvoji (na začátku těžby ropy to byla velmi chudá a zaostalá země). Díky ropě vybudovala moderní infrastrukturu a zavedla poměrně štědrý sociální stát (vzdělání a zdravotní péče je zdarma).

SAE se snaží o diverzifikaci ekonomiky a mohou být v tomto ohledu považovány za určitý vzor pro další bohaté země závislé na těžbě nerostných surovin (van der Ploeg 2010). Ekonomika SAE stále výrazně závisí na příjmech z prodeje ropy, ale podařilo se jim podstatně rozvinout turistický ruch, i díky jinak zbytečně nákladným stavbám jako Burj Khalifa (nejvyšší současná stavba světa). Dubaj je významným přístavem a po letech snažení se z něj stává nejvýznamnější finanční i obchodní středisko Blízkého východu (významný je např. obchod se zlatem, případně diamanty). Rozvíjí se zpracovatelský průmysl a státní letecká společnost Emirates se sídlem v Dubaji je jedním z nejdůležitějších leteckých přepraveců mezi Evropou a Asií. Regionální rozdíly v ekonomickém stupni rozvoje jsou mezi emiráty znatelné. Hlavní část rozvoje se koncentruje do dvou ekonomických středisek Abú Dhabí a Dubaje (metropolí nejdůležitějších ropu těžících emirátů), přesto jak již bylo zmíněno, část bohatství prosakuje i do dalších regionů. Abú Dhabí vlastní také v současnosti 2. největší suverénní fond světa Abu Dhabi Investment Authority s majetkem

rovnajícím se ročnímu HDP Nizozemska. Fond byl založen již v roce 1976 a je jednou z příčin, proč jsou Emiráty čistým věřitelem (Global Edge 2014, SWF 2014).

Vláda je autoritativní (dědičné emiráty) a v souladu s islámskou tradicí omezuje některé aspekty lidské svobody, i když je v tomto ohledu situace lepší než v sousední Saúdské Arábii. Horší postavení mají v tomto ohledu ženy (do jisté míry mají omezená lidská práva a také podstatně hůře hledají zaměstnání, srovnáme-li situaci našimi evropskými standardy), druhu skupinu pak tvoří nekvalifikovaní zahraniční zaměstnanci. Zahraniční nekvalifikovaná pracovní síla je mnohdy zneužívána, dokonce se někdy hovoří o moderní podobě otroctví (zabaví se pasy, firma si strhne náklady za núzné bydlení a stravu a ve výsledku zahraniční dělník nedostane v podstatě žádný plat). Charakteristickým rysem Emirátů je výrazná převaha cizinců (hlavně mužů) v populaci (v Dubaji mělo podle censu z roku 2008 žít na 90 % cizinců, průměr SAE je jinak kolem 80 % (UAESTAT 2012).).

SAE a zejména zadlužený Dubaj poměrně tvrdě zasáhla světová ekonomická krize v roce 2008. Krize ukázala na přetrvávající zranitelnost národní ekonomiky i na nedostatky v diverzifikaci (i přes pokrok zmíněný výše) jako i její ekonomické orientaci (turismus, finance, ropa – to jsou všechno odvětví výrazně zasažená v době krize). Problémem Dubaje se staly také mnohdy neefektivní investice a netransparentnost. SAE lze považovat za rentiérský stát, který má své nedostatky (nižší transparentnost, autoritářství atd.), obecně je to ale vcelku úspěšná země, která, jak se zdá, vykročila správným směrem. Zcela jistě to není důsledek pouhé produkce ropy, ale i relativně uvážlivé a dlouhodobé politiky prosazované místními vládci. V současnosti je výhodou i velký příjem z nerostných zdrojů, který je natolik velký, že občas „promine“ i jisté chyby v rozvoji.

Tabulka 2: SAE - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
HDP na obyv. míra nezaměstnanosti medián měsíčních příjmů zaměstnanců	negramotnost podíl vysokoškoláků počet učitelů na 1000 obyv.	kojenecká úmrtnost	rel. počet vražd

Zdroj: UAESTAT 2012, UAEMOH 2011, KAMCO 2011

Omán

Omán je od svých sousedů kulturně odlišný sultanát, který také nebyl v podstatě nikdy opravdově kolonizován. Země těží ropu i zemní plyn, ale od svých bohatších sousedů se odlišuje menšími zásobami, větším rozptýlením ložisek a technologicky i finančně nákladnější těžbou. Zásoby ropy byly objeveny až v roce 1964 a uvedeny do provozu v roce 1967, tedy poměrně pozdě ve srovnání s jeho sousedy. Na světové produkci ropy se Omán podílí jen o něco více než jedním procentem (22. místo v produkci). Těžba uhlovodíků je však pro Omán velmi důležitá a představuje 86 % příjmů místní vlády (US EIA 2013). Země těží ještě některé další suroviny, z nichž významnější je těžba chromu (šesté místo na světě, 1,9 % světové produkce; Reichl, Schatz, Zsak 2014).

Vzhledem k rozptýlenosti ložisek se ropa těží ve více lokalitách. Jde o region Ad Dhahirah (hlavní a tradiční produkční region), na východě sousedící region Ad Dakhliyah, pouštní Al Wusta a jižní a svébytný Dhofar. Úspěchem ománské produkce uhlovodíků jsou technologie, které dokázaly zvýšit produkci i čerpat jinak hůře využitelná ložiska. Aplikaci technologií pomohly i vysoké ceny ropy v době druhého ropného šoku (na konci 70. let a začátku 80. let minulého století).

Ropný a plyný sektor se skládá jednak ze státních institucí a společností (tvoří poměrně komplikovanou organizační strukturu, přesto nejvýznamnější je zřejmě Petroleum Development Oman), tak i zahraničních korporací. Obecně se dá říci, že si stát udržuje kontrolu nad sektorem, jehož většinu ziskal při postupném znárodnění v 70. letech minulého století, podobně jako sektor znárodněvali jeho bohatší, ropu taktéž těžící sousedé. K úplnému znárodnění nedošlo zejména pro nedostatek vlastních kvalifikovaných sil schopných udržet těžbu v provozu. Ve vztahu k soukromým korporacím dnes Omán aplikuje individuální přístup podle konkrétních podmínek i charakteru ložiska. V zásadě však vítá zahraniční kapitál, a to nejen v těžebním sektoru. Vzhledem k náročnosti těžby jsou podmínky pro zahraniční těžební investory příznivější než v okolních státech. Z důležitějších zahraničních těžebních společností v zemi působí britsko-nizozemský Shell, francouzský Total, americký Occidental Petroleum a jedna thajská a portugalská společnost (US EIA 2013).

Tabulka 3: Omán - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní	ostatní
počet učitelů na 1000 obyv.	počet doktorů na 1000 obyv. počet nemocnic na 100 tis. obyv.	rel. počet vražd rel. počet zločinů	podíl žen v ženských sdruženích růst počtu cizinců

Zdroj: OMANSTAT 2013

Saúdská Arábie

Strategicky velmi významnou zemí Blízkého východu je Saúdská Arábie. V roce 2012 se podílela na světové produkci ropy 13,5% podílem a byla tak největším producentem ropy na světě i jejím největším exportérem. Země vlastní také největší světové ověřené zásoby ropy (téměř pětinu celkových zásob; Reichl, Schatz, Zsak 2014) a je jedním z nejdůležitějších členů OPEC. Z výše popsaných informací je jasné, že jde z energetického hlediska o mimořádně významnou zemi s poměrně silnou vyjednávací pozicí v globálním politickoekonomickém systému (jde o jednu z regionálních mocností oblasti Blízkého východu). Vedle ropy, která jasně dominuje ekonomice země, se v Saúdské Arábii nacházejí i významná ložiska zemního plynu. V jeho produkci byla v roce 2012 na osmém místě na světě a reprezentovala téměř 3 % světové produkce (Reichl, Schatz, Zsak 2014). Země těží také jiné suroviny, ale jejich význam je zanedbatelný.

Výhodou Saúdské Arábie je technologická snadnost těžby a tedy i levná produkce ropy (přinejmenším do nedávna to platilo). Náklady na těžbu saúdské ropy jsou proto nižší, než na mnoha jiných místech světa, což zvyšuje ziskovost místních vrtů (této výhody také Saúdové společně s dalšími členy OPEC v nedávné době využili v rámci ekonomického boje proti novým producentům z USA a Kanady²⁵). Ložiska ropy v Saúdské Arábii leží na východě země při březích Perského zálivu v rozlehlé Východní provincii. Méně významná ložiska se nacházejí v přilehlých provinciích. Celkové ověřené zásoby Saúdské Arábie se v roce 2013 odhadují na 268 miliard barelů ropy. Ve Východní provincii se nachází největší světové ropné pole Ghawar se zbývajícimi zásobami ropy odhadovanými na 70 miliard barelů. To pro srovnání odpovídá 87 % ověřených zásob ropy Ruska (US EIA 2013).

²⁵ Dynamický rozvoj těžby ropy z nekonvenčních ložisek (ropných břidelic a písků) zejména v USA a Kanadě totiž vedl k přebytku ropy na světových trzích, tím snižoval světové ceny suroviny a marže tradičních exportérů. Těžba ropy z nekonvenčních ložisek je však dražší. Saúdové se proto rozhodli „zničit“ konkurenci dočasně velmi nízkými cenami ropy způsobených nadprodukcí.

Objevení ropy v Saúdské Arábii se datuje do roku 1933, kdy bylo objeveno ropné pole Ghawar. Zpočátku místní těžbu ropy ovládaly americké společnosti Standard Oil of California a Texaco (dnes jsou součástí korporace Chevron), respektive jiné americké firmy. Teprve kolem roku 1950 začínalo být jasnější, o jak bohatá naleziště se v Saúdské Arábii jedná. Od té doby se místní vlády snažily získat co největší kontrolu nad těžbou ropy. S americkými firmami byl založen společný podnik Aramco, ve kterém Saúdové postupně získávali stále větší podíl. V roce 1988 se celá společnost stala jejich majetkem a vznikla dnešní Saudi Aramco. Dnes má tato státní společnost kontrolu nad ropným i plyným sektorem v zemi a nikoho asi moc nepřekvapí, že je to jedna z největších ropných společností světa.

Tabulka 4: Saúdská Arábie - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
domácnosti bez elektřiny	negramotnost (z r. 2007) podíl vysokoškoláků (z r. 2007)	kojenecká úmrtnost (z r. 2007) přístup k pitné vodě (vodovod) napojení na veř. kanalizaci	

Zdroj: SASTAT 2010, 2007

4.2.2 Rentiérské postkomunistické země

Kazachstán (případová studie)

Diverzifikované a zatím ne zcela využívané nerostné zdroje představují pro Kazachstán zásadní rozvojový potenciál, a to zejména zohledníme-li blízkost Číny, která se celosvětově snaží získat přístup k primárním surovinám. V zemi jsou významná ložiska ropy, plynu, uranu, černého uhlí, zlata, mědi, chromu, zinku, manganu, olova i železa (mnohdy světového významu ať už z hlediska zásob, nebo produkce).

Nejdůležitější exportní surovinou Kazachstánu je ropa, která svým významem dominuje hospodářství. Těží se od začátku 20. století (oblasti Atyrau), opravdový rozvoj těžby ale začal až v 60. a 70. letech minulého století, neboť mnohá ložiska nešlo dříve využívat kvůli ztíženým geologickým podmínkám (hloubka ložiska a velký tlak; US EIA 2013). Dnes se

ropa těží zejména ve čtyřech západních oblastech Kazachstánu – v Atyrau, v Západním Kazachstánu, Mangystau a Aktobe (viz obrázek č. 4). V Atyrau se nachází nejvýznamnější kazašské ropné pole Tengiz s produkcí 540 000 barelů denně a nedaleko pod hladinou Kaspického moře se nalézá páté největší ropné naleziště světa Kashagan (postupně se uvádí do provozu a pozvolna se zvyšuje jeho produkce; US EIA 2013). Druhé prozatím nejvýznamnější ropné pole podle objemu produkce Karachaganak (jde také o nejvýznamnější ložisko zemního plynu) se nachází poblíž ruské hranice v oblasti Západní Kazachstán. V roce 2013 se společně s lokalitou Tengiz v Atyrauské oblasti podílelo na více jak 40 % celkové kazašské produkce ropy (US EIA 2013). Poslední těžební oblastí je Mangystau, které leží na břehu Kaspického moře. Z polopouštního Mangystau by pak mělo pocházet kolem 25 % ropné produkce země (Kazakhstan 2014). Nejméně významnou oblastí ze zmíněných čtyř je oblast Aktobe s roztroušenými ropnými a plynými ložisky.

Zemní plyn je další energetickou surovinou, která se v Kazachstánu těží, i když jeho význam je mnohem menší, než jaký představuje ropa. Většinou jde o doprovodný plyn vyskytující se při ložiscích ropy. Nejvíce zemního plynu se získává z naleziště Karachaganak (46 %), v menší míře pak z Tengizu a zbytek připadá na další často ropné lokality (US EIA 2013).

Podíváme-li se na vlastnickou strukturu těžebních společností, zjistíme, že, v zemi vedle sebe fungují zahraniční, domácí, soukromé i státní společnosti. Stát však disponuje prostředky možné kontroly těžebního sektoru. Zahraniční společnosti mohly dříve v zemi působit bez povinné přímé účasti státu, s kterým sdílely pouze část zisku, nyní jsou nové těžební projekty založené na tzv. společném podniku (joint venture), což zvyšuje státní kontrolu nad těžbou. Zájmy státu v těchto projektech reprezentuje státní společnost KazMunaiGas (US EIA 2013). Význam této společnosti pomalu roste, neboť v nových projektech se státní společnost snaží získat rozhodující vliv. Nejvýznamnější zahraniční ropnou společností je americký Chevron, v zemi působí také americká společnost ExxonMobil, britsko-nizozemský Shell, francouzský Total, ruský Lukoil a významná je i italská Eni. Svůj podíl na těžbě zvyšují i čínské státní společnosti CNPC a PetroChina (US EIA 2013).

V Kazachstánu lze pozorovat velmi rozdílný vývoj mezi regiony. Západní těžební regiony patří z makroekonomického hlediska mezi ty, kterým se daří. Regiony jsou řídké osídleny, ale ekonomický význam je mnohem větší. V indikátorech, jako je HDP/obyv., patří Atyrau, Mangystau a Západní Kazachstán mezi přední regiony v zemi. Regiony tak zažívají poměrně dynamický ekonomický rozvoj (zejména Atyrau), který je hnán jednak těžbou ropy, ale do určité míry i strategickou dopravní polohou při Kaspickém moři. Význam geografické polohy regionů zvyšuje nově otevřené železniční spojení s Turkmenistánem (výhledově prodloužené do Iránu). Z úspěchu a bohatství těchto těžebních regionů však

evidentně profitují také vzdálené metropolitní oblasti jako Almaty nebo Astana, kde se koncentruje vládnoucí elita.

V socioekonomických ukazatelích rozvoje je v celém Kazachstánu obvykle podstatný rozdíl mezi kvalitou života ve městě a na venkově, kde podle censu z r. 2009 žilo necelých 46 % obyvatel. Na venkově je kvalita života obecně horší (KAZSTAT 2014). Dochází tak k migraci obyvatel do měst, což platí i pro sledované těžební regiony. Zjištěné informace také naznačují, že ropný těžební průmysl zvyšuje průměrné platy v regionu, s tím rostou ale i ceny zboží. Vysoké platy lákají přistěhovalce (vnitřní i vnější migrace). Ropný průmysl ale nedokáže zajistit pracovní příležitosti pro všechny, zvláště pak nezaměstnaní s nízkou kvalifikací mají problém najít práci. Přes tato omezení se obecně zdá, že se situace s nezaměstnaností v těchto těžebních regionech spíše zlepšuje.

Mangystau a v menší míře i Západní Kazachstán jsou těžebními oblastmi s horšími hodnotami kvality života ve srovnání s ostatními regiony západní části země. Mangystau propadá např. v ukazatelích kojenecké úmrtnosti, ale najdeme zde i velmi vysokou nezaměstnanost na venkově, která je výsledkem omezených možností v zaměstnanosti (hlavním zaměstnavatelem je těžební průmysl koncentrovaný do několika málo míst, pouštní až polopouštní oblast je navíc nevhodná pro zemědělství). Západní Kazachstán se zase dle statistických dat potýká s poněkud zvýšenou kriminalitou (KAZSTAT 2013). Oba regiony a de facto všechny těžební regiony pak spojuje významné znečištění životního prostředí, což je vážný problém celého Kazachstánu.

Kazachstán je zřejmě jednou z nejvíce prosperujících zemí Střední Asie. Od získání nezávislosti po rozpadu SSSR, kdy došlo k významnému propadu ekonomiky, urazil poměrně dalekou cestu k relativně funkční a otevřené tržní ekonomice. Přibližně od roku 2000 lze hovořit o stabilním ekonomickém růstu, který byl narušen až ekonomickou krizí v roce 2008, kdy došlo k poklesu cen ropy i jiných exportních komodit. Závislost na těžebním sektoru však vystavuje Kazachstán účinkům volatility a zhodnocování měny. Konkurenceschopnost mnohých průmyslových odvětví je nízká. Projevy zhodnocování měny v kombinaci s nízkou konkurenceschopností firem mohou vést k Holandské nemoci (DG-EXPO 2013). Veřejný dluh je na nízké úrovni, třebaže se zvýšil spolu s veřejnými výdaji v krizovém a pokrizovém období kolem roku 2008. Kazachstán disponuje významným „suverénním fondem“ Samruk-Kazyna, který spravuje mnohé státní společnosti včetně ropného gigantu KazMunaiGas.

Zemi vládne autoritativní prezident Nursultan Nazarbajev a na něj napojená elita, která vlastní mnohé podniky zprivatizované v 90. letech. Přestože je vláda kontrolována vybranou elitou v čele s prezidentem, lze říci, že ze strany vlády existují jisté snahy o socioekonomický rozvoj a pozvednutí země. Rozvíjejí se investice do vzdělání, uplatňují se různé průmyslové politiky a sociální programy s cílem zvýšení zaměstnanosti

místního obyvatelstva a snížení chudoby (často proti zájmům zahraničních společností). Demokratický deficit je však patrný a nejde jen o poměrně hodně centralizovanou státní správu.

V kontextu veřejné správy a těžby ropy je zajímavý incident z pouštního města Zhanaozen (Mangistau). V prosinci 2011 zde došlo ke střetům mezi bývalými místními zaměstnanci státní naftařské společnosti a bezpečnostními složkami. Při incidentu zemřelo 16 osob a 110 bylo zraněno (Voloshin 2013). Události předcházely protesty zaměstnanců ropné společnosti v květnu toho roku. Protestující se domáhali zvýšení mezd na podle nich spravedlivější úroveň i zlepšení pracovních podmínek (existoval např. rozdíl ve výši mzdy vyplácené zahraničním (čínským) a domácím dělníkům). Reakcí na květnové protesty bylo propuštění téměř 1000 zaměstnanců firmy. Tento krok vedl k pozdějšímu prosincovému incidentu s mrtvými (Demytrie, Eshaev 2012). Pozitivní stránkou incidentu v Zhanaozenu byla zvýšená pozornost centrální vlády vůči problému i její snaha o řešení a předcházení podobným konfliktům. Na druhou stranu vedle pozitivních kroků vláda (tj. vládnoucí elita) obávající se o svou moc zavedla i určitá represivní opatření.

Běžnou charakteristikou Kazachstánu jsou města jednostranně orientovaná na jeden určitý sektor, například těžbu. Hornická města jsou pak citlivá na poptávku a volatilitu světových cen, nebo útlum těžby. Pohraniční Zhanaozen je příkladem takového města potýkajícího se s postupným útlumem těžby, tedy i poklesem zaměstnanosti. Situace v Zhanaozenu je komplikovaná i tím, že je cílem přistěhovalců hledajících práci (mj. etnických Kazachů přizvaných z okolních zemí v rámci politiky zvýšení podílu Kazachů v Kazachstánu). Dokumentuje to rekordní nárůst počtu obyvatel města o 78 % mezi lety 2003 až 2013 z 57 000 na téměř 102 000 (Voloshin 2013).

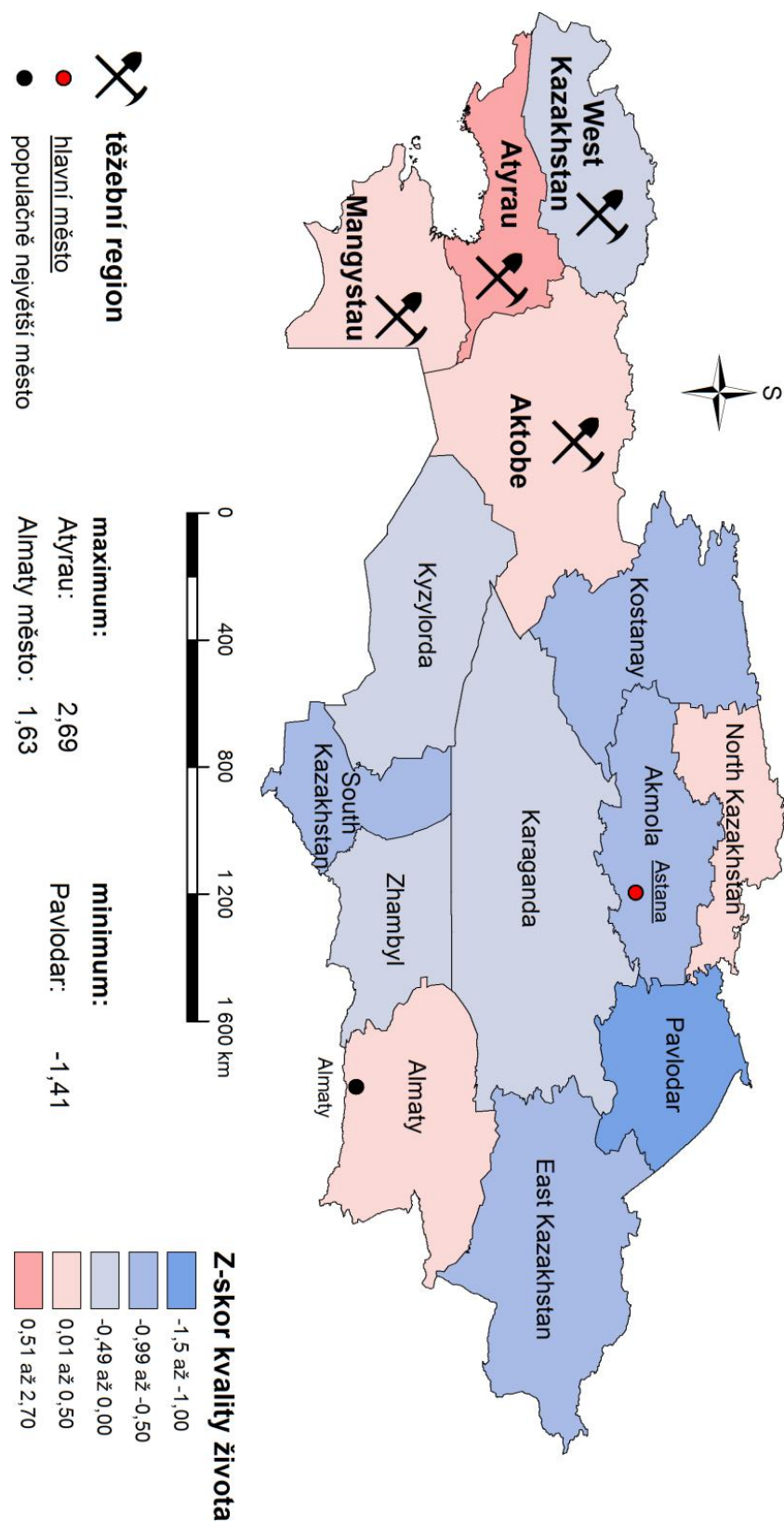
Tabulka 5: Kazachstán - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
průměr. příjem na osobu		kojenecká úmrtnost	míra kriminality
průměr. plat zaměstnance		úmrtnost dětí do 5 let	rel. počet vražd

Zdroj: KAZSTAT 2013, KAZREGIONSTAT 2012, OSN 2010

Obrázek 4: RRP regionů Kazachstánu podle standardizované kvality života

Zdroj: KAZSTAT 2013, KAZREGIONSTAT 2012, OSN 2010

Ázerbájdžán

Základem ekonomiky Ázerbájdžánu je těžba ropy, která má v této zemi již dlouhou tradici. První zmínky o využívání místních ropných zdrojů pocházejí ze středověku. Není proto příliš překvapivé, že právě oblast kolem Baku na Apšeronském poloostrově se stala v 19. století hlavním místem a víceméně i rodištěm moderní průmyslové těžby ropy. První vrt na ropu byl spuštěn již v roce 1846. Významnou roli na rozvoji místního ropného průmyslu měl koncem 19. století ropný magnát Ludvík Nobel - starší bratr slavného Alfreda Nobela. Začátkem 20. století Ázerbájdžán produkoval více než 50 % světové produkce ropy (Mir-Babayev 2002). Obrovský význam, nejen pro Sovětský svaz, měla oblast za druhé světové války (dobyť Baku bylo jedním z hlavních cílů Hitlerovy invaze do Ruska, což se mu ale nepovedlo). Po druhé světové válce se začaly hledat nová ložiska. Pozornost se obrátila ke dnu Kaspického moře, odkud dnes pochází většina ropy. V rozvoji těžby mimo pevninu byl Ázerbájdžán (tehdy součást SSSR) průkopnický.

Největší naleziště ropy Azeri Chirag Guneshli (někdy zkracováno na ACG) se nachází mimo pevninu v Kaspickém moři. Z naleziště v roce 2012 pocházelo 80 % ázerbájdžánské produkce (US EIA 2013). Údaje o produkci ropy však podporují dohady, že ázerbájdžánská ložiska začínají být „vyčerpaná“. Klesající produkce sebou přináší jisté problémy spojené s budoucím útlumem těžby. Vedle ropy se dnes v Ázerbájdžánu rovněž v oblasti Kaspického moře těží zemní plyn. Význam těžby plynu roste, což by mohlo snížit negativní dopady případného útlumu těžby ropy (US EIA 2013). Přilehlým pevninským regionem k největšímu nalezišti ACG je metropolitní region Baku. V širším vymezení Apšeronský poloostrov, kde se koncentruje 40 % populace země a 70 % jejího průmyslu (MENRA 2014).

Důležitým aktérem v ázerbájdžánském ropném sektoru je státní společnost SOCAR. Ta sice produkuje „jen“ 20 % ropy, ale kontroluje nebo má vliv na další části výrobního řetězce (například má pod kontrolou ropovod do Turecka, spravuje hlavní rafinérie v zemi apod.). Zbytek, tedy 80 % produkce, připadá na zahraniční firmy, které jsou většinou sdružené do konsorcia, a státu odvádějí určitý poplatek z objemu těžby (US EIA 2013). Vůdčí zahraniční společností je British Petrol, ale přítomni jsou i americké společnosti Chevron a ExxonMobil, norský Statoil nebo turecký Turkiye Petrolleri aj. (US EIA 2013).

Tabulka 6: Ázerbájdžán - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
prům. příjem domácností		kojenecká úmrtnost	míra kriminality
podíl domácností s malým, resp. vysokým příjmem		počet doktorů na 1000 obyv.	
vybavenost domácností telefonem, koupelnou, vlastním přístupem k teplé vodě).			

Zdroj: AZERSTAT 2012

Uzbekistán

Je vnitrozemský stát vzniklý rozpadem Sovětského svazu v roce 1991. Populačně jde o nejsilnější zemi regionu Střední Asie s významným podílem venkovského obyvatelstva. Uzbekistán disponuje významnými a diverzifikovanými nerostnými zdroji lokalizovanými v různých částech země. Mezi nejvýznamnější zdroj příjmů patří vývoz zemního plynu, i když 80 – 85 % produkce připadá na domácí spotřebu. Uzbekistán byl v roce 2010 třetím největším producentem plynu v Eurasii (US EIA 2013, GlobalEdge 2014). Významná je těžba zlata, ve které je na sedmém místě na světě, dále uranu a ropy pro vlastní spotřebu (GlobalEdge 2014). Těží se i další nerostné suroviny, například měď.

Mezi nejvýznamnější těžební regiony patří region Navoi, kde se těží hlavně zlato, a region Kashkadarya významný v těžbě plynu a ropy. Mezi další regiony, které by se daly považovat za těžební, i když s menším významem, se dají zařadit Bukhara (těžba zemního plynu), Surkhandarya (uhlí, potaš, sůl), nebo venkovský Taškent (uhlí), menší naleziště jsou i v údolí Fergany. Do dalších analýz regionální pozice jsem zahrnul pouze regiony Navoi, Kashkadarya a Bukhara, které považuji na základě zjištěných informací za nejdůležitější těžební regiony z hlediska jejich podílu na produkci a přínosu na HDP (UZINFOINVEST 2010).

V těžbě a zpracování ropy a plynu dominuje státní společnost Uzbekneftegaz. V sektoru operují i zahraniční společnosti zejména z Ruska (Gazprom, Lukoil), nebo čínská CNPC aj. Ty buď spolupracují se státní společností, nebo se státem sdílejí určitou část produkce. Největší společnosti těžící zlato jsou Almalyk Mining and Metallurgical a Navoi Mining and Metallurgical, která navíc ovládá těžbu uranu. Obě společnosti jsou státní.

V Uzbekistánu je s ohledem na nezaměstnanost ve velké míře přítomná i nelegální těžba zlata ze strany jednotlivců.

Důležitým rysem Uzbekistánu je jeho autoritativní vláda bývalého komunistického předáka Islama Karimova, který zemi vládne od roku 1991. V zemi je běžné porušování lidských práv, mučení a cenzura. Specifickým rysem Uzbekistánu je poměrně izolovaná ekonomika i způsob její pomalé transformace po rozpadu Sovětského svazu. Silná regulace ekonomiky, prosazování politiky nahrazení dovozů s důrazem na vlastní soběstačnost a poměrně diverzifikovaná těžební struktura (a do jisté míry i ekonomická – země je tradičním významným producentem bavlny a v poslední době i výrobcem aut) snižují dopady volatility cen nerostných surovin na zemi. Přesto s ohledem na ostatní charakteristiky země nelze tvrdit, že by se jednalo o zemi úspěšnou. V zemi se projevuje velmi silně vliv vládnoucí elity a nefungující právní stát, je velmi rozšířená chudoba. Nezřídka také dochází k nuceným prodejům firemních podílů domácích nebo úspěšných zahraničních firem státu (respektive členům vládnoucí elity) a de facto „znárodňování“ (obvykle pod záminkou neplacení daní nebo porušení pravidel apod.).

Tabulka 7: Uzbekistán - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	ostatní
nezaměstnanost (z r. 2005)		kojenecká úmrtnost (z r. 2005)	migrační účinnost
HDP na obyv.			

Zdroj: UZBEKSTAT 2013, UZINFOINVEST 2010, UZDAILY 2010, UNDP 2006

4.2.3 Konflikty rozervané velké země

Irák (případová studie)

Psát v současnosti (červen 2015) o Iráku a stavu jeho ekonomiky i míře rozvoje je problematické, s ohledem na politicko-vojenské události, které se tam udály za poslední rok. Kolem poloviny území je mimo kontrolu centrální vlády v Bagdádu (buď ji ovládají fundamentalisti, nebo etničtí Kurdové). Značnou část severního i západního Iráku ovládá fundamentalistické hnutí a organizace Islámský stát, který na dobytých územích zavádí striktní správu založenou na právu šaría, případně „vlastních“ fundamentalistických

představách. Dále předkládané informace je proto nutné brát s rezervou, neboť se budou vztahovat zejména k situaci před tímto kritickým obdobím irácké historie.

Nejdůležitější nerostnou surovinou v současném Iráku je ropa, která podle různých odhadů představuje kolem 90 % státních příjmů (viz např. Kumas 2009). Země má mít páté největší ropné rezervy na světě (US EIA 2013). První objevy ropy se datují do 20. let 20. století, mnoho nalezišť ale nebylo dosud patřičně prozkoumáno a zhodnoceno. Existuje proto reálná možnost dalších objevů a navýšení zásob. Mnoho ložisek je také z historických důvodů dosud využíváno jen v omezeném množství. Vedle ropy se těží i zemní plyn, jehož zásoby jsou také významné.

Vedle politické nestability, která je asi hlavní překážkou v těžbě uhlovodíků, se Irák potýká s dalšími překážkami. Omezuje ho nízká produkční kapacita, ale často i zastaralé vybavení. Například ropovody jsou obecně ve špatném stavu a především na severu trpí poruchovostí a jsou terčem sabotáží (momentálně kvůli válečnému stavu). Omezením může být i obecně velká spotřeba elektřiny v ropném průmyslu. Jinými slovy, expanze těžby vyžaduje i expanzi kapacit vytvářejících elektrickou energii, jejíž produkce trpí podobně jako ropný sektor omezenou výrobní kapacitou. Pokud jde o samotnou těžbu, díky nízké hloubce ložisek je relativně nenáročná na extrakci a tedy i finančně výhodná.

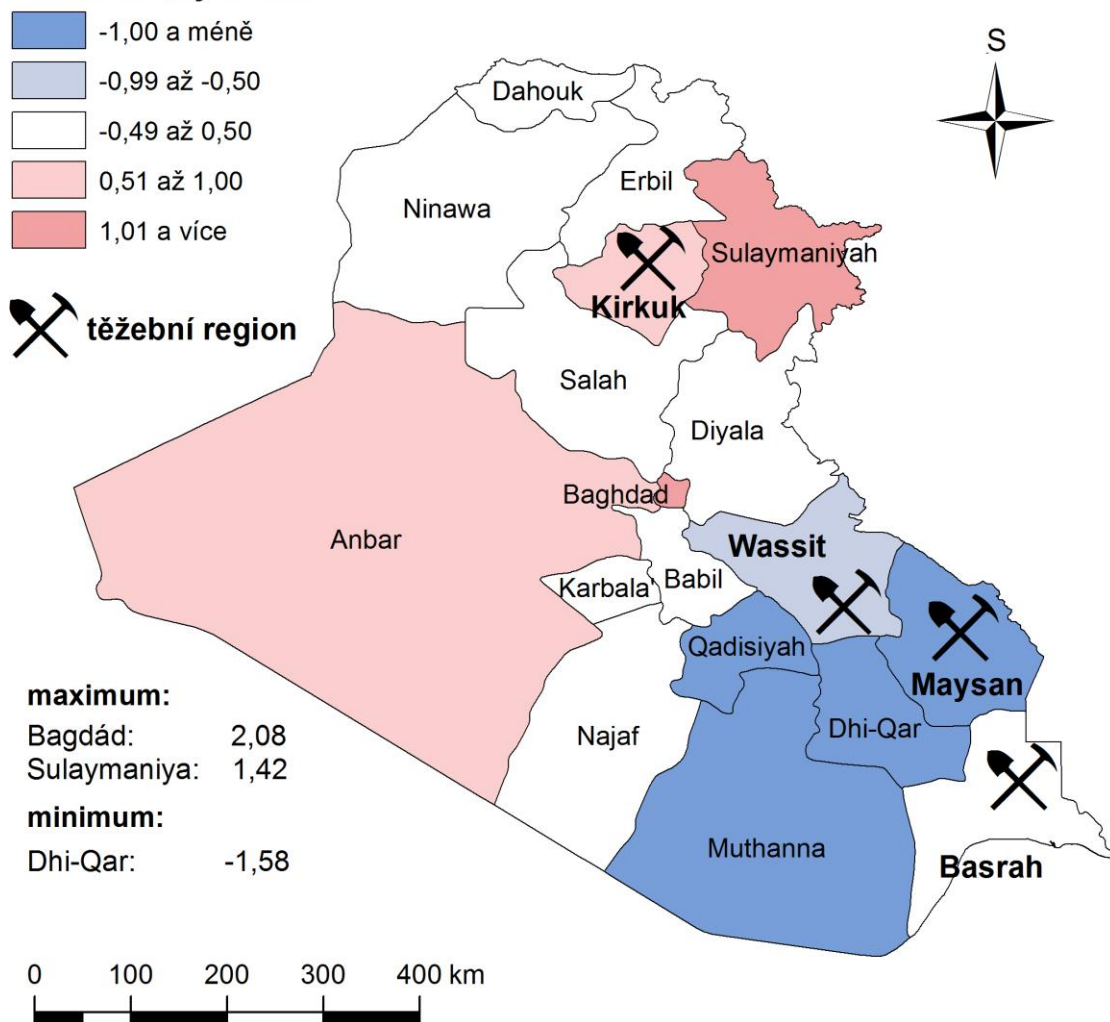
Hlavní těžební oblast i ropná pole se nachází na jihu Iráku (viz obrázek č. 5). Vůbec nejdůležitějším těžebním regionem celé země je Basra (Al-Basrah), kde se nachází několik ropných polí včetně superpole Rumaila objeveného v 50. letech minulého století (údajně třetí největší ropné pole světa). Podle údajů americké geologické služby (USGS 2012) se v Basře v roce 2012 těžilo přinejmenším 56 % celkové ropné produkce Iráku. Zde má také Irák jediný a úzký přístup k moři, odkud může exportovat ropu tankery. Sousední region Misan (Maysan) vytváří přibližně 14,4 % produkce země. Mezi další provincie s těžbou ropy patří Wassit (8,5 %), Kirkuk (7,7 %), Ninewa (6,3 %) a autonomní Kurdistan (5,6 %) na severu země (USGS 2012). Protože je Irák etnicky i nábožensky heterogenní zemí, je dobré zmínit rozložení těžby mezi území obývaná jednotlivými etniky. Naprostá většina nalezišť spadá pod území obývaná šíitskými etniky, menší část pak ovládají Kurdové a sunnité (US EIA 2013). Po úvaze a s ohledem na význam jsem se rozhodl v této práci sledovat první čtyři nejvýznamnější těžební regiony (Basru, Misan, Wassit a Kirkuk).

V roce 1972 byl celý ropný sektor znárodněn. Dnes Irák vlastní čtyři „státní“ ropné společnosti podílející se na těžbě ropy (North Oil Company, Midland Oil Company, Missan Oil Company a South Oil Company). V zemi však v současnosti mj. díky slabé pozici státu operuje velké množství zahraničních společností, které Iráčanům „poskytují“ těžební služby. Jde o čínské CNPC a CNOOC, British Petrol, Shell, americký ExxonMobil, ruské Gazprom a

Lukoil, italskou Eni, norský Statoil. Zapojily se i malajsijská, korejská nebo angolská ropné společnosti.

Obrázek 5: RRP regionů Iráku podle standardizované kvality života

Z-skor kvality života

Zdroj: IRAQSTAT 2011

Z pohledu regionálního rozvoje lze říci, že kurdské regiony na severu obvykle vykazují lepší hodnoty ukazatelů kvality života, což podporují i výsledky RRP zobrazené na mapě (obrázku č. 5). Kurdské regiony jsem ale do dalších analýz nezahrnul, protože jejich význam na těžbě ropy není natolik významný (viz výše popsání zaměření na čtyři nejvýznamnější těžební regiony). Lze ale spekulovat, že lepší pozice kurdských regionů je výsledkem spíše jiných faktorů, nežli je těžba ropy (tedy např. díky relativně dobré místní samosprávě). V případě regionu Basra, který je hlavní těžební základnou země, zjištěné informace ukazují na poněkud vyšší výskyt chudoby. Zisky z těžby proto s velkou pravděpodobností neprosakují k běžným obyvatelům, tj. nedochází k jejich širší redistribuci mezi místní obyvatele, alternativně se nedokázaly (prozatím) projevit. Basra společně

s regiony Misan a Wassit patří mezi dominantně šíitské regiony, což byla skupina obyvatel, kterou se bývalý diktátor Saddám Husajn snažil marginalizovat. V tom bych viděl (vedle místních specifik) hlavní příčinu, která vedla k zaostalosti těchto regionů. Misan a Wassit ležící při jižní hranici s Íránem také patří mezi nejzaostalejší regiony Iráku, které byly rovněž zasaženy válkou s Íránem v letech 1980-1988. Zajímavé ale bude sledovat proměnu regionálního vzorce po skončení současné války (mnohé oblasti dnes okupované Islámským státem budou pravděpodobně zničené, což zřejmě změní i strukturu regionální diferenciaci).

Irák je komplikovaná země s neméně komplikovanou historií, jejímž výsledkem je etnická a náboženská různorodost země a do jisté míry i současná politická krize. Charakteristickým rysem Iráku je poměrně nestabilní politická situace (dnes i v minulosti) a často autoritativní forma vlády (popř. způsob vládnutí) spojená s protěžováním vládnoucího etnika na úkor etnik ostatních. Ropa je pak spíše rozbuškou a motorem nových sporů, které podle mě vycházejí ze špatné politiky a bojů mezi soupeřící a vzájemně se nerespektující elitou, snažící se získat přístup k rentě plynoucí z těžby ropy.

Na mezinárodní úrovni lze naopak spekulovat o skutečných důvodech americké invaze v roce 2003, tedy jestli hlavním cílem byla opravdu likvidace zbraní hromadného ničení a demokratizace země, nebo přístup k ropě a zajištění zakázek pro americké firmy (je možné, že šlo o všechny tyto cíle). O špatném vývoji v Iráku svědčí i porovnání ukazatelů zápisu do základní školy a HDP na obyvatele mezi lety 1980 a 2006. Namísto zlepšování hodnot se Irák plynule propadal (Světová banka 2011). Irák je tak prozatím „prokletou zemí“, zdali je to vina jeho ropného bohatství, nebo spíše jeho soupeřících elit, je ale diskutabilní a nejasné.

Tabulka 8: Irák - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
domácnosti bez elektřiny	míra negramotnosti	přístup k pitné vodě (vodovod)	
vybavení domácnosti (auto, lednička, pračka, počítač)		nevhodný zdroj pitné vody	
podíl základních životních potřeb na celkových výdajích domácnosti		kvalita služeb zajišťujících pitnou vodu (dotazník, odpověď - špatná, velmi špatná)	
		napojení na veř. kanalizaci	
		domácnost bez záchodu	
		svoz odpadků	

Zdroj: IRAQSTAT 2011

Alžírsko

Alžírsko je největší africká země s rozsáhlými nehostinnými oblastmi Sahary na jihu. A právě tam, jižně od pohoří Atlas se nachází hlavní nerostné bohatství této země, kterým jsou naleziště ropy a zemního plynu. V roce 2012 bylo Alžírsko 10. největším producentem zemního plynu na světě (2,5 % světové produkce) a 20. největším producentem ropy (1,6 % světové produkce (Reichl, Schatz, Zsak 2014)). Země je členem OPEC a patří mezi přední africké producenty těchto surovin a dodavatele zemního plynu do Evropy. Podle odhadů má mít Alžírsko 3. největší světové zásoby zemního plynu v břidlicích. Budoucí využití těchto zásob je ale spojeno s mnoha environmentálními i technickými komplikacemi, které bude potřeba vyřešit (US EIA 2014). Základem alžírské ekonomiky je těžba ropy a zemního plynu (60 % státních příjmů), která probíhá z konvenčně těžených zdrojů (US EIA 2014), a dle názorů některých autorů právě tyto suroviny udržují u moci současný politický režim (Shabafrouz 2010).

Alžírsko má dlouhodobě autokratickou vládu (ovládanou místní elitou) neschopnou řešit problémy obyvatel země, zejména pak vysokou nezaměstnanost mladých lidí. V 90. letech minulého století země zažila občanskou válku. Přibližně do této doby sahají počátky ozbrojených akcí islámských radikálů, kteří jsou v zemi stále aktivní. Bezpečnostní situace je

proto komplikovaná. Mediálně známým se stal teroristický útok na plynovou stanici In Amenas v provincii Illizi z ledna roku 2013, kdy bylo zabito 40 lidí, zejména cizinců (Dagenborg, Chikhi 2014).

Ropa se poprvé začala těžit v roce 1958, kdy bylo objeveno největší alžírské naleziště Hassi Messaoud v provincii Ouargla. Zdaleka největší naleziště zemního plynu Hassi R'Mel bylo objeveno v roce 1956, a to v provincii Laghouat. Třetí hlavní těžební oblastí je provincie Illizi. V současnosti dochází k určitému poklesu produkce uhlovodíků, což je způsobené obvykle zpožděním v náběhu a zprovoznění nových projektů. Na vině jsou především byrokratické a politické komplikace.

Těžba uhlovodíků je tedy pod kontrolou státu, třebaže se na jistých projektech podílejí zahraniční těžební společnosti. Stát kontroluje sektor skrze Sonatrach (největší společnost v zemi), která má mít od roku 2006 ve všech těžebních projektech 51 % podíl. Toto pravidlo ale vedle dalších důvodů odrazuje některé soukromé (zejména zahraniční) společnosti od investic v zemi (USGS 2012).

Tabulka 9: Alžírsko - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
	dosažené vzdělání (podíl lidí bez vzdělání, se střední a vysokou školou)	kojenecká úmrtnost	
	gramotnost	počet zdravotnických zařízení na 10000 obyv.	

Zdroj: ONSDS 2012, 2011, 2008

Angola

Jedna z největších a donedávna i nejchudších zemí Afriky Angola je významným producentem nerostných surovin. Mnohdy je zmiňována jako typický příklad země prokleté nerostnými surovinami (Hammond 2011). Základem angolské ekonomiky je produkce ropy. V zemi je významná i těžba diamantů. V roce 2012 byla Angola s podílem 2,1 % na světové produkci 15. největším producentem ropy (druhý největší v Africe) a čtvrtým největším producentem diamantů s podílem 10,4 % na světové produkci (Reichl, Schatz, Zsak 2014). V roce 2011 tvořily příjmy z prodeje ropy 79 % státních příjmů (USGS 2011).

Potenciál rozvoje má v budoucnu i těžba jiných nerostných surovin (např. různých druhů kovů). Země je členem OPEC.

Ropa byla v Angole objevena v roce 1955, tedy 20. let před získáním nezávislosti, a od té doby produkce postupně rostla (US EIA 2014). První diamant se v Angole našel v roce 1912. V roce 1971 se země stala čtvrtým největším světovým producentem tohoto drahokamu, avšak o několik let později produkce významně klesla v souvislosti s vypuknutím občanské války (Dietrich 2000). Pokud jde o ropu, většina těžby probíhá v příbřežním šelfu, stále častěji i v hlubších vodách. Přílehlými těžebními regiony jsou Cabinda - enkláva vklíněná mezi obě Konga (tradiční hlavní těžební region) - a na severu ležící region Zaire. Cabinda má vytvářet 70 % produkce ropy v zemi (Iob 2012). Hlavním těžebním regionem diamantů je provincie Lunda Sul, kde se nachází důl Catoca. Důl v roce 2011 produkoval kolem 80 % angolské produkce diamantů (USGS 2011). Diamanty se těží i v přílehlé provincii Lunda Norte, nalézají se však i na různých místech po celé Angole.

Těžební sektor je do značné míry ovládán státem prostřednictvím státních společností. Patří sem Sonangol, což je státní ropná společnost založená v roce 1976 na znárodněných aktivech dřívější portugalské společnosti. Dále pak Endiama, státní společnost věnující se těžbě diamantů. Vedle těchto společností v sektoru operují soukromé společnosti téměř z celého světa. Z těch ropných lze zmínit například americké ExxonMobile a Chevron, z evropských Total, Eni, Statoil, British Petrol, dále brazilský Petrobras, své zastoupení tu má i Čína a jiné země. Podíl angolských státních společností v těžebních projektech je individuální a nemusí být nutně dominantní. Mezi soukromé diamantové společnosti patří ruská Alrosa, ale v menší míře se zapojují i jiné společnosti. Zdaleka nejdůležitějším aktérem v diamantovém sektoru zůstává Endiama (US EIA 2014, USGS 2011).

Charakteristickým rysem pro Angolu je, že se de facto od získání nezávislosti až do roku 2002 nacházela v permanentní politické krizi, která se projevovala dlouhodobou občanskou válkou, jež zničila kdysi poměrně bohatou a vyspělou zemi. Jedním z vůdců znesvářených soupeřících frakcí byl současný prezident José Eduardo dos Santos. Přestože je dnes Angola poměrně stabilní a zažívá ekonomický rozkvět, chudoba, korupce a prakticky neomezená moc elity jsou stále faktory, které mohou vyvolat nestabilitu země a brzdí její rozvoj.

Tabulka 10: Angola - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
přístup k elektrické síti podíl obyv. bydlících v nevhodném bydlení městská chudoba dětská práce	gramotnost	přístup k nezávadné vodě vhodné sanitární zařízení (záchod)	

Zdroj: INEANGOL 2013a, INEANGOL 2013b

Nigérie

Nigérie je v současnosti největším africkým exportérem ropy i členem organizace OPEC. Ropa se v zemi těží již poměrně dlouho a je základním kamenem ekonomiky. Na první pohled je ale jasné, že se v případě Nigérie nedá hovořit o pozitivním vlivu ropných ložisek na socioekonomický rozvoj nebo redukci chudoby. Ekonomická situace země měřená podle HDP na obyvatele se například od 70. let minulého století do začátku tohoto století téměř nezměnila (až od r. 2003 dochází k růstu), naopak došlo k výraznému nárůstu podílu chudého obyvatelstva i růstu celkové sociální nerovnoměrnosti mezi obyvateli (Index mundi 2014, van der Ploeg 2010). Mnoho autorů proto Nigérii zmiňuje jako příklad země prokleté nerostnými zdroji (viz např. van der Ploeg 2010, Ross 2013 aj.)

První ropa byla objevena společnostmi Shell a British Petrol v roce 1956. Ložisko se nacházelo v oblasti delty Nigeru, která je dodnes hlavní nigerijskou produkční oblastí ropy. Dnes tuto oblast představují zejména provincie Akwa-Ibo, Bayelsa, Delta a Rivers, kde se těží 80 % ropy, dále provincie Imo, Abia, Cross-River, Anabra a Ondo (Oil Revenue 2014). V roce 1958 dochází k prvnímu exportu ropy do zahraničí a dva roky na to v roce 1960 získává Nigérie samostatnost na Velké Británii. Ropné příjmy dnes představují kolem 75 % státních příjmů (US EIA 2014). Podle ústavy (novelizace z r. 1999) by měly mít těžební regiony právo na 13 % státních příjmů pocházejících z těžby nerostných surovin na jejich území (Nuruddeen 2012).

Těžbu ropy zprvu kontrolovaly zahraniční společnosti, z nichž nejvýznamnější byl britsko-nizozemský Shell. Vedle Shellu dnes v zemi operují americké společnosti Exxon a Chevron, italská Eni nebo francouzský Total, ale najdeme zde i jiné méně významné ropné společnosti. Přibližně od roku 1973 však dochází k posilování role státu v ropném sektoru prostřednictvím nově vzniklé státní společnosti Nigerian National Petroleum

Corporation (NNPC). Dnes se zahraniční společnosti na těžbě podílí buď prostřednictvím společných projektu (joint venture), kde NNPC drží majoritní podíl (obvykle 60 %), nebo případně odvádějí stejné státní společnosti předem určený podíl z vytěžené ropy (production sharing contracts; US EIA 2014).

Přestože lze Nigérii od konce 90. let minulého století považovat za demokracii, zemi stále sužuje chudoba, spory mezi etniky vyplývající z její etnické a náboženské (obecně kulturní) heterogenity, korupce, často špatná správa a politické souboje mezi elitami. V současnosti největší problémy má se zajištěním bezpečnosti v některých oblastech (vysoká kriminalita je dlouhodobým problémem celé těžební oblasti delty Nigeru), v poslední době jsou největším, respektive mediálně nejznámějším problémem útoky islámských radikálů skupiny Boko Haram na severu země.

Tabulka 11: Nigérie - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
zdroj svícení (elektřina)	gramotnost	přístup k nezávadné pitné vodě	
chudoba	nejvyšší dokončené vzdělání	nevhodný zdroj pitné vody	
extrémní chudoba		existence sanitárního zařízení výskyt HIV nakažených	

Zdroj: NIGERIASTAT 2014

4.2.4 Slabé chudé nestabilní post-koloniální země

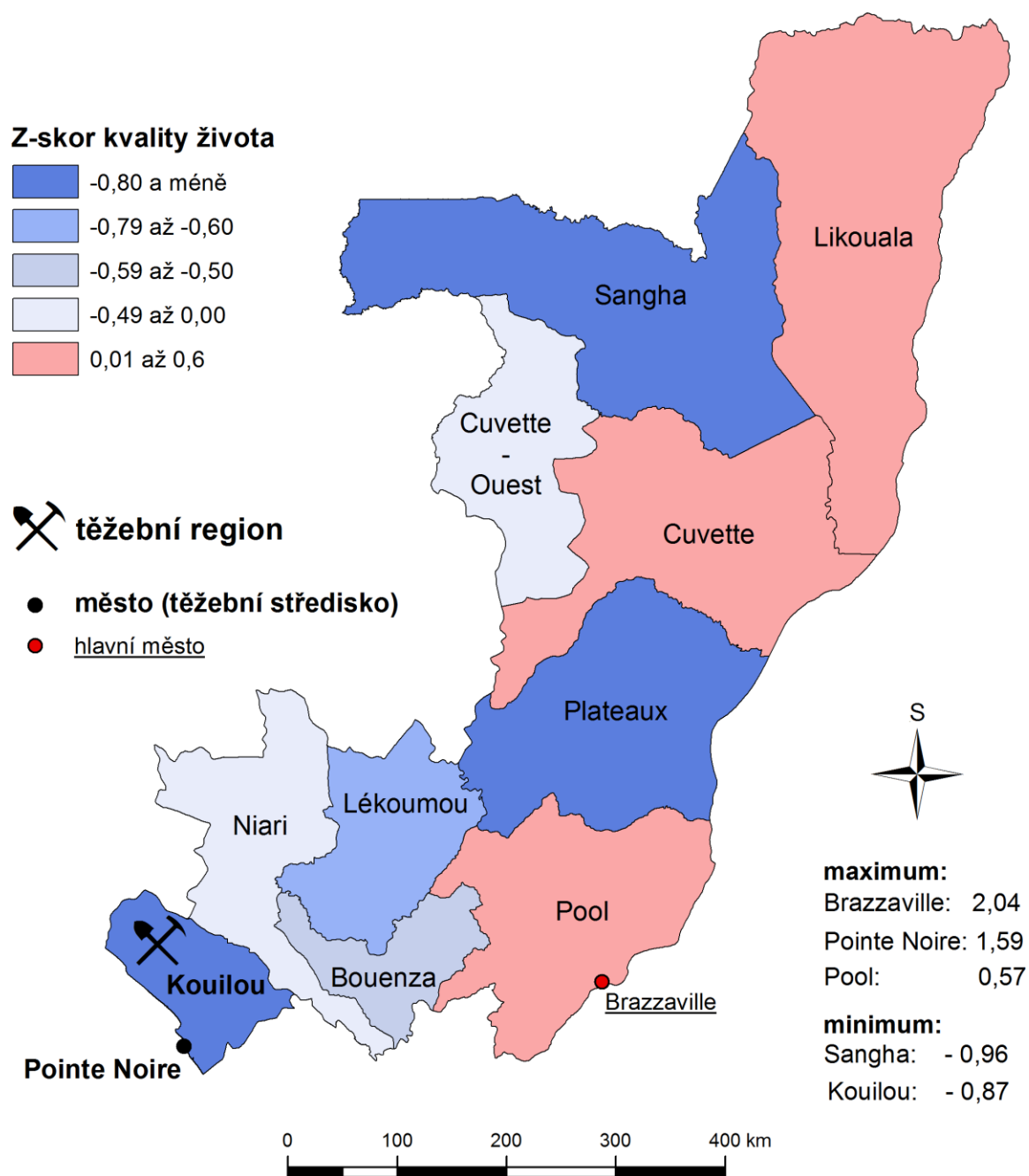
Republika Kongo (případová studie)

Kongo je země, jejíž ekonomika (měřená podle tvorby HDP) stojí primárně na těžbě ropy, na které závisí i vládní příjmy. V roce 2011 tvořily příjmy z ropy kolem 80 % příjmů státu (US EIA 2014). Těžba ropy se začala rozvíjet přibližně od roku 1968 (tedy zhruba 8 let od získání nezávislosti). Z globálního hlediska není konžská těžba příliš významná a navíc dochází spíše k jejímu poklesu (respektive pokusům o udržení současné produkce). Téměř veškerá produkce pochází z mořského šelfu a lze ji tedy připsat přímořskému regionu Kouilou, nebo spíše samostatně vyčleněnému hlavnímu přístavu země Pointe-Noire

(vice viz mapa - obrázek č. 6). Růst produkce ropy se očekává s rozvojem hlubokomořských vrtů, jejich rozvoj si ale vyžádá ještě nějaký čas. V menší míře se těží zemní plyn, který se ale používá pro zvýšení produkce ropy z ložisek. Země těží i diamanty, většinou řemeslnou těžbou.

Správa i pravidla těžby ropy jsou poměrně příznivé pro zahraniční ropné společnosti. Nejvýznamnějším aktérem je francouzský Total, o něco méně významná je italská společnost Eni. Tyto dvě společnosti v zemi fungují od začátku těžby ropy a mají dominantní vliv. Vedle nich v zemi operují i jiné společnosti, jako americký Chevron. Státní ropná společnost Société nationale de recherche et d'Exploration Pétrolière (SNPC) pak participuje na mnohých ropných projektech. Podíl státní společnosti na těžebních projektech ale není podmínkou a velikost jejího podílu se liší případ od případu, většinou však jde o menšinový podíl (US EIA 2014, USGS 2011).

Obrázek 6: RRP regionů Rep. Konga podle standard. kvality života

Zdroj: CNSEE 2012, 2009

Republika Kongo získala nezávislost na Francii v roce 1960 a do rozpadu Sovětského svazu patřila mezi socialisticky až marxisticky orientované země podporované východním blokem komunistických zemí (vazby na Francii však zůstaly, zejména skrze ropný sektor). Po rozpadu bipolárního rozdělení světa a ukončení podpory ze strany Sovětského svazu nastalo krátké období demokracie.

V roce 1997 země zažila čtyřměsíční občanskou válku, během níž současný prezident Denis Sassou-Nguesso svrhl tehdejšího demokraticky zvoleného prezidenta Pascala Lissouba (ten se v dané době pokusil Nguessa mocensky eliminovat). Nguesso měl podle neoficiálních informací uzavřít obchod s budoucími právy na těžbu ropy s jistou evropskou ropnou společností, která mu za to měla poskytnout hotovost, případně obstarat potřebné zbraně (Ross 2003). Touto společností měla být údajně francouzská Elf Aquitaine, součást dnešního Totalu. Vlastnictví ropné společnosti by také vysvětlovalo důvody, proč byl Sassou Nguesso diplomaticky podporován Francií. Podobnou podporu autoritativních vůdců ze strany Francie v zájmu jejich ekonomických cílů najdeme i v jiných jejich bývalých koloniích (viz např. sousední Gabon). Tento systém vzájemné podpory se někdy označuje jako tzv. „Francafrique“. Vedle „Francie“ Sassou Nguessovi pomohla i Angola, která mu poskytla část svých jednotek a de facto vtrhla do země. Výsledkem konfliktu bylo asi 10000 mrtvých, zničená značná část hlavního města Brazzaville a poničená infrastruktura včetně životně důležité železnice mezi Brazzaville a Pointe Noire (Clark 1998).

V souvislosti s osobou vůdce země je důležité zmínit vývoj chudoby. Podle Rural Poverty (2014) mělo dojít od 80. let minulého století k nárůstu chudoby v zemi. Jednou z příčin bude pravděpodobně špatná politika a instituce země již tehdy řízené současným diktátorem. Špatná politika byla doplněna vysokým nárůstem populace, tedy i vyššími nároky na stát a jeho „služby“ (populace se od 80. let více než zdvojnásobila). Sassou-Nguesso sice během svých vlád rozvinul ropný sektor, ale příjmy z něho evidentně nedokázal využít pro nastartování rozvoje země (naopak existují zprávy, že je aspoň částečně použil pro osobní obohacení). Další rozvoj pak významně poznamenala občanská válka. Myslím si proto, že je oprávněné hovořit v tomto případě o existenci prokletí nerostných zdrojů.

Dnes je konžská ekonomika v podstatě jednostranně zaměřená a jde o jakýsi hybridní typ mezi centrálně plánovanou a tržní ekonomikou. Některé oblasti jsou řízené státem nebo podléhají silné regulaci, jiné odpovídají tržnímu hospodářství. Země se potýká s korupcí, klientelismem, nepotismem a obecně špatnou správou (země, regionů, institucí apod.). Podle žebříčku Světové banky „Doing business“ byla Republika Kongo v roce 2014 pátou zemí s nejhorším prostředím pro podnikání ze 189 sledovaných zemí (Doing Business 2014). Zemi byla v roce 2010 oduštěna značná část jejího zahraničního dluhu, neboť patřila na seznam těžce zadlužených chudých zemí světa, kategorie definované společně MMF a Světovou bankou. Charakteristickým rysem je i etnický pestrá skladba obyvatel a jistá marginalizace většinových etnik žijících v jižních částech země (severní etnika podporují Sassou-Nguessu, zatímco jižní měla větší vazby na členy krátké demokratické vlády).

V souvislosti s určováním RRP je třeba zmínit, že vymezení jednotek, za která jsem měl data, bylo problematické, neboť jak bylo zmíněno, Pointe-Noire je městský region, zatímco Kouilou je jeho vyčleněné a zůstalo zázemí a sloučení těchto jednotek by nebylo možné provést u všech ukazatelů. V dalších analýzách jsem proto musel brát ohled na tuto skutečnost.

Tabulka 12: Rep. Kongo - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
rozdělení příjmů	gramotnost	kojenecká úmrtí	
přístup k TV	školní docházka	výskyt HIV nakažených	
dětská práce	nejvyšší dosažené vzdělání		
	použív. moderní antikoncepce		

Zdroj: CNSEE 2012, 2009

Čad

Zajímavým příkladem „prokletí nerostných zdrojů“ je Čad, vnitrozemská země Afriky a jedna z nejchudších zemí světa. Činností většiny obyvatel je samozásobitelské zemědělství nebo pastevectví. Velké problémy v zemi proto vyvolávají nepřírozené výkyvy počasí a dlouhá období sucha, která vedou k nedostatku potravin a hladomorům. Velkou změnou pro tento zemědělský rozvojový stát (přinejmenším z pohledu nárůstu příjmů státu) bylo zprovoznění těžby ropy a počátek jejího exportu v roce 2003. Z globálního měřítko těžba není významná. Má ale zásadní význam pro zemi a důležitá je i pro sousední Kamerun, přes který probíhá transport pomocí ropovodu. V roce 2012 měl Čad získat přes 2 miliardy USD, což mělo představovat přibližně 70 % státních příjmů (EITI 2014).

Těžba ropy probíhá v regionu Logone Oriental na samém jihu země. V nejbližší době by měla začít těžba v okolí Čadského jezera. Těžbu provozují zahraniční ropné společnosti včele s Esso Chad patřící americké společnosti ExxonMobil. Esso Chad vlastní největší 40% podíl v těžebním projektu. Do projektu je zapojený i malajsijský Petronas (35% podíl) a americký Chevron (25% podíl (USGS 2012)). Tyto společnosti měly státu

odvádět 14,5% podíl z těžby. Ve srovnání s ostatními ropnými zeměmi Afriky byly uzavřené podmínky pro Čad nevýhodné (Leibold 2011).

Čad je názorná ukázka platnosti tvrzení, že náhlý velký příjem financí plynoucích z těžby má negativní vliv na chování veřejných institucí a jejich představitelů. V Čadu by se ropa ještě dlouho netěžila nebyť pomoci a půjčky Světové banky. Banka za to na oplátku chtěla od místní vlády splnění jistých podmínek, které měly zajistit, že většina z nově získaných příjmů plynoucích do státní pokladny bude použita na rozvoj země, zejména zlepšení dostupnosti zdravotní péče, vzdělání a snížení chudoby. Projekt ale dopadl úplně jinak. Velmi brzo po zprovoznění těžby vláda tehdejšího i současného autoritativního prezidenta Idrisse Deby Itna začala utrácet peníze za jiné než dohodnuté věci. Významná část financí šla do zbrojení. Částečně by se to dalo ospravedlnit dlouhodobými boji s rebely, které měly neblahý vliv na stabilitu země. Nicméně důležitějším důvodem byla zřejmě konsolidace státní moci u současného prezidenta, který takto přišel k zásadnímu zdroji financí.

Zprovozněním těžby se Deby Itno dostal do úplně jiné vyjednávací pozice vůči Světové bance i zahraničním ropným společnostem. Nátlakem a hrozbami tak mohl nutit své zahraniční partnery k ústupkům. Situace nakonec vedla k tomu, že se v roce 2008 Světová banka z celého projektu stáhla (Leibold 2011).

Tabulka 13: Čad - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
	gramotnost školní docházka	kojenecká úmrtnost úmrtí do 5 let přístup k nezávadné vodě vhodné sanitární zařízení (záchod) porod ve zdrav. zařízení	

Zdroj: INSEED 2010

Guinea

Západoafrickou Guineu lze zařadit jako i jiné země v této práci mezi nejchudší země světa. Nejdůležitějším sektorem podle zaměstnanosti je stále zemědělství. Důležitým mezníkem „rozvoje“ místní ekonomiky ale bylo zprovoznění dolů na bauxit v roce 1973. Na území Guineje se nachází největší světové zásoby této suroviny (téměř polovina

světových rezerv), která se používá pro výrobu hliníku (GlobalEdge 2014). Vedle bauxitu se v zemi těží zlato, diamanty a částečně i ropa z přímořského šelfu. Potenciál do budoucna mají velká naleziště železné rudy v regionu Nzérékoré.

Mezi hlavní těžební regiony patří region Boké na západě, který lze považovat za hlavní centrum těžby bauxitu s potenciálem dalšího rozvoje těžby. V mnohem menší míře se bauxit těží i v sousedním regionu Kindia. V rámci rozlehlého regionu Kankan se pak nacházejí nejznámější guinejská naleziště zlata a diamantů. Ta jsou těžena jednak průmyslově, jednak domorodým řemeslným způsobem. Oblasti průmyslové těžby zlata se nacházejí v severní části regionu (lokality Siguiri Mine, Lero-Karta Mine), zatímco diamantová ložiska jsou koncentrována na jihu Kankanu (Aredor Mine a oblast Banakoro).

Z pohledu vlastnictví jedním z nejdůležitějších podniků v Guinei je Compagnie des Bauxites de Guinee (CBG), v níž guinejský stát drží 49% podíl. Zbýlých 51 % připadá na společnost Halco Mining, kterou lze chápat jako společný podnik americké těžební společnosti Alcoa (45 %) a britsko-australského těžebního gigantu Rio Tinto Alcan (45 %), které doplňuje ještě jedna další společnost (USGS 2011). Za zmínku stojí lokalizace registrované adresy firmy Halco Mining do amerického státu Delaware známého jako tzv. daňový ráj. V Guinei skrze své dceřiné společnosti působí ruský Rusal, a to v jedné lokalitě regionu Boké a v jedné v regionu Kindia. Celková produkce Rusalu odpovídá přibližně třetině produkce CBG. Rusal je však 100 % vlastníkem provozů (USGS 2011). Z globálního pohledu patří Rio Tinto Alcan, Alcoa a Rusal mezi tři největší producenty hliníku na světě.

V těžbě zlata se angažují jihoafrická Anglogold Ashanti v lokalitě Siguiri a norská Kenor ASA of Norway v lokalitě Lero Karta. V obou projektech má guinejský stát 15% podíl (USGS 2011). Struktura vlastnictví firem v diamantovém sektoru pak není jasná a neustále se mění. V zemi dále působí nebo své projekty chystají další zahraniční společnosti (např. z Číny, SAE nebo Austrálie).

Vláda má v Guinei jen omezenou kontrolu nad svým těžebním sektorem a podmínky se zahraničními společnostmi jsou spíše nevýhodné, odpovídají tedy tezi o slabé vyjednávací pozici země vůči těžební firmě. Dalším (a možná důležitějším?) faktorem je pak kvalita institucionálního prostředí (v užším vymezení pak kvalita správy). S ohledem na tyto faktory lze pak zmínit v roce 2014 prohraný spor současné vlády s ruským Rusalem, kterému předchozí vláda prodala za pro Guineu zřejmě nevýhodných podmínek část svých aktiv v těžebním sektoru (důl, huť a železniční síť spojené s těžbou bauxitu (Tan 2014)).

Tabulka 14: Guinea - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
zdroj svícení	gramotnost	vhodné sanitární zařízení (záchod)	
likvidace odpadků (svozem)	školní docházka	přístup k pitné vodě (vodovod)	
kvalita bydlení (špatné)		nevhodný zdroj pitné vody	
podíl zděných domů		porod ve zdrav. zařízení	

Zdroj: GUINEASTAT 2012

Mauritánie

Mauritánie v poslední době zažívá boom těžebního sektoru a rozvíjí těžbu zatím nevyužitých nerostných surovin. Rozvoj těžby může mít v ideálním případě pozitivní dopad na rozvoj tamní ekonomiky a stát se tak přínosem pro tuto jinak chudou zemi (v opačném případě se pak může stát jejím prokletím, což ale ukáže až čas).

Hlavní a tradiční nerostnou surovinou, která se v Mauritánii těží, je železná ruda. Železná ruda byla objevena v roce 1952 v odlehlém regionu Tiris Zemour na severu země a dlouho představovala v podstatě jediný zdroj příjmů země vedle rybolovu. Region je dodnes hlavním centrem těžby a v roce 2012 vytvářel téměř 15 % HDP, tedy polovinu celkového příspěvku těžby na HDP (USGS 2012). Vedle železné rudy se v poslední době začíná prosazovat také těžba zlata (8,7 % HDP v r. 2012). Extrakce zlata je na svém počátku, má pro zemi do budoucna velký potenciál. Na těžbu zlata je napojená menší produkce mědi a v malém množství se těží ropa (USGS 2012).

Hlavním těžebním regionem je Tiris Zemour se střediskem Zouérat, v jehož okolí se nachází železnorudné doly spravované z převážné většiny státní společností Société Nationale Industrielle et Minière (SNIM). V regionu Inchiri se nachází zlato-měďný důl Guelb Moghrein patřící kanadské společnosti First Quantum, zprovozněný v roce 2006. Nejvýznamnější zlatý důl země – Tasiast nacházející se v regionu Dakhlet Nouadhibou otevřen v roce 2008) a dnes patří kanadské společnosti Kinross Gold Corp. Do budoucna se plánují investice do dalšího zvýšení produkce tohoto dolu, který by se stal jedním z nejvýznamnějších zlatých dolů světa (nicméně s poklesem mezinárodní ceny zlata na začátku roku 2014 byly tyto investice pozastaveny). V roce 2012 postihly důl Tasiast

protesty dělníků stěžujících si na údajné jednostranné úpravy dohodnutých pracovních podmínek a krácení slíbených výhod ze strany společnosti. Je evidentní, že provoz dolu má jisté komplikace. Pro nedostatek objektivních informací je však těžké dělat konkrétní závěry o situaci, zprávy aktivistů a oficiální deklarace společnosti Kinross si často protiřečí.

Tabulka 15: Mauritánie - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
nezaměstnanost	gramotnost	asistence odbor. zdrav. personálu při porodu	
chudoba	docházka do základní školy	přístup k nezávad. pitné vodě	
extrémní chudoba		domácnosti bez záchodu	
zajištění zákl. životních potřeb - podíl na celkových výdajích domácností problémy s obstaráváním potravy (otázka z dotazníku)		vzdálenost ke zdravotnímu středisku větší 5 km	

Zdroj: MAURSTAT 2008

4.2.5 Slabé chudé stabilní poměrně demokratické země

Ekvádor (případová studie)

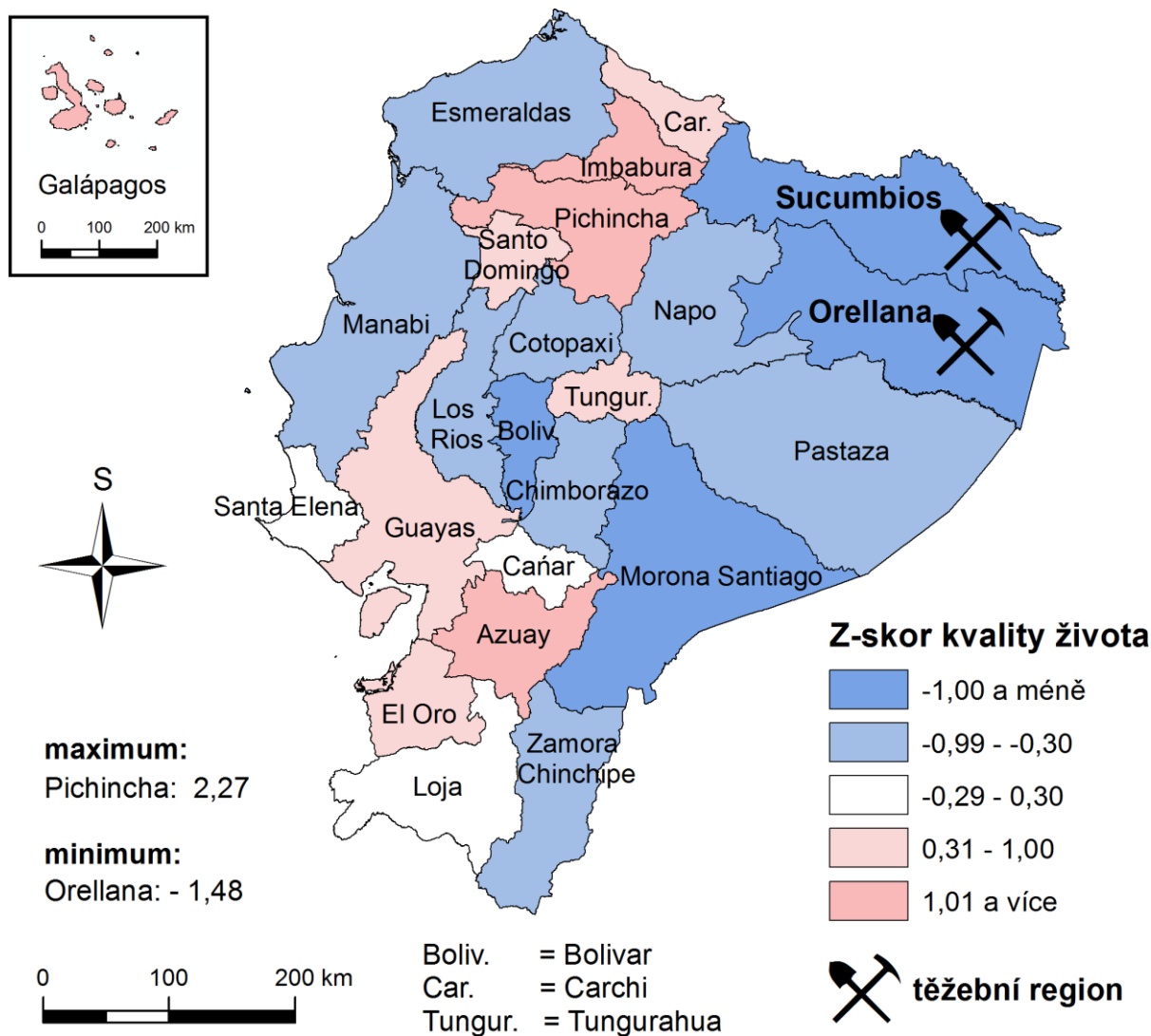
Hlavním nerostným zdrojem Ekvádoru je ropa. Ekvádor je členem OPEC a příjmy z její těžby představují přibližně třetinu daňových příjmů země (US EIA 2014). Nejstarší těžební lokalitou ropy bývalo okolí Guayaquilu, dnes největšího ekvádorského města a hlavního přístavu země. Těžba zde začala v podstatě na samém začátku 20. století a trvala do 60. let a byla jedním z rozvojových impulsů města. Druhá etapa těžby ropy v Ekvádoru začala

v 70. letech minulého století, a to v oblastech ekvádorské Amazonie (provincie Sucumbios, Orellana, v menší míře pak Pastaza a Napo viz obrázek č. 7), kam je dnes soustředěna téměř veškerá produkce ekvádorské ropy. Těžba ropy v Amazonii přitom začala již v roce 1921, ale až do 70. let nedošlo k jejímu významnému rozvoji. V prvních fázích těžby se na ní podílely různé zahraniční společnosti, kterým byla udělena licence na průzkum a těžbu ložisek. Nejvýznamnějšími společnostmi se postupně staly americké Texaco a Gulf Oil. Pozvolné zvyšování podílu státu v sektoru začalo v polovině 70. letech minulého století. Tehdy vznikla i státní ropná společnost CEPE, která odkoupila podíl Gulf Oilu a stála se společným obchodním partnerem celého projektu (CEPE byla předchůdcem státního Petroecuadoru – dnes hlavního producenta ropy v zemi). V roce 1999 pak ze země odchází Texaco, tehdy již vlastněné Chevronem. V roce 2012 tak přibližně 73 % produkce ropy probíhalo přes státní ropné společnosti v čele s Petroecuadorem (US EIA 2014).

Svou politiku Ekvádor nadále směřuje k postupnému zestátnění ropného sektoru. V roce 2010 zvýšil politický tlak na zahraniční společnosti, aby je donutil přistoupit na nové podmínky, kdy se z pozice partnerů staly pouhými provozovateli a dodavateli ropy. Ropa je tak v rukách ekvádorského státu. V konečném důsledku pak toto opatření zvýšilo příjem státu. Politický tlak ale donutil některé zahraniční společnosti (např. brazilský Petrobras) k odchodu ze země. Dalším negativním důsledkem tohoto opatření bylo snížení objemu investic zahraničních firem do ekvádorského ropného průmyslu, což může ohrozit další rozvoj sektoru (US EIA 2014).

Významným problémem těžby ropy v Amazonii jsou socio-environmentální problémy způsobené těžbou. Oblast je totiž (respektive byla) pokryta deštným tropickým lesem s jednou z největších biodiverzit na světě (některé části lesa jsou zapsány i na seznam biosférických rezervací UNESCO). Vzhledem ke své odlehlosti v regionu „přežily“ mnohé původní kmenové společnosti amazonských indiánů. Původní život těchto indiánů byl ale těžební činností značně a negativně ovlivněn. Těžba narušila jejich životní prostředí, což se projevuje jednak na zdraví domorodých obyvatel (např. zvýšený výskyt rakoviny), zejména však v jejich životním stylu – „ztráta“ životního prostředí a omezení počtu zvěře, přirozeného zdroje potravy, jsou jen některé důsledky těžby, se kterými se musejí domorodí obyvatelé vypořádávat. Negativní dopad má i sociokulturní „šok“ spojený s migrací „cizích“ pracovníků do rozvíjejícího se těžebního průmyslu v Amazonii. Populace místních indiánů se proto od začátku těžebních operací společnosti Texaco podstatně snížily. Kmen Tetete obývající bezprostřední okolí prvně využívaného ložiska se „podařilo“ dokonce vyhubit zcela - mj. zavlčením neznámých nemocí, jako je chřipka, spalničky apod. (Kimerling 2006).

Obrázek 7: RRP regionů Ekvádoru podle standardizované kvality života

Zdroj: INEC 2010

Od 90. let minulého století se navíc vede vleklý spor s Chevronem o odškodnění a případnou nápravu environmentálních škod způsobených činnostmi Texaca mezi lety 1964 až 1992. Společnosti hrozí, že bude muset zaplatit 9,5 mld. USD jako odškodnění (původně šlo o částku 19 mld. USD). V případě, že by Chevron prohrál, musel by zaplatit jedno z největších odškodnění, které kdy bylo vyměřeno za environmentální škody. Žalující stranou jsou kromě ekvádorských občanů i Peruánci po proudu znečištěné řeky (BHRRC 2014). Právě historie tohoto soudního sporu ukazuje na nerovné postavení aktérů a snahu i moc ropné společnosti vyhnout se náhradě škody. Dodnes není tento spor (plný zvrátových situací) vyřešen. V srpnu 2013 pak ekvádorský prezident povolil nové kontroverzní rozšíření

těžby do oblasti národního parku Yasuni v Amazonii, což vyvolalo vlnu domácí i mezinárodní kritiky.

Z pohledu regionální diferenciacce lze považovat těžební regiony Sucumbio a Orellana (viz obrázek č. 7) za nejchudší v zemi. Nejhorší mají pravděpodobně i kvalitu života, což mimo jiné potvrzují analytické závěry v další části této práce. Na základě těchto a dále popsaných informací je podle mě možné výše zmíněné těžební regiony označit za prokleté svým nerostným bohatstvím.

Ekvádor je demokratická země, v jejímž čele již druhé volební období stojí levicově orientovaný prezident, v Evropě vystudovaný ekonom Rafael Correa. Ekvádor se způsobem vlády a politickou orientací (domácí i zahraniční) řadí mezi země jako je Venezuela nebo Bolívie. Na základě zjištěných informací je těžké dělat nějaké soudy o kvalitě politiky, která má, jak se zdá, svá pozitiva i negativa. Faktem ale je, že v zemi existují určité vnitřní spory mezi centrální vládou a některými regionálními správami těžebních regionů, jako i spory mezi těžebním sektorem a místními obyvateli. Existují případy zastrašování, šikany a dokonce dochází k vraždám odpůrců těžby (kdo za vraždami stojí, ale není jasné). V Ekvádoru se z mezinárodního hlediska zvyšuje vliv Číny i závislost na ní (Ekvádor má u ní významný dluh). Čína toho využívá a zapojuje se do některých kontroverznějších ekvádorských těžebních projektů.

Tabulka 16: Ekvádor - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
chudoba		domácnost bez záchodu	
vybav. koupelnou		přístup k pitné vodě (vodovod)	
přístup k elektrické energii		nevhodný zdroj pitné vody	
má přístup k internetu		nevhodná likvidace odpadků (bez svozu)	

Zdroj: INEC 2010

Bolívie

Jednou z nejchudších zemí Latinské Ameriky je Bolívie. Hornictví a těžba kovů mají v této zemi dlouhou tradici a jsou součástí národní historie jako i života mnoha obyvatel. Rozvoj těžební činnosti, její pád nebo výkyvy světových cen nerostných surovin opakovaně

dopadaly na tuto zem a její těžební regiony. V 16. století během španělské nadvlády byla dnešní Bolívie hlavním producentem stříbra na světě. Střediskem těžby bylo město Potosí, později se podobně významným městem stalo blízké Oruro. Význam Potosí byl pro španělské impérium opravdu mimořádný, neboť v době svého vrcholu představovalo důležitý zdroj financí pro celou říši (to se projevilo i na jeho tehdejší populační velikosti). Potosí je stále těžebním regionem, ale zároveň i nejchudším regionem země. Region je proto možné považovat za prokletý svými nerostnými surovinami, třebaže ty jsou na druhé straně hlavní a často jediný zdroj obživy místních obyvatel v jinak nehostinném prostředí náhorní a polopouštní oblasti Altiplana.

V roce 2010 byla Bolívie sedmým největším producentem stříbra na světě (5,6 % světové produkce). Dalším významným kovem, který se v zemi těží, je cín (čtvrté místo na světě a 6,3 % světové produkce v roce 2010; Weber, Zsak, Reichl 2012). V průběhu 20. století začal cín postupně nahrazovat těžbu stříbra. Nejproduktivnější ložiska stříbra totiž začala být vyčerpaná, průmyslová těžba se stávala technologicky náročnější a méně rentabilní. Významným střediskem těžby cínu bylo Oruro. Stříbro a cín mají stále významný podíl na těžbě nerostných surovin, svůj význam má ale i těžba zinku (sedmé místo na světě, 3,3 % světové produkce). Těží se i jiné kovy a polokovy, jako je např. olovo nebo antimon (Weber, Zsak, Reichl 2012). Skladba kovů je poměrně pestrá, což je důsledek místních geologických podmínek. Kovy mají totiž tendenci se vyskytovat společně na stejných nalezištích. Potenciál do budoucna má využití jedněch z nejbohatších nalezišť lithia na světě (zatím nevyužívaných).

V současnosti je však v zemi ekonomicky nejvýznamnější těžba uhlovodíků, tedy ropy a zejména zemního plynu. V roce 2012 pocházelo z těžby uhlovodíků 34 % vládních příjmů (US EIA 2014).

Mezi nejdůležitější těžební regiony Bolívie patřila v roce 2010 na základě dat z národní statistiky (INEBO 2010a) Tarija (26,7 % těžby země), kde se přibližně od roku 1999 ve velkém těží zemní plyn. Těžba kovů (stříbra, cínu, zinku aj.) pak probíhá na jihozápadě země v regionech jako je Potosí (22,6 % těžby země) a Oruro (15,5 % těžby země). Větší než 10 % podíl těžby na celkovém těžebním HDP země mají také La Paz a Santa Cruz. Podle podílu těžby na tvorbě regionálního HDP v roce 2010 na těžbě nejvíce závisely regiony Potosí (41,3 % reg. HDP), Oruro (35,8 %) a Tarija (29,8 %), což jsou i regiony, které jsem zahrnul do analýz v této práci (INEBO 2010a).

Pokud jde o strukturu těžebního průmyslu, je poměrně nepřehledná. Během vlády současného socialistického prezidenta Eva Moralese došlo k několika znárodněním těžebních společností nebo revizím uzavřených smluv. Obecným cílem současné vlády je zvýšení státních příjmů z těžby a získání kontroly nad strategickými oblastmi ekonomiky.

Většinu z dnes znárodněných podniků, a nejde jen o těžební a metalurgické podniky, v 90 letech zprivatizovali předchůdci Moralese, který teď zvolil zcela opačný kurz.

První „částečné“ znárodnění postihlo sektor těžby uhlovodíků (hlavně zemního plynu), ke kterému došlo ihned po jmenování Moralese prezidentem. Stát získal kontrolu nad plynovody a prodejem plynu. Provoz a servis byl ponechán původním zahraničním společnostem, z nichž nejdůležitějšími jsou brazilský Petrobras a španělský Repsol (US EIA 2014). V roce 2012 došlo ke znárodnění cínovo-zinkového dolu Colquiri patřícího švýcarské společnosti Glencore a ve stejném roce byl znárodněn i majetek americké Pan American Energy operující v oblasti těžby zemního plynu. Poškozeným zahraničním investorům bolívijská vláda většinou platí náhradu, ale obvykle nižší, než je odpovídající cena investice (GlobalEdge 2012). Na druhou stranu je v zemi pořád několik zahraničních těžebních společností, kterých se znárodnění zatím nedotklo. Většina důležitých těžebních provozů je však v rukách státu, nebo pod jeho „kontrolou“. Bolívijský stát v těžbě zastupuje státní společnost COMIBOL. V případě plynu a ropy pak společnost YPFB (US EIA 2014).

Někde mezi státním a soukromým sektorem (domácím, nebo zahraničním) se nacházejí řemeslní horníci sdružení do různých hornických skupin, jejichž počet je poměrně velký. Pracovní podmínky horníků jsou otřesné. Není proto překvapující, že se poměrně časté protesty horníků, kteří nemají co ztratit, mnohdy vymknou kontrole. Ke konfliktům dochází i mezi jednotlivými skupinami horníků.

Tabulka 17: Bolívie - ukazatelé dostupné pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
podíl vládních investic na obyv. domácnosti bez elektřiny	školní docházka	kojenecká úmrtnost	relativní počet vražd
vybavenost domácností telefonem		naděje dožití při narození (ženy, muži)	
likvidace odpadků (svozem)		přístup k pitné vodě (vodovod)	
přístup k internetu		vhodné sanitární zařízení (záchod)	

Zdroj: INEBO 2012, 2010b

Mongolsko

Mongolsko je vnitrozemská demokratická země s velkým, zatím málo využívaným nerostným bohatstvím. Mongolsku se proto předvídá bohatá budoucnost způsobená rozvojem těžby jeho nerostných surovin. V zemi se nachází ložiska širokého spektra kovů, z nichž nejvýznamnější jsou naleziště mědi, a zlata, v menší míře pak zinku. Vyskytuje se také stříbro, železo, molybden, mimo kovy pak ropa a uran. Výhodou je blízkost světově významného trhu, Číny, která dováží ve velkém množství kovy z celého světa, jež pak využívá ve svém zpracovatelském průmyslu. Z globálního hlediska je prozatím významná jen těžba černého uhlí, ve které Mongolsko zaujímá sedmé místo na světě a podílí se 2,1 % na světové produkci (Reichl, Schatz, Zsak 2014). Rozvoj produkce mědi i zlata má však do budoucna velký potenciál.

V období socialismu se těžba nerostných surovin rozvinula jen částečně, a to v několika málo lokalitách, zejména na severu země. V 60. a 70. letech minulého století při ložiskách nerostných surovin vznikly se sovětskou pomocí Erdenet a Darkhan, dnes druhé a třetí největší města Mongolska. Erdenet je střediskem v podstatě městského regionu (aimagu) Orkhon. Ve městě se nachází jeden z nejdůležitějších mongolských podniků Erdenet Mining Corporation. Společnost se tradičně zabývá těžbou mědi a je společným podnikem Mongolska (51% podíl) a Ruska (49% podíl) z dob Sovětského svazu (USGS 2011). Od druhé poloviny 70. let minulého století povrchový důl těží měď a doprovodný molybden. Důl je také považován za jeden z největších svého druhu v Asii. V Erdenetu se nalézají provozy na úpravu vytěžených kovů a část pracovníků tvoří Rusové (počet se od roku 1990 výrazně snížil). Celá společnost vytvářela kolem roku 2010 13 % HDP Mongolska a je hlavním zdrojem státních příjmů (Eurasia Capital 2011).

Pokud jde o produkci černého uhlí, těží se a těžilo hned v několika regionech Mongolska. Dnes v zemi nalezneme tato naleziště v různých fázích rozvoje. V současnosti nejvýznamnější lokality těžby se nachází na jihu v aimagu Umnugovi (někdy Omnogovi, tj. Jižní Gobi). Oblast se nazývá Tavan Tolgoi a zdejší ložiska jsou spíše na začátku své těžby, do budoucna se proto dají očekávat vyšší ekonomické přínosy. Relativně významné provozy jsou také v sousedním na východ položeném aimagu Dornogovi.

Těžba zlata probíhala ve velkém měřítku mezi lety 2004 až 2010 v dolu Boroo Gold v provincii Selenge na severu země. Důl za svůj provoz vytěžil kolem 42,5 tuny zlata. V době největší produkce měl dle informací těžební společnosti Centera, které patřil, přispívat až 8 % do národního HDP a zaměstnával 600 zaměstnanců. 250 jich bylo propuštěno s ukončením těžby na konci roku 2010 (Lang 2010). V současnosti by měla fungovat pouze úpravna zpracovávající zásoby, ale do budoucna se počítá s využitím stávajících provozů v rámci zprovoznění chystaného asi 35 km vzdáleného projektu dolu

Gatsuust. Jeho zprovoznění však vážne kvůli schvalování nového environmentálního zákona. Zákon měl totiž v navrhované podobě vest k zastavení projektu v zájmu ochrany přírody (jinými slovy existuje zde střet mezi ekonomickým přínosem a environmentálními důsledky budoucí těžby, do jisté míry pak byrokracie a proměnlivými politikami vlády; Business.info.cz 2014). Hlavním environmentálním a ekonomickým problémem Mongolska je ilegální těžba surovin (zlata, ale i černého uhlí), kterou se má přinejmenším sezonně zabývat na 100 000 obyvatel země (existují mnohem vyšší odhady – viz Geomin 2014) a má údajně vytvářet až 20 % HDP Mongolska (Jamasmie 2013). Z pohledu sledování procesů prokletí nerostných zdrojů je zajímavé zmínit výrazný nárůst nezaměstnanosti ve městě Erdenet, který nastal v souvislosti s globální krizí z roku 2008, zřejmě jako důsledek propadu cen mědi. Dalším zajímavým projektem je Oyu Tolgoi z aimagu Umnugovi, což je megalomanský těžební projekt, na kterém lze pozorovat efekty velkého přílivu investic („předtěžební boom“), a to jak na regionální úrovni (výstavba infrastruktury a imigrace), tak národní v podobě jednoho z nejrychlejšího růstu HDP na světě v roce 2011 (USGS 2012).

Významné postavení ve vlastnické struktuře v rámci těžebního sektoru má státní podnik Erdenes MGL LLC, který vlastní podíly v různých dceřiných a rovněž státních nebo polostátních společnostech, jako je již zmíněný Erdenet Mining Corporation. Svá aktiva má společnost i v uhelném revíru Tavan Tolgoi, kde vedle mongolského státu rozvíjí svou těžební činnost asi nejvýznamnější mongolský soukromý producent uhlí, společnost Mongolian Mining Corporation (povrchový důl Ukhaa Khudag). V zemi fungují i zahraniční společnosti, z nichž nejvýznamnější jsou kanadská Centerra a známý těžební gigant Rio Tinto. Nerostné suroviny patří státu, který uděluje licence pro jejich těžbu.

Tabulka 18: Mongolsko - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
nezaměstnanost průměr. měsíční plat chudoba	gramotnost	kojenecká úmrtnost úmrtnost dětí do 5 let	

Zdroj: MONSIS 2012, 2010, UNDP 2011

Zambie

V daném regionu Afriky politicky poměrně stabilní vnitrozemský stát s dlouhou historií těžby kovů je Zambie. Ústřední surovinou v zambijské ekonomice byla po většinu historie měď. V těžbě mědi byla Zambie v roce 2012 na šestém místě na světě (4,2 % světové produkce) a v kobaltu doprovázejícím ložiska mědi na pátém místě (rovněž 4,2 % světové produkce (Reichl, Schatz, Zsak 2014)).

Těžba kovů začala v koloniálním období. Za rodiště zambijského hornictví lze považovat město Kabwe, kde se začátkem 20. století začal těžit zinek, olovo a jiné doprovodné kovy. Rozvoj těžby vedl k napojení města na železnici a dalšímu rozvoji tehdy jinak zaostalé země (železnice byla později prodloužena až do Copperbeltu – viz dále). Stinnou stránkou této epizody zambijského hornictví je znečištění okolí města olovem a jinými kovy. Kabwe se v roce 2007 dostalo mezi 10 nejznečištěnějších měst planety (Blacksmith Institute 2014). Ve 30. letech minulého století se novým střediskem těžby stává severněji položený Měděný pás (Copperbelt), který dal jméno i tamní zambijské provincii. Měděný pás leží jednak v Zambii, tak i v dnešní DR Kongo a na obou stranách hranice jde o významnou průmyslovou a urbanizovanou oblast dané země.

V Zambii v současnosti najdeme dva hlavní těžební regiony. Zaprvé jde o historický a relativně hodně zalidněný Copperbelt s měďnými a kobaltovými doly, který má své nejlepší období zřejmě za sebou a do budoucna se dá očekávat spíše úpadek těžby než její dlouhodobý rozvoj. Místní těžba je nákladná a má malou produktivitu (ICMM 2014). Dochází tak k příležitostnému uzavírání neefektivních dolů. Jedním z důsledků je, že se stal v roce 2011 hlavním těžebním regionem Zambie málo zalidněný region North-West (USGS 2011). Těžba je tu novou ekonomickou činností a zažívá svůj vzestup. Na rozdíl od Copperbeltu s diverzifikovanější vlastnickou strukturou dolů ovládaných mnoha společnostmi pochází zdejší produkce ve skutečnosti jen od dvou soukromých zahraničních společností a jimi vlastněných dvou největších měděných dolů v Africe – Lumwana a Kansanshi (USGS 2011).

Zjištěné historické informace naznačují, že se v zambijském těžebním sektoru z hlediska vlastnictví opakovaně střídají období dominance soukromých firem s obdobími, kdy mu „vládne“ stát. Toto pozorování má zřejmě souvislost s místní politickou a ekonomickou situací (zvolenou politikou a vývojem cen mědi). Stát v současnosti drží menšinový podíl ve většině velkých projektů těžby mědi, a to skrze polostátní společnost ZCCM-IH (stát vlastní kolem 87 % společnosti). Těžební sektor je proto dnes ovládán soukromými firmami (informace o situaci z posledních měsíců ale naznačují, že by se dominance mohla v brzké době změnit). Největší důl Lumwana patří ze 100 % kanadské Barrick Gold Corp. a druhý největší důl Kansanshi je v rukou kanadské společnosti First

Quantum Minerals (přes dceřinou společnost Kansanshi Mining), třetí nejvýznamnější společností je britsko-indická Vedanta Resources. Své aktivity v Zambii rozvíjí i Čína skrze státní společnost China Nonferrous Metals Mining (CNMM) Group, resp. jiné těžební projekty (USGS 2011).

Tabulka 19: Zambie - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
přístup k elektřině	školní docházka	přístup k nezávad.	
chudoba		pitné vodě	
extrémní chudoba		nevhodný zdroj pitné vody bez toalety svoz odpadků	

Zdroj: ZAMBIASTAT 2012

4.2.6 Ostatní těžko zařaditelné země

Rusko (případová studie)

Základy velké části současného ruského těžebního průmyslu a jeho infrastruktury byly položeny v dobách industrializace Sovětského svazu. Dnes Rusko patří mezi vůdčí těžební země světa. Pro ekonomiku Ruska je nejdůležitější těžba ropy a zemního plynu, Rusko ale není členem zemí OPEC. V roce 2010 mělo být hlavním světovým producentem těchto energetických surovin (Weber, Zsak, Reichl 2012). V současnosti se jeho pozice v těžbě těchto surovin pohybuje do třetího místa na světě a příjmy z těžby představují více než 50 % státních příjmů (US EIA 2013). Vedle zmíněných uhlovodíků Rusko těží i mnoho jiných nerostných surovin. Často se v jejich produkci umísťuje do desátého místa na světě. Například v roce 2010 bylo Rusko na prvním místě na světě v produkci niklu, diamantů nebo palladia. Na druhém místě pak v produkci platiny, nebo wolframu (význam klesá). V těžbě zlata bylo čtvrté, v těžbě uranu šesté a zaujímalo přibližně sedmé místo v produkci uhlí (Weber, Zsak, Reichl 2012).

Rusko jako největší stát světa představuje určitou výzvu ve vymezení těžebních regionů. Důležité je totiž zvážení, jakými regiony se zabývat vzhledem k jejich relevantnosti. V této práci jsem se zaměřil jen na regiony opravdu významné z národního hlediska.

Pohledů, jak určit těžební region, může být samozřejmě více a jistě existují argumenty, proč by bylo vhodné se zabývat i jinými regiony. V případě Ruska se mi na stránkách místního statistického úřadu (RUSSTAT 2013a) podařilo sehnat několik údajů reprezentujících těžbu za federativní subjekty (tedy různě nazvané subnárodní regiony). Prvně to byla peněžně vyjádřená produkce těžby v absolutních hodnotách za jednotlivé subjekty v roce 2011, z nichž se dalo se znalostí velikosti regionálního HDP dopočítat podíl těžby na tomto HDP. Spočítat šel pak i význam těžby daného regionu z pohledu jeho příspěvku k národním HDP. Ve výsledku jsem se do analýzy rozhodl zařadit těžební regiony, jejichž těžba přispívala alespoň 0,5 % k celkovému HDP Ruska v roce 2011 (těžební regiony viz obrázek č. 8). Konkrétní podíl těžby regionu na ruském HDP je dále uveden za každým regionem v závorce a pochází z ruského statistického úřadu (RUSSTAT 2013a).

Vůbec nejdůležitějšími těžebními regiony Ruska jsou ropu a zemní plyn těžící Chanty-mansijský autonomní okruh (5,2 % HDP Ruska) a Jamalsko-něnecký autonomní okruh (1,5 %). Oba jsou součástí Ťumenské oblasti. Kemerovská oblast je významná těžbou uhlí, pochází odtud přes 60 % celkové produkce uhlí (RT 2010) v Rusku (regionální těžba tvoří 1,1 %), na Sachalinu se od roku 1999 těží z mořského dna ropa a zemní plyn (1,1 %). Další významnou oblastí je poměrně vyspělá republika Tatarstán, tradiční oblast těžby ropy z dob Sovětského svazu (0,8 %). V republice Sacha (tedy Jakutsku) se těží mnoho různých surovin, z nichž nejvýznamnějšími jsou diamanty, tvořící 80 % ruské produkce (Vorotnikov 2013), dále zlato (9,1 % ruské produkce; USGS 2011). Podíl těžby regionu na ruském HDP je 0,6 procent. V Orenburské oblasti dominuje těžba zemního plynu (0,6 % na HDP Ruska), posledním výše vymezeným těžebním regionem je Krasnojarský kraj (0,6 %), kde se v roce 2011 vedle dalších kovů těžilo nejvíce ruského zlata (18,5 %), niklu a platiny, dále má významná ložiska uhlí (USGS 2011). Těžební základna tohoto regionu je tedy poměrně pestrá. Jednou z hlavních těžebních lokalit tohoto kraje je silně znečištěný Norilsk nacházející se za polárním kruhem. V Norilsku má svá hlavní aktiva jeden z nejvýznamnějších ruských těžařů MMC Norilsk Nickel (USGS 2011).

Pokud jde o ruský těžební sektor, v roce 2011 absorboval kolem 14,6 % všech ruských investic (většina šla do těžby fosilních paliv) a zaměstnával přes 1 milion lidí (1,6 % všech zaměstnanců v Rusku; USGS 2011). Nejvýznamnějšími těžebními podniky (dále seřazené podle významu) jsou ropný Rosneft (stát vlastní 69,5 % firmy, British Petrol pak 19,75 %), soukromý Lukoil a tajemný Surgutneftegaz, což je soukromá společnost s utajenou vlastnickou strukturou a údajným napojením na prezidenta Vladimira Putina (Trejbal 2012, US EIA 2013). Produkci zemního plynu ze 74 % ovládá státem vlastněný Gazprom (ruský stát vlastní přímo nebo nepřímo 50,2 % Gazpromu) dalších 6,4 % produkce zemního plynu připadá na výše zmíněné tři přední ruské ropné společnosti (Gazprom 2015, US EIA 2013).

V Tatarstánu je významnou ropnou společností Tatneft, ovládaný z velké části místní vládou. Mimo těžbu fosilních paliv jsou relevantní těžaři MMC Norilsk Nickel, což je největší světový producent palladia a niklu (16,4 % světové produkce), zároveň jeden z předních světových producentů platiny a mědi, a Polyus Zoloto - největší ruský producent zlata reprezentující 20,2 % ruské produkce v roce 2011 (USGS 2011, US EIA 2013). MMC Norilsk Nickel, Polyus Zoloto stejně jako Lukoil jsou společnosti pod kontrolou ruských oligarchů. Zajímavou a významnou společností je Alrosa - v podstatě monopolní ruský producent diamantů. Alrosa je velmi významná společnost pro republiku Sacha (Jakutsko). Alrosa se podílí 24 až 27 % na světové produkci diamantů, přičemž většina z nich se těží právě v Jakutsku. Společnost byla koncem roku 2013 vlastněná ze 43,9 % přímo ruským státem, z 25 % republikou Sacha a 8 % připadalo přímo na místní samosprávy (Alrosa 2014, Vorotnikov 2013). Všechny tyto firmy v podstatě působí ve výše zmíněných hlavních těžebních oblastech Ruska s alespoň 0,5 % podílem těžby na HDP celé země. V těchto oblastech většinou i dominují.

Z regionálního hlediska je zajímavé zmínit, že hodnoty regionálního HDP na obyvatele jsou ve všech zde sledovaných regionech vysoké (nachází se v první dvacítkě z více jak osmdesáti regionálních jednotek Ruska; RUSSTAT 2013a), Sachalin a celá Ťumenská oblast pak překonávají i jinak dominantní Moskvu, což je samozřejmě dáno i relativně řídkým osídlením těchto těžebních regionů. Ukazatel HDP na obyvatele ale neříká nic o distribuci tohoto bohatství. To je bohužel otázka, kterou nedokážu v této práci adekvátně zodpovědět. Na základě zjištěných informací a dalších statistických ukazatelů o ní můžu spíše jen spekulovat. Podíváme-li se ale na míru chudoby obyvatel, relativně malé hodnoty nalezneme jen ve třetině těchto regionů a porovnáme-li nezaměstnanost, tak kromě Tatarstánu, kde je poněkud nižší, je ve všech regionech přibližně průměrná. Výše uvedené informace podporují domněnku, že těžební sektor jednak nedokáže zajistit pracovní příležitosti pro všechny v regionu a za druhé, že se hodnota, kterou vyprodukuje, nedistribuuje mezi místní obyvatele v „dostatečném“ množství, aby výrazně snížila chudobu (roli zde hrají zřejmě i jiné, specifické charakteristiky regionu, např. zalidněnost nebo hodnota produkce atd.).

Distribuce těžbou vytvořené hodnoty samozřejmě závisí na dohodnutých parametrech sdílení přínosů z její produkce. V tomto kontextu je zajímavé zmínit, že v chaotické době vlády prezidenta Borise Jelcina, kdy byla centrální moc ruského státu oslabena, získalo několik politicky citlivých regionů větší míru samosprávy a určitá privilegia (šlo například o nižší daňové odvody do federálního rozpočtu). Takovým regionem byl zejména Tatarstán, ale podobné úlevy získaly i Baškortostán, republika Sacha, nebo Komi (Appel 2008). S nástupem Putina došlo k revizi těchto výjimek a posílení státní kontroly nad regiony

Ruska. Současná distribuce příjmů z nerostných surovin mezi regionální a centrální vládou má být opět zejména pod kontrolou centrální vlády (Goldsworthy, Zakharova 2010).

Rusko je bezesporu regionální velmoc jak z ekonomického, tak politického hlediska, a je přímým pokračovatelem Sovětského svazu, dřívější supervelmoci. Historické dědictví SSSR a do jisté míry dědictví dřívějších dob jsou velmi důležitými faktory podmiňujícími soudobé procesy probíhající v Rusku a odráží se v mnohých oblastech života. V politické struktuře a způsobu vlády včetně volených politik (domácích i zahraničních), industriální a těžební základně regionů (mnoho průmyslu a těžebních lokalit bylo rozvinuto v době SSSR) a obecně v institucionálním prostředí a hodnotách ruské společnosti.

Rusko je tradičně vysoce centralizovanou zemí, třebaže regionální vůdci mají často dostatečnou míru autonomie a správu nad svými regiony. Podle různých ukazatelů míry demokracie je ruská demokracie do značné míry omezená a nezdá se, že by se situace v blízké době měla zlepšit. O slabé demokracii svědčí například dlouhotrvající vláda (polo)autoritativního prezidenta Putina a zprávy o šikaně jeho odpůrců, nebo údajných manipulacích při posledních prezidentských volbách. Jak už bylo naznačeno v případě ropné společnosti Surgutneftegaz (Trejbal 2012), elita kolem prezidenta je spojena s podnikatelským sektorem a ovládá nejvýznamnější ruské podniky (státní i soukromé), buď z pozice státní moci a nátlaku, nebo dokonce z pozice osobního vlastnictví. Stejně jako v jiných post-sovětských státech jsou v Rusku důležité osobní kontakty a běžná je korupce. Strategické podniky pak ovládá stát, nebo ruští oligarchové. Zahraniční investoři mohou mít jen menšinový podíl.

Mediálně asi nejznámější ukázkou politického a ekonomického boje v Rusku byl případ s ruským oligarchou Chodorkovským, který začal kritizovat Putina a podporovat opozici. Chodorkovský v privatizaci za Jelcinovy vlády ovládl značnou část ruského ropného průmyslu ve firmě Jukos a byl jedním z nejbohatších Rusů. Klíčovou součástí Jukosu byl Juganskneftegaz - společnost těžící ropu v Chanty-mansijském autonomním okruhu, tedy v nejvýznamnějším současném těžebním regionu Ruska. Dnes je Juganskneftegaz hlavní součástí státního Rosneftu, který ho převzal v roce 2005 za poněkud podivných podmínek v souvislosti s vynuceným bankrotem Jukosu. Chodorkovský byl odsouzen za daňové podvody na 14 let a jeho proces byl viděn „západními“ médii jako zpolitizovaný. Podobným způsobem se Putin vypořádal i s dalšími „neposlušnými“ oligarchy. Aféra byla projevem síly a vlivu struktur kolem prezidenta Putina, pro kterého ovládnutí ropného a plyného průmyslu bylo strategickým cílem (Aron 2013).

Rusko má v současnosti dva suverénní fondy, které mu pomohly překonat kritické období světové ekonomické krize v letech 2008-2009. Aktuálně probíhající krymská a ukrajinská krize s sebou přinesly uvalení sankcí ze strany západních zemí na Rusko. Paralelní snížení světových cen ropy způsobené jejím přebytkem a konkurenčním bojem

mezi jejími producenty situaci Ruska dále ztížilo a má na jeho ekonomiku zřejmě větší negativní dopad, nežli uvalení sankcí. Celkově nejistá situace pak způsobila odliv zahraničního i domácího kapitálu a Rusko tak muselo znova použít naspořené finanční zdroje z výše zmíněných suverenních fondů.

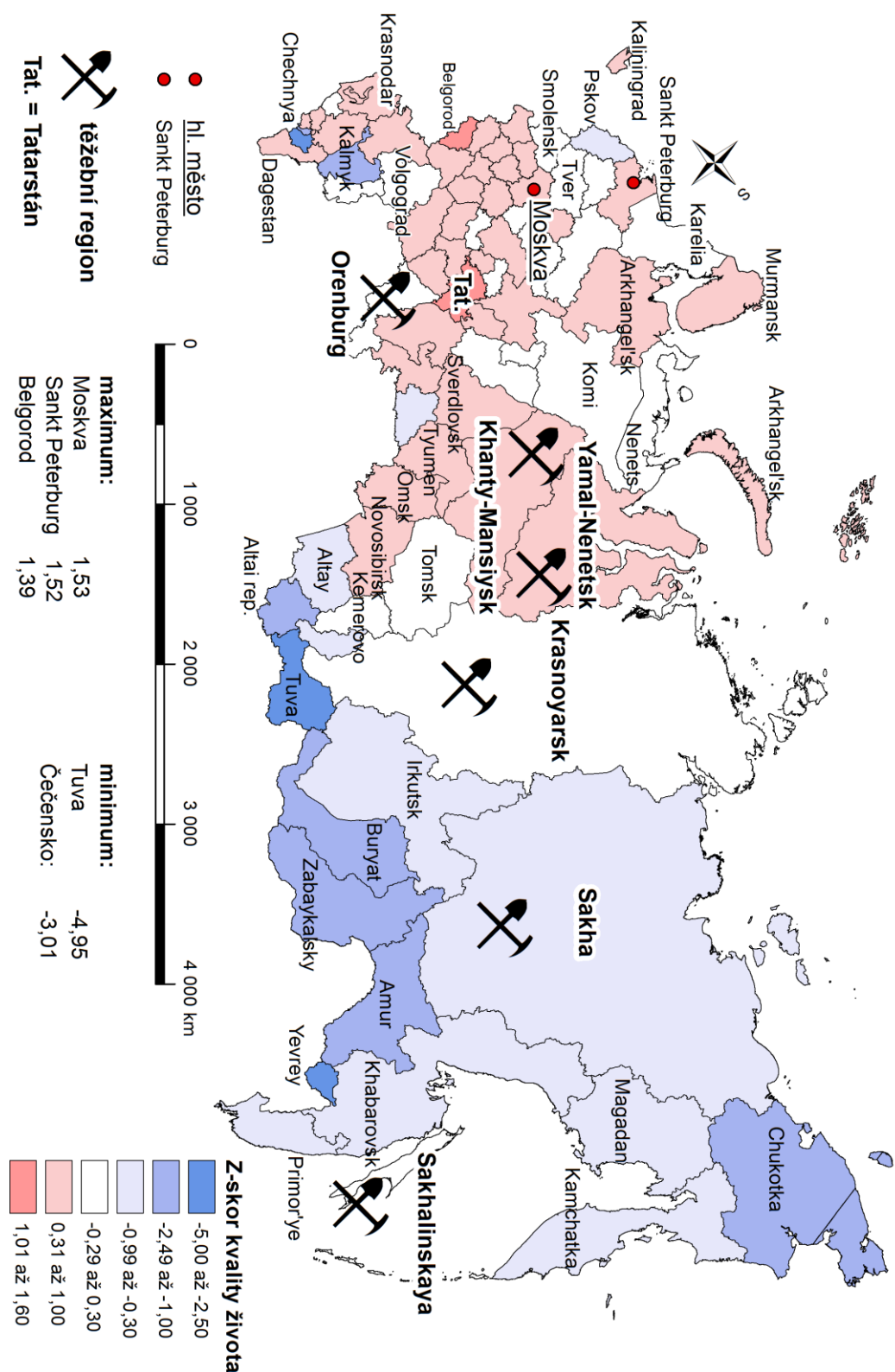
Otázkou prokletí nerostných zdrojů se na příkladu Ruska zabýval Treisman (2010), který sledoval případný negativní dopad těžby nerostných surovin na instituce státu. Zkoumal i platnost konceptu rentiérského státu v případě Ruska. Treisman (2010) došel k závěru, že Rusko nelze považovat za typický rentiérský stát založený na příjmech z těžby energetických surovin. Ruská vláda tedy závisí na daňových příjmech od svých obyvatel a není v pozici, kdy by se mohla plně spoléhat jen na příjmy z těžebního sektoru, pomocí nichž by si mohla kupovat v dostatečné míře poslušnost a věrnost vlastního obyvatelstva - skrze štědře nastavené sociální programy a služby, jak to dělají země Perského zálivu (Treisman 2010). Přesto se zdá, že nerostné zdroje a jejich kontrola umožňují Putinovi zůstat v čele vlády a jsou důležitým nástrojem jeho domácí i zahraniční politiky. Blízká budoucnost a současná ruská krize ukážou skutečnou stabilitu režimu a míru jeho autokracie nebo demokracie. Nerostné suroviny ale budou zcela jistě důležitou součástí celého procesu a politiky.

Tabulka 20: Rusko - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
chudoba		kojenecká úmrtnost	rel. počet vražd a pokusů o ně
nezaměstnanost		naděje dožití při narození	

Zdroj: RUSSTAT 2013a, b, c, 2011; CRIMESTAT 2013; RIA NOVOSTI 2011

Obrázek 8: RRP regionů Ruska podle standardizované kvality života

Zdroj: RUSSTAT 2013a, b, c, 2011; CRIMESTAT 2013; RIA NOVOSTI 2011

Venezuela

Jako v Rusku absolutně nejdůležitější nerostnou surovinou venezuelské ekonomiky je ropa. Ropa se ve Venezuele těží již od počátku 20. století a již zhruba 30. let dominovala exportu země. V té době se Venezuela stala druhým nejvýznamnějším světovým producentem ropy (Wilpert 2003). Pohledem na historický vývoj a data lze na příkladu Venezuely pozorovat opakované projevy volatility ceny ropy se svými negativními i pozitivními dopady, také se zde do určité míry projevil efekt Holandské nemoci. Země do 80. let minulého století i přes tyto efekty zažívala hospodářský růst a svým způsobem mohla být považována za příklad rozvojové země, která se podstatně rozvinula díky ropě (Gelb 1988). Negativním rysem společnosti byla (a stále do určité míry je) jedna z největších příjmových nerovnoměrností mezi obyvateli, na světě. Příjmová nerovnoměrnost a nezaměstnanost jsou problémy, se kterými se země potýká stále, třebaže v případě příjmové nerovnosti došlo v poslední době k jejímu zmenšení (díky špatné ekonomické situaci a socialistické vládě). Na základě prostého pozorování historického vývoje (vycházím z Gelba 1988) a současné situace v zemi lze se zjednodušením tvrdit, že velikost socioekonomických rozdílů osciluje podle aktuálního charakteru a orientace venezuelské vlády, tj. zdali vládnou populisté nebo socialisté na jedné straně, či se prosazují spíše tržně orientované a neoliberální směry na straně druhé. Tyto politické faktory samozřejmě působí společně s dalšími, např. ekonomickými. Venezuela je tedy příkladem významu zvolené státní politiky (např. sociální, nebo hospodářské) a směřování státních investic. Špatná politika je zřejmě i příčinnou dnešní hospodářské krize v zemi. Politika totiž rozhoduje o způsobu využívání nerostných zdrojů a jejich přínosu pro obyvatelstvo. Roli v celém procesu mají i soupeřící elity. V 90. letech minulého století se projevila i moc mezinárodních finančních institucí. V době slabé vyjednávací pozice země a nízké ceně ropy výměnou za půjčky musela vláda přikročit k nepopulárním neoliberálním reformám, které však nepřinesly požadovaný efekt. Venezuela je zajímavou zemí, kde lze pozorovat různé efekty prokletí nerostných zdrojů, respektive jejich užitek, v této práci ale není prostor je zde více rozebírat.

Ropa v roce 2012 představovala 95 % exportních příjmů země, 45 % příjmů vládního rozpočtu a vytvářela kolem 12 % HDP Venezuely (USGS 2012). Ostatní nerostné suroviny jsou ze světového hlediska spíše nevýznamné. Z regionálního měřítka omezeného na Jižní Ameriku je relativně významná těžba železa, bauxitu a síry (vedlejší produkt při těžbě ropy). Země dále těží uhlí, nikl a zlato. V případě zlata je odhadovaná ilegální produkce v Amazonském pralese (často k životnímu prostředí nešetrná) dvojnásobná objemu produkce legální (Israeli Diamond 2014).

Mezi hlavní těžební regiony patří Zulia, kde se těží 80 % ropy (INEVE 2011a). Zulia je tradiční ropu těžící region obepínající jezero Maracaibo a pochází odtud nejvíce venezuelské ropy. V regionu se dále těží zemní plyn a uhlí. Další méně významné ropné těžební regiony jsou Monagas a Anzoátegui v Orinocké pánvi, kde se těží poněkud netypický druh ropy, těžší a kyselejší, což vyžaduje dodatečné náklady na zpracování. Poměrně významným regionem těžícím kovy, zejména bauxit a železo, je federální stát Bolívar (USGS 2012).

Pokud jde o vlastnickou strukturu těžebních firem, ropný i plyný sektor je ovládán státní společností Petróleos de Venezuela S. A. (PDVSA). V menší míře jsou do společných projektů zapojeny zahraniční ropné společnosti. Nejdůležitější takovou společností je americký Chevron. Zahraniční firmy však ve společných projektech se státní PDVSA nevlastní více než 40 procent. Může za to bývalý prezident Hugo Chávez, který zvrátil v 90. letech nastartovaný proces liberalizace ropného sektoru a zestátnil podíly nad touto úrovní. Stát proto ve výsledku vlastní ve všech projektech alespoň 60 % (US EIA 2014). Podobně jako v jiných zemích všechny nerostné suroviny jsou majetkem státu.

Tabulka 21: Venezuela - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
průměr. příjem osob	gramotnost	kojenecká úmrtnost	rel. počet vražd
chudoba	specif. ukazatel přístupu ke vzdělání	naděje dožití při narození	
extrémní chudoba		vhodné sanitární zařízení (záchod)	
přístup k internetu		přístup k nezávad. pitné vodě	
vybavenost pračkou			

Zdroj: INEVE 2011a, b, c; 2010; OVV 2013; MPPS 2009

Gabon

Je politicky stabilní africká rovníková země, která patřila v roce 2010 podle ukazatele HDP na obyvatele (10 600 USD) mezi nejvyspělejší země subsaharské Afriky (MMF 2015). Ukazatel HDP na obyvatele ale neříká nic o distribuci v zemi vytvořeného bohatství mezi její obyvatele. Bohatství je z velké části koncentrováno v rukou úzké vrstvy elity a značná část

obyvatel pak žije pod hranicí chudoby (podle posledního dostupného údaje z roku 2005 celých 32,7 %; Světová banka 2015)). Nadto je v zemi velmi vysoká nezaměstnanost. Klesající produkce ropy může situaci ještě zhoršit, anebo paradoxně zlepšit ve smyslu nárůstu politické zodpovědnosti a potencionálního zvýšení míry demokracie v jinak spíše autokratické zemi. Země čelí hrozbě brzkých ekonomických problémů spojených s útlumem těžby ropy. Horentně se proto pokouší o ekonomickou diverzifikaci mj. směrem k informační ekonomice založené na využívání internetu, což je také důvod, proč buduje tomu odpovídající infrastrukturu. V rámci strategie diverzifikace je cílem vlády také zlepšení místních podnikatelských podmínek a přilákání soukromých investorů (Oxford Business Group 2013). Získané zde neprezentované informace opravdu naznačují, že by předzvěst možné ekonomické krize i nových prezidentských voleb (dlouhodobý vůdce relativně nedávno zemřel a nový, jeho syn, nemá v zemi tak silnou pozici, jako měl jeho otec) mohla vést k mnohem zodpovědnější politice, což by de facto podporovalo domněnku, že horší ekonomické podmínky nutí vlády k zodpovědnější politice, naopak velké nerostné bohatství vede spíše k nezodpovědnosti politických představitelů.

Základem gabonského bohatství byla a stále ještě je těžba ropy. Ropa se v zemi těží od roku 1956, zejména v okolí druhého největšího města Port Gentil nebo v přiléhajícím mořském šelfu. Těžba ropy představuje kolem 65 % vládních příjmů, z globálního pohledu ale není moc významná (US EIA 2013, Reichl, Schatz, Zsak 2014). Od roku 1997 dochází k poklesu její produkce, která do současnosti klesla asi o třetinu (US EIA 2013). Další dlouhodobě těženou nerostnou surovinou je mangan, který se těží od roku 1962. V roce 2012 byl Gabon 4. největším producentem manganu na světě s podílem kolem 12 % světové produkce (Reichl, Schatz, Zsak 2014). Těžba manganu vytváří k 6,3 % HDP a na rozdíl od těžby ropy má stále potenciál růstu (Oxford Business Group 2013). Mangan se těží ve vnitrozemském regionu Haut-Ogooué. Významná je pak i těžba dřeva.

V období mezi roky 1987 až 2011 neměl Gabon žádnou státní ropnou společnost. S mezinárodními společnostmi pouze uzavíral smlouvy na sdílení produkce. Nejvýznamnějším současným producentem ropy je francouzský Total, následovaný britsko-nizozemským Shellem (US EIA 2013). Další poměrně významnou společností je čínský Sinopec. Od roku 2011 se gabonský stát snaží zvýšit svůj podíl na těžbě (možná v souvislosti s poklesem příjmů) a zároveň se snaží se o zvýšení podílu místních pracovníků v ropném sektoru (US EIA 2013).

Tabulka 22: Gabon - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
rozdělení příjmů mezi populací	gramotnost (muži, ženy)	kojenecká úmrtnost	
podíl dětské práce	školní docházka	potratovost	
obyv. bez kontaktu s médii	obyv. bez vzdělání		
	použív. moderní antikoncepce		

Zdroj: DGS GABON 2013

Botswana

Je často v literatuře zabývající se prokletím nerostných zdrojů uváděna jako příklad země závislé na produkci nerostných surovin, která se ale dokázala úspěšně vyhnout negativním efektům „nerostného prokletí“ a naopak bohatství nerostných zdrojů využila ke svému užtku. Její pozitivní vývoj je výsledkem komplexu různých, mnohdy specifických faktorů země (jako je např. charakter suroviny a ložiska, stabilní vláda, strategické plánování, historický vývoj apod.). Ačkoliv by bylo zajímavé rozebrat Botswanu podrobněji, není k tomu bohužel dostatek místa v této práci, tématem se však celkem podrobně zabývá bakalářská práce Zuzany Oravcové (2013).

Nezávislost Botswana získala v roce 1966, kdy se osamostatnila na Velké Británii. Tehdy byla považována za jednu z nejchudších zemí světa. Ve stejném roce, několik měsíců před vyhlášením nezávislosti, byly objeveny diamanty v místě zvaném Orapa v Centrálním distriktu. Těžba začala v roce 1971 a dnes patří Orapa mezi nejvýznamnější světová naleziště diamantů a svou produkcí překonala i neoptimističtější očekávání geologů 70. let minulého století (Capital Resources 2013). V Orapě tak začala cesta, na jejímž „konci“ se Botswana stala předním producentem diamantů na světě i poměrně bohatou africkou zemí. V roce 2012 se v produkci diamantů umístila na druhém místě za Ruskem s 20% podílem na světové produkci (Reichl, Schatz, Zsak 2014). V blízkém okolí Orapy byly později objeveny další významné doly, důl Letlhakane a Damtshaa, společně pak tyto doly tvoří nejdůležitější naleziště diamantů v Botswaně. V roce 1981 byl objeven diamantový důl Jwaneng v distriktu Southern. Jwaneng patří vedle Orapy mezi pět největších diamantových dolů světa podle produkce (Kitco 2013). Všechna výše zmíněná naleziště patří polostátní společnosti Debswana - hlavnímu hráči na trhu s diamanty v Botswaně. Vedle těchto nalezišť existují další menší naleziště vlastněná jinými

společnostmi. Jde o lokalitu Lerala (Centrální distrikt), Karowe (Centrální distrikt nedaleko Orapy) a Ghaghoo, někdy též Gope (Ghanzi distrikt).

Mimo diamanty země těží kovy jako kobalt, měď, zejména však nikl a palladium. Těžba kovů nemá zdaleka takový ekonomický význam jako těžba diamantů, přesto má svůj význam z hlediska historického i z pohledu zaměstnanosti. Historickým významem je založení města Francistown ve stejnojmenném distriktu (dnes druhé největší město v zemi). To vzniklo díky krátkému období zlaté horečky v 19. století. Dnes se v okolí města (subdistrikt Northeast) těží zmíněný nikl a palladium, případně další doprovodné kovy (pokračování těžby je ale v současnosti ohroženo kvůli její rentabilitě). Význam těžby kovů spočívá v tom, že mnohé společnosti navázané na tuto těžbu poskytují relativně hodně pracovních míst. Státní společnost BCL Limited (z 94 % vlastněná státem) mezi jejichž hlavní aktiva patří důl ve městě Selebi Phikwe (Centrální distrikt) a přiléhající huť, zaměstnává 4200 lidí (Capital Resources 2013). Přibližně stejné množství zaměstnanců má mít celá Debswana (Capital Resources 2013). Z BCL se tak stává první až druhý nejvýznamnější podnik co do počtu pracovních míst v zemi. Většina zaměstnaných Botswanů však podle Oravcové (2013) pracuje mimo těžební sektor. Z ekonomického hlediska je pak těžba kovů spíše problematická, neboť se nachází buď ve stagnaci, nebo v útlumu, i když se místní vláda snaží doly udržet.

Vlastnická struktura těžebních firem je různorodá. V Botswaně vedle sebe působí soukromé i státní společnosti. Velkou část průmyslu však ovládá, nebo má pod kontrolu místní vláda. Dominantní postavení v těžbě diamantů má společnost Debswana, což je společný podnik mezi botswanskou vládou (50% podíl společnosti) a společností De Beers, světovým lídrem v produkci diamantů (v samotné společnosti De Beers má botswanská vláda 15% podíl; Capital Resources 2013). V zemi operuje ještě soukromá kanadská Lucara Diamond Corp. O těžební společnosti BCL Limited s většinovým státním podílem už byla řeč dříve. Růst Botswany jako centra diamantového obchodu se zvýšil i s přesunem místa prodeje diamantů (aukce) skupiny De Beers z Londýna do Gaborone v roce 2013 (Botswana Diamonds 2013).

Tabulka 23: Botswana - dostupné ukazatelé pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
vybavenost (mobil, TV)	nejvyšší dosažené vzdělání	přístup k pitné vodě (vodovod)	
míra nezaměstnanosti		nevhodný zdroj pitné vody	
		vhodné sanitární zařízení (záchod)	
		výskyt HIV nakažených	
		bez záchodu	

Zdroj: BOTSTAT 2013, 2009

Chile

Jedním ze stálých exportérů mědi na světě a zemí s dlouhou hornickou tradicí je Chile. Koncem 19. a začátkem 20. století bohatlo Chile z produkce tzv. chilského ledku používaného při výrobě hnojiva. Ledek se těží pořád, zdaleka ale nemá takový význam jako v minulosti. S výjimkou zmíněného období těžby ledku byla hlavní surovinou těženou v Chile měď, která je stále hlavní exportovanou komoditou. V roce 2012 bylo Chile největším světovým vývozcem mědi a jeho podíl na celkové světové produkci lehce přesahoval 32 % (Reichl, Schatz, Zsak 2014). Těžební sektor je dlouhodobě jeden z pilířů chilské ekonomiky a stále hraje významnou roli v národní ekonomice. Ve srovnání s ostatními zeměmi v této práci je Chile poměrně vyspělou zemí s diverzifikovanou ekonomikou, kterou lze označit za spíše příklad dobrého využití nerostných zdrojů. Analýza historického vývoje by však ukázala, že v minulosti tomu tak nebylo (viz Lederman, Maloney 2007).

Mezi přední těžební regiony patří Tarapacá, Antofagasta, Atacama a Coquimbo (těmi se zabývám i v této práci), o něco méně významná je těžba v regionech O'Higgins, nebo Magallanes. Regiony v podstatě sledují lokality těžby mědi, která je doprovázená extrakcí dalších ušlechtilých kovů (stříbro, zlato, molybden aj.). V regionech Atacama a Coquimbo se vedle mědi ve velkém dobývá železná ruda.

Přestože je Chile poměrně liberální a tržní ekonomika, těžební sektor je z významné části ovládán státem. Stát je 100% vlastníkem největší těžební společnosti CODELCO (USGS 2012), která je i největším exportérem mědi na světě a jejíž aktiva jsou rozmístěná napříč regiony Chile. Společnost vznikla v roce 1976 v poměrně složité době vlády diktátora

Augusta Pinocheta, který v CODELCu koncentroval všechny státní těžební společnosti, většinou znárodněné jeho předchůdci (postupné znárodnění završil v roce 1971 prezident Allende). CODELCO je dnes nejvýznamnější chilská těžební společnost, významný podíl mají ale i soukromé společnosti.

Největším soukromým projektem je důl Escondida založený v roce 1991 v regionu Antofagasta. Důl je vlastněný největšími světovými těžaři minerálů, tj. australským BHP Billiton (57,5 %) a australsko-britskou společností Rio Tinto (30%). Svůj 10% podíl na projektu má i jedna japonská společnost (USGS 2012). Důl Escondida je největším měděným povrchovým dolem světa vytvářejícím 5 % světové produkce. Zaměstnává na 4 000 pracovníků a dalších 13 000 pracovních míst je na činnost dolu přímo vázaná (The Economist 2013). Pro srovnání samotné CODELCO s jeho dceřinými společnostmi zaměstnává přibližně 22 000 lidí a celý těžební sektor Chile měl v roce 2012 zaměstnávat necelých 72 000 zaměstnanců (AméricaEconomía 2012). Třetím nejvýznamnějším hráčem v těžbě mědi je soukromá, převážně domácí společnost Antofagasta PLC.

Tabulka 24: Chile - dostupné ukazatele pro výpočet RRP

Dimenze kvality života			
ekonomická	vzdělanostní	zdravotní	bezpečnostní
průměrný příjem domácností		kojenecká úmrtnost	
chudoba		naděje dožití při narození	
extrémní chudoba		výskyt HIV nakažených	

Zdroj: INECL 2011, CASEN 2011, DEIS 2011

4.3 Závěrečné vyhodnocení

V této kapitole bych rád provedl vyhodnocení zjištěných poznatků týkajících se RRP kvality života, ale i vlivu nezávislých proměnných na hodnoty této pozice. Účelem je identifikovat jednak úspěšné a neúspěšné („nerostnými zdroji prokleté“) těžební regiony, ale též snaha určit faktory, které ovlivňují tuto úspěšnost/neúspěšnost ve využití nerostných zdrojů.

4.3.1 Relativní pozice těžebních regionů

Pro zodpovězení otázky, zdali jsou nerostné zdroje opravdu prokleté, anebo přínosné pro těžební regiony, je v této práci nezbytné určení relativizované kvality života studovaných

těžebních regionů v rámci dané země, tzn. jejich relativní regionální pozice z hlediska kvality života (RRP). Přehledným výstupem, který obsahuje relativní hodnoty kvality života za jednotlivé regiony je tabulka (příloha č. 3). V této tabulce se nacházejí všechny dříve určené těžební regiony společně s odpovídajícími hodnotami kvality života, která je zde zobrazena ve dvou variantách. První, výchozí variantou je původní „nestandardizovaná“ relativní kvalita života (poslední sloupec v příloze č. 3 i odvozených tabulkách č. 25, respektive č. 26). Tato kvalita života byla spočítaná na základě postupu popsaného v kapitole 3. 2), druhou variantou je relativní kvalita života, která vzniklá pomocí standardizace předešlé (v tabulkách označena jako z – kval.). Podle hodnot standardizované kvality života jsou pak v tabulkách pro větší přehlednost seřazeny těžební regiony.

Standardizovanou (z-skórovanou) kvalitu života jsem do práce zařadil kvůli tomu, že jsem chtěl poněkud lépe vystihnout a i snáze interpretovat RRP těžebních regionů v dané zemi (oproti původnímu ukazateli, jenž by mohl být příliš ovlivněn extrémními případy např. regiony hlavních měst). **Nestandardizovaný (původní) ukazatel kvality života**, který rovněž zachycuje RRP, je však bližší původním datům, resp. dimenzím, na jejímž základě byl určen, a ukázal se být vhodnějším pro použití v regresní analýze (viz dále podkapitola 4.3.2). Zmíněné tabulky obsahují také ukazatel hustoty zalidnění, který poskytuje zjednodušený obraz o míře periferality daného regionu.

Tabulka č. 25 a tabulka č. 26 prezentují 20 % těžebních regionů s nejvyššími, respektive nejnižšími hodnotami z-skórové kvality života. Tabulky tak ukazují regiony, které lze považovat za „úspěšné“, tedy ty, u kterých lze předpokládat, že zvládají využívat nerostné zdroje v zájmu společnosti, respektive socioekonomického rozvoje těžebního regionu, a ty, které lze považovat za „neúspěšné“ podle RRP. Právě u neúspěšných regionů lze očekávat existenci zde zkoumaného prokletí nerostných zdrojů.

Vymezení a špatná porovnatelnost některých jednotek v rámci jednotlivých zemí představovaly problém, se kterým jsem musel pracovat, a který se projevil i ve výsledcích. V tabulkách tak nalezneme jednak v podstatě městské regiony (Pointe-Noire, částečně pak Dubaj), i velmi řídké osídlené a rozlehlé pouštní regiony (Illizi, Tiris Zemour, Al Wusta). K řídké osídlené oblasti lze přiřadit i rozlehlou sibiřskou republiku Sacha (v celém souboru těžebních regionů pak nalezneme další čtyři podobné jednotky; viz příloha č. 3)). Je zřejmé, že RRP bude u těchto „extrémních“ jednotek značně ovlivněna právě jejich charakterem. Poněkud komplikované je pak tyto jednotky srovnávat s ostatními. Existence těchto regionů byla i jedním z důvodů, proč je pokrytí nejúspěšnějších a nejhorších těžebních regionů z hlediska jejich RRP v tabulkách č. 25 a č. 26 poměrně široké, a zahrnuje 20 % regionů s nejlepší RRP a 20 % regionů s nejhorší RRP.

Tabulka 25: Těžební regiony s nejlepší (nejvyšší) RRP** = regiony jsou seřazeny podle z-skórové kvality života; **= (na km²)

region	hustota** zalidnění	země	z - kval.	kvalita života
10 % nejlepších				
Illizi	0,2	Alžírsko	1,45	2,64
Cabinda	58,0	Angola	1,32	1,71
Eastern province	5,7	Saúdská Arábie	1,30	1,80
Tiris Zemour	0,2	Mauritánie	1,13	1,56
Copperbelt	62,4	Zambie	1,08	1,35
Atyrau	8,1	Kazachstán	1,03	2,69
Pointe-Noire	729,0	Rep. Kongo	0,96	1,59
20 % nejlepších (zbývající část)				
Dakhlet				
Nouadhibou	5,5	Mauritánie	0,94	1,30
Selenge	2,4	Mongolsko	0,89	1,28
Ogooué Maritime (bez Port-Gentil)	9,5	Gabon	0,87	1,65
Dubai	410,8	SAE	0,74	1,68
Tatarstán	55,7	Rusko	0,73	1,15
Al Wusta	0,4	Oman	0,68	1,57
Northeast	11,7	Botswana	0,66	0,89

Zdroj: Založeno na výpočtu z dat pocházejících ze zdrojů popsanych v tabulkách 2 – 24.

Tabulka 26: Těžební regiony s nejhorší (nejnižší) RRP** = regiony jsou seřazeny podle z-skórové kvality života; **= (na km²)

region	hustota** zalidnění	země	z - kval.	kvalita života
10 % nejhorších				
Potosí	9,2	Bolívie	-1,91	-0,87
Oruro	31,6	Bolívie	-1,21	-0,06
Orellana	6,1	Ekvádor	-0,97	-1,49
Lunda-Norte	7,2	Angola	-0,84	-1,09
Lunda-Sul	21,1	Angola	-0,83	-1,08
Sucumbio	9,6	Ekvádor	-0,78	-1,20
Missan	62,8	Irák	-0,71	-1,19
20 % nejhorších (zbývající část)				
Central	20,4	Botswana	-0,59	-0,80
Sacha (Jakutsko)	0,3	Rusko	-0,58	-0,89
Laghouat	18,2	Alžírsko	-0,53	-0,97
Kouilou	6,7	Rep. Kongo	-0,53	-0,87
Wassit	67,5	Irák	-0,51	-0,85
Southern	7,6	Botswana	-0,49	-0,66
Kankan	30,4	Guinea	-0,44	-0,51

Zdroj: Založeno na výpočtu z dat pocházejících ze zdrojů popsanych v tabulkách 2 – 24.

„Vyčlením-li“ tedy výše zmíněné extrémní regiony, zbyde mi poměrně různorodá směs regionů. Na straně úspěšných regionů (podle z-skórové kvality života) je to angolská enkláva Cabinda, kde lze z pohledu podchycených dimenzí (i s ohledem na kvalitativní informace) opravdu předpokládat lepší „kvalitu života“ ve srovnání se zbytkem občanskou válkou poničené země. Statistická data ale nezachycují skutečnost, že jsou obyvatelé Cabindy politicky marginalizováni, a že jde o region s velmi vysokou vojenskou přítomností (a de facto nesvobodou). Podobně je na tom saúdskoarabská provincie Eastern, kde změřená kvalita života a z ní vycházející pozice ve státě odpovídá nejspíše skutečnosti, opět ale nezahrnuje marginalizaci místních Šíitů a v aktuální době silnou přítomnost bezpečnostních složek omezujících svobodu. V případě vcelku úspěšného zambijského Copperbeltu se dá spekulovat o možném vlivu vysoké urbanizace na dobrou RRP (= pravděpodobně díky lepší dostupnosti veřejných služeb). Na straně druhé právě vyšší urbanizace je výsledkem dlouhodobého využívání místních ložisek mědi. Copperbelt bych proto považoval za region, k jehož pozitivnímu rozvoji přispěly nerostné suroviny. V blízké době však může pokles produkce zde těžených surovin, s ohledem na místní strukturu

ekonomiky, naopak způsobit problémy. Mongolský region Selenge je Copperbeltu svou povahou podobný, na mongolské poměry je také více „urbanizovaný“ a jeho vývoj byl též podstatně ovlivněn těžbou. Přestože lze Selenge považovat za spíše úspěšný region, jeho určitým prokletím je dnes ilegální těžba zlata znečišťující vzácné vodní zdroje. Posledním úspěšným regionem v tabulce č. 25 je kazašský region Atyrau, jenž je v současnosti vůdčím těžebním regionem země zažívajícím dynamický rozvoj těžby ropy, a tím i ekonomický růst. Rozvoj těžby v Atyrau přináší investice a pozitivně ovlivňuje (alespoň v určitých oblastech) regionální kvalitu života. Otázkou ale zůstává rozdělení přínosu rozvoje těžby mezi místním obyvatelstvem (tj. kdo z běžných obyvatel Atyrau „profituje“ na těžbě a jejím rozvoji a jak moc). Problémem spojeným s těžbou je také znečištění životního prostředí.

Podívám-li se naopak na „neúspěšné“ těžební regiony podle z-skórové kvality života, zjistím, že se v tabulce č. 26 vyskytnou regiony určitých zemí (Bolívie, Ekvádor, Angola, Irák, Botswana). Jsou to jednak země poničené nějakým ozbrojeným konfliktem (Angola, Irák), tak i země, které spadají do skupiny většinou chudých, ale relativně stabilních a spíše demokratických zemí. Nejhuře podle hodnoty z-skórové kvality života dopadly bolívijské regiony. Přestože v případě Orura existuje větší rozdíl mezi hodnotami jeho standardizované a nestandardizované kvality života (v podstatě jediná výjimka mezi sledovanými regiony, kde se RRP v obou ukazatelích kvality života významněji odlišuje) i při zohlednění této skutečnosti Oruro stále patří mezi nejhorší bolívijské regiony podle kvality života (UDAPE 2010a). Ještě huře je na tom Potosí, které lze bez velkých rozpaků charakterizovat jako region svým způsobem „prokletý“ nerostným bohatstvím, což podporují jednak statistická data (INEBO 2012, 2010), tak i různé dostupné kvalitativní informace (např. UDAPE 2010b). Za další příklady „prokletých“ regionů lze považovat ekvádorské amazonské regiony Orellana a Sucumbio (viz dřívější rozbor Ekvádoru). V případě iráckých regionů (Missan a Wassit) je poněkud sporné tvrdit, že za jejich současnou kvalitu života může „přímo“ nerostné bohatství. Domnívám se, že v tomto případě větší roli hrála cílená marginalizace Šíity obydleného území za vlády Husajna, popřípadě skutečnost, že tyto regiony byly poničené za Irácko-iránské války v 80. letech 20. století, a možná i jiné faktory. Ropa se totiž v těchto regionech dlouhou dobu netěžila a produkce se obnovila relativně nedávno. Na závěr je zajímavé se podívat na těžební regiony Botswany, která je často zmiňována jako příklad země, které se podařilo vyhnout prokletí nerostných zdrojů. Základem botswanského hornictví je těžba diamantů, podíváme-li se ale na regiony, kde se těží, zjistíme, že tyto regiony patří mezi 20 % těžebních regionů s nejhorší z-skórovou kvalitou života. Naopak botswanský region Northeast (viz příloha č. 3) těžící jiné nerostné suroviny (kovy) dopadl poměrně dobře (důvodem může být menší rozloha území a nižší míra periferality zmíněného regionu). Nicméně na úrovni těžebních středisek diamantů se podle statistických dat opět setkáme s velmi dobrými hodnotami kvality

života (BOTSTAT 2009, 2013). Zdá se, že pozitivní přínos těžby diamantů v Botswaně se alespoň částečně projevuje v samotných těžebních lokalitách, a celkově pak v ekonomické situaci na národní úrovni. Neproniká ale do okolí těžebních středisek ani šířeji vymezených těžebních regionů.

4.3.2 Regresní analýza možných faktorů ovlivňujících RRP těžebních regionů

Cílem tohoto kroku byla snaha pokusit se podchytit vybrané faktory, které pravděpodobně způsobují „prokletí“, nebo stojí za „přínosem“ nerostných surovin (viz metodická část). Nejprve jsem pro získání prvotní představy o situaci mezi proměnnými spočítal korelace mezi závisle proměnnou (nestandardizovanou RRP) a jednotlivými vysvětlujícími proměnnými (jejich seznam viz přílohy č. 1 a č. 2, respektive popis v kapitole 3. 3). Výsledky těchto korelací zde z důvodu prostoru neprezentuji, nicméně lze říci, že nejsilněji byla se závisle proměnnou korelována proměnná diamanty, dále kategorie země (slabá chudá stabilní relativně demokratická) logaritmovaný podíl těžby na HDP a sdružená proměnná drahé kovy reprezentující stříbro a platinu. V tomto kroku jsem spočítal i vzájemné korelace mezi vysvětlujícími proměnnými, čímž jsem se přesvědčil o jejich relativní vzájemné nezávislosti.

V návaznosti na výše zmíněný prvotní rozbor „vztahů“ jsem provedl vícenásobnou lineární regresní analýzu. Ta byla provedena ve dvou variantách a to **bez** a **s** vysvětlujícími proměnnými charakterizujícími typ sledované země. Důvodem byla snaha o odlišení vlivu typologických proměnných zemí (viz tabulka č. 28) v rámci navržených regresních modelů.

Za účelem určité redukce počtu vysvětlujících proměnných jsem použil metodu výpočtu *Backward*. Při této metodě výpočtu statistický program SPSS navrhne několik možných modelů, přičemž v každém následujícím je vyřazena jedna z proměnných, která na základě korelačního koeficientu a jeho signifikance nejméně predikuje hodnoty závisle proměnné.

Vědom si jistých omezení regresní analýzy, jejího použití i vstupních dat, z kterých vycházím, rozhodl jsem se z navržených modelů vybrat ty s pokud možno co nejvyšší hodnotou upraveného koeficientu determinace, který na rozdíl od běžného koeficientu determinace při výpočtu bere v úvahu i počet vstupujících proměnných (Rabušic 2004, s. 14). Výsledkem je kompromisní řešení, kdy jsem dosáhl určité redukce proměnných a zároveň jsem zachoval relativně vysoké míry upraveného koeficientu determinace a tedy vysvětlující schopnosti vybraných modelů. Modely též odpovídají požadavkům na jejich statistickou „vhodnost“ použití, kterou jsem kontroloval pomocí zde

ne prezentované analýzy variability rozptylu (ANOVA). Tabulka č. 27 pak popisuje kvality těchto regresních modelů. Vybrané modely bez typologických proměnných vysvětlují přibližně 48 % celkové variability nestandardizované RRP kvality života, s typologickými proměnnými pak mezi 51 – 53 %.

Tabulka 27: Kvalita použitých regresních modelů

model	koeficient korelace	koeficient determinace	upravený koef. determinace	počet vysvětluj. proměnných
regresní modely bez zařazení typů zemí				
1	0,813	0,66	0,487	23
2	0,806	0,649	0,481	22
3	0,801	0,642	0,482	21
4	0,798	0,636	0,485	20
regresní modely s typy zemí				
5	0,83	0,689	0,53	23
6	0,826	0,683	0,531	22
7	0,818	0,669	0,521	21
8	0,811	0,658	0,516	20

Zdroj: viz tabulka 28.

Jednotlivé vztahy mezi vysvětlujícími proměnnými a závislou RRP popisuje tabulka č. 28, která zobrazuje pouze nezávislé proměnné, které se ukázaly být statisticky významnými v rámci vybraných regresních modelů. Proměnné, jejichž hodnota je v tabulce podtržená, jsou významné v predikci závisle proměnné RRP na 95 % hladině významnosti, **tučně** zvýrazněné pak na 99 % hladině významnosti.

S ohledem na omezenou kvalitu dat a částečně splněné předpoklady kladené na použití vícenásobné regrese (některé dichotomní proměnné nesplňují plně požadavky na rozložení dat), je třeba brát výsledky regresní analýzy s jistou mírou opatrnosti a spíše je považovat za orientační. Hlavním účelem použití regresní analýzy ale bylo získání alespoň přibližné představy o významnosti a vlivu uvažovaných vysvětlujících proměnných na RRP. To je, myslím, i přes zmíněné nedostatky dat proveditelné. Připomínám také, že níže popsane výsledky se týkají pouze zkoumaného souboru regionů a zemí a nelze je tedy přímo zobecňovat na všechny těžební regiony světa.

Mezi statisticky nejvýznamnější vysvětlující proměnné objevující se v obou typech modelů (tj. v těch s a bez typologických proměnných zemí) patří diamanty, zlato a drahé kovy (= platina a stříbro), původ těžební společnosti, největší import ze země původního kolonizátora a podíl těžby na HDP.

Těžba diamantů, jak se zdá, má v porovnání s těžbou levných průmyslových kovů (referenční proměnná pro zde zkoumané nerostné suroviny²⁶) negativnější vliv na RRP. Toto zjištění je v souladu s poznatky získanými v rámci rozboru úspěšných a neúspěšných regionů, kde ve skupině 20 % těžebních regionů s nejhorší RRP (tj. skupině 14 regionů), bylo hned šest, kde se těžily diamanty (v některých případech společně s jinou surovinou). Otázkou vlivu diamantů na prokletí nerostných zdrojů se zabýval např. Le Billion (2008), který mj. rozlišoval efekt „prokletí nerostných zdrojů“ podle toho, jestli šlo o diamanty z primárních ložisek, nebo ze sekundárních. V mé analýze nicméně toto rozdělení nemá své opodstatnění, neboť všechny zde zařazené regiony s těžbou diamantů mají obecně špatné hodnoty RRP, a přitom mezi nimi nalezneme obě formy extrakce.

Třebaže výše popsané zjištění považují za nejprůkaznější, adekvátní zodpovězení otázky, proč mají diamanty negativní vliv na RRP, bohužel není možné provést bez dalšího „kvalitativněji orientovaného“ studia příčinných souvislostí a mechanismů, které nelze postihnout takto koncipovanou statistickou analýzou. Na základě zběžného rozboru dotčených těžebních regionů lze proto v tomto kontextu pouze uvažovat o spolupůsobení dalších faktorů včetně vlivu specifických faktorů konkrétních regionů. V případě angolských regionů Lunda-Norte a Lunda-Sul jde zřejmě o vliv a důsledek dlouhotrvající občanské války, kdy samotné boje probíhaly i o zdejší naleziště diamantů. V případě botswanských regionů Central a Southern pak může hrát roli dělba zisku z těžby diamantů, kdy tato hodnota jen ve velmi omezené míře zůstává v konkrétních těžebních lokalitách a celkově se pak projevuje spíše na národní úrovni (= důvod proč je Botswana dávána za příklad země, která se vyhnula prokletí nerostných zdrojů). Konkrétní těžební region však z těchto příjmů zřejmě mnoho nemá. Dělbá zisku pak obecně souvisí s institucionálním prostředím a mocenským uspořádáním každé země (viz podkapitola 2. 2. 3). Ve všech regionech těžících diamanty (a obecně i mnohých jiných zde zkoumaných těžebních regionech) lze pak uvažovat i vliv dalších proměnných jako je periferiálnost (i když ta je do určité míry v práci kontrolována pomocí proměnné hustota zalidnění), případně může být výsledek ovlivněn drsnými podmínkami místního přírodního prostředí, které může mít negativní vliv na špatné hodnoty RRP.

Těžba zlata nebo mědi „ovlivňuje“ kvalitu života spíše pozitivně v relativním porovnání s referenční proměnou těžby levných kovů. Naopak souhrnná proměnná představující těžbu drahých kovů (stříbra a platiny) má spíše negativní vliv na sledovanou RRP v porovnání s těžbou levných kovů.

Pozitivní efekt na hodnotu RRP má podle výsledků i podíl těžby země na jejím HDP, což by vyhovovalo tvrzení o potencionálním ekonomickém přínosu nerostných zdrojů.

---

²⁶ Proměnná levné průmyslové kovy zahrnuje železo, „hliník“ (bauxit), zinek i dražší nikl a cín.

Avšak v této práci jde spíše o důsledek výběru sledovaných těžebních zemí, a z nich do regrese vstupujících hlavních těžebních regionů, tzn. tyto výsledky nelze takto jednoduše interpretovat.

Fáze těžby je podchycena dvěma proměnnými, z nichž první zachycuje fázi rozvoje těžby a druhá její pokles. Obě mají v modelech spíše negativní vliv na RRP (ve srovnání s fází zralosti). Zajímavým zjištěním může být v tomto ohledu zejména negativní vliv u fáze růstu, který si ovšem na základě dostupných informací nedokážu plně vysvětlit. Mohlo by jít o efekt rozvoje „dobývání renty“ spojený se zhoršením správy nerostných zdrojů a obecně institucionálního prostředí regionu, nebo země. Negativní vliv na RRP by mohla mít i samotná těžební činnost, a to skrze negativní dopad na životní prostředí a tradiční způsoby obživy, zejména (samozásobitelské) zemědělství. Dopad těžební činnosti by se totiž mohl projevit v ukazatelích použitých pro výpočet příslušných RRP, jde však opět spíše o spekulace.

Standardizované regresní koeficienty také naznačují, že výsledná RRP pravděpodobně do určité míry pozitivně souvisí s obecnou kvalitou veřejné správy na národní úrovni (zahrnující mj. efektivitu správy i zvolenou vládní politiku). Vliv správy na využívání nerostných zdrojů byl rozebrán poměrně podrobně v teoretické části této práce. Domnívám se, že jde o jeden z nejvýznamnějších faktorů ovlivňujících projevy přínosu nebo prokletí nerostných zdrojů, bohužel je velmi těžké ho adekvátně statisticky podchytit.

V modelech poměrně statisticky významnou a spíše pozitivně působící, vzhledem k regionům bez nějaké zvláštní samosprávy, se ukazuje být proměnná „autonomie, federace“, která zachycuje existenci určité míry samosprávy těžebního regionu (alespoň deklarované). Větší samospráva regionu logicky může znamenat větší participaci regionu na příjmech z těžby a projevit se tak v jeho lepší RRP.

Zajímavým, ale poněkud těžko interpretovatelným zjištěním je „pozitivně orientovaný vliv“ proměnné zachycující dominantní import zboží z dřívější koloniální velmoci, jejíž kolonií sledovaná těžební země dříve byla. Tento ukazatel jsem do analýzy zařadil jako ukazatel, jenž by mohl ukázat na vliv trvajících vazeb na bývalou koloniální velmoc, a tedy možnou slabou vyjednávací pozici země, která by se zprostředkovaně přes dělbu zisku z těžby mohla projevit v horších hodnotách kvality života. Data však s ohledem na soubor zemí v této práci ukazují nečekaně na pozitivní závislost – může jít o pozitivní vliv mateřské země na některé obecné charakteristiky těžební země, např. ve formě různé rozvojové pomoci nebo působení zahraniční politiky sledující stabilitu v těžební zemi. Jde však o pouhou spekulaci možného vysvětlení.

Tabulka 28: Výsledky regresních modelů

NEZÁVISLÁ PROMĚNNÁ	regresní modely bez zařazení typů zemí				regresní modely s typy zemí			
	model 1	model 2	model 3	model 4	model 5	model 6	model 7	model 8
bohatá rentiérská z.					-0,29	<u>-0,32</u>	-0,3	<u>-0,32</u>
slabá, chudá, nestabilní z.					<u>0,33</u>	0,39	0,46	0,5
konflikty rozervaná velká z.					<u>0,54</u>	<u>0,56</u>	<u>0,59</u>	<u>0,64</u>
HDP (absolutní)	-0,28	-0,27	-0,22	-0,25				
podíl těžby na HDP	<u>0,28</u>	<u>0,27</u>	<u>0,3</u>	<u>0,31</u>	0,36	0,35	0,34	0,32
import (kolonizátor dominuje)	0,41	0,42	0,43	0,39	<u>0,27</u>	<u>0,28</u>	<u>0,3</u>	<u>0,25</u>
faktor. veřejná správa	0,36	<u>0,43</u>	<u>0,41</u>	<u>0,39</u>	0,67	0,75	0,81	0,88
autonomie, federace	<u>0,41</u>	<u>0,4</u>	<u>0,36</u>	<u>0,36</u>	0,24	<u>0,27</u>	<u>0,26</u>	<u>0,26</u>
stát - dominuje, nebo monopol	-0,29	-0,33	-0,35	<u>-0,37</u>	-0,19			
stát - domin. ale neobejde se bez soukromého investora	<u>0,47</u>	<u>0,42</u>	0,35	0,34	<u>0,53</u>	0,64	0,58	0,53
přibl. vyvážené zapojení (stát X soukromý investor)	0,32	0,29	0,27	0,23	0,26	<u>0,34</u>	<u>0,29</u>	0,22
zahraniční společnost	-0,31	-0,3	-0,35	-0,38	<u>-0,38</u>	-0,28	<u>-0,35</u>	-0,4
přibl. vyrovnané (zahrn. x domácí spol.)	-0,86	-0,84	-0,8	-0,8	-0,78	-0,75	-0,69	-0,61

rel. homogenní země (jasně odlišený těžeb. region)	-0,39	-0,15	-0,1		-0,16	-0,19	-0,16	-0,14
heterogenní země (rel. homogenní těž. region)	-0,33	-0,12						
celkově heterogenní země (vnitř. heterog. regiony)	-0,42				-0,23	<u>-0,26</u>	<u>-0,25</u>	<u>-0,26</u>
marginalizace	0,22	0,2	0,19	0,19	0,2	0,16		
konflikt po roce 2000	0,19	0,2	0,21	0,19				
válka	<u>-0,31</u>	-0,28	-0,28	<u>-0,29</u>	-0,67	-0,66	-0,63	-0,63
diamanty	-0,4	-0,43	-0,45	-0,42	-0,48	-0,49	-0,52	-0,53
zlato	<u>0,26</u>	<u>0,31</u>	<u>0,31</u>	<u>0,28</u>	0,31	0,3	0,29	<u>0,28</u>
měď	0,43	0,45	0,45	0,43	<u>0,34</u>	<u>0,33</u>	0,26	0,22
uhlí	<u>-0,34</u>	<u>-0,26</u>	<u>-0,24</u>	-0,23	<u>-0,25</u>	-0,22	-0,22	-0,19
drahé kovy	<u>-0,31</u>	<u>-0,28</u>	<u>-0,26</u>	-0,24	-0,38	-0,38	-0,41	-0,47
pokles (úpadek) produkce	<u>-0,32</u>	<u>-0,32</u>	<u>-0,31</u>	-0,29	-0,22	-0,21	-0,18	
růst (rozvoj) produkce	<u>-0,4</u>	<u>-0,38</u>	<u>-0,36</u>	<u>-0,33</u>	<u>-0,35</u>	<u>-0,33</u>	-0,28	-0,14

Zdroj: MMF 2014, Observatory 2014, Světová banka 2013a, b, dále vlastní šetření různých relevantních a volně dostupných informací na internetu. Zdroje dat závisle proměnné (viz tabulky 2 - 24).

Poznámky: Tabulka zobrazuje standardizované regresní koeficienty vysvětlujících proměnných v osmi regresních modelech. **Tučně** zvýrazněné jsou proměnné signifikantní na 99 % hladině významnosti, podtržené na 95 % hladině významnosti. Prázdná pole znamenají, že daná proměnná nebyla do daného modelu statistickým programem v rámci regresní metody Backward vybrána.

Jak ukazuje tabulka č. 28, svůj potencionální vliv na kvalitu života může mít i struktura regionálního těžebního sektoru z pohledu dominance různých typů těžebních firem, tedy jestli v sektoru dominuje státní, nebo soukromá firma, respektive ovlivňují-li kvalitu života různé modifikace těchto vztahů. Ve výše prezentovaných vybraných regresních

modelech se podle hodnot standardizovaných regresních koeficientů jeví jako relativně signifikantní proměnná (*stát – dominuje, ale neobejde se bez soukromého investora*), a to zejména v modelech, které obsahovaly typologické proměnné (typy zemí). Ve srovnání s referenční proměnnou, kterou byla soukromá firma, byl tedy relativní pozitivní efekt zjištěn u situace, kdy je těžební sektor významně ovládán státem (např. prostřednictvím státní těžební společnosti), ale zároveň se stát neobejde bez soukromého investora a je na něm tedy do „značné“ míry závislý. Soukromý investor pak např. zajišťuje potřebný kapitál, samotný provoz těžby nebo poskytuje potřebné know-how.

V kontextu hodnot standardizovaných regresních koeficientů dalších proměnných vystihujících těžební sektor, respektive povahu těžaře, lze spíše na spekulativní úrovni uvažovat o vztahu, kdy nejlepší RRP je dosaženo tehdy, když regionálnímu těžebnímu sektoru zcela nedominuje ani jedna ze stran (tj. ani státní ani soukromá společnost), ale obě jsou na sobě do určité míry závislé.

V návaznosti na předešlou diskusi charakteru těžebního sektoru z pohledu vlastnictví je zajímavé se podívat na strukturu těžařů z pohledu jejich původu, tedy jde-li o domácího těžaře, nebo společnost ze zahraničí. Za vztažnou proměnnou zde byla zvolena domácí společnost. Statisticky velmi významnou v analyzovaných regresních modelech se ukázala být proměnná vystihující stav, kdy je poměr mezi domácí a zahraniční společností přibližně vyrovnaný. V uvažovaných regresních modelech je vliv této proměnné na RRP poměrně významně negativní. Srovnáme-li tento výsledek s méně signifikantní proměnnou - zahraniční společnost, která má v porovnání s domácí společností také spíše negativní orientaci, lze uvažovat obecně o spíše negativním vlivu zahraniční společnosti na hodnoty RRP. Shrnu-li nalezená zjištění o charakteru těžařů, tak ideální struktura těžebního sektoru (s pozitivním vlivem na RRP) by byla spíše taková, ve které by byl zapojen jednak domácí stát, a zároveň domácí soukromý investor. Je zřejmé, že takováto kombinace by vyžadovala také existenci kvalitního institucionálního prostředí.

Na závěr zbývá rozebrat vliv posledních tří v regresních modelech signifikantních nezávislých proměnných. Prvně jde o působení a dopad proběhlé války v těžebním regionu. Válka podle očekávání negativně působí na hodnoty RRP, zejména pak v regresních modelech obsahujících typ země. V těchto modelech je ale válka silně korelována s typem země (konflikty rozervaná velká země) a tato korelace bohužel zkresluje výsledek. Nezávisle proměnné (konflikty rozervaná země a nestabilní chudé země) pak paradoxně mají pozitivní vliv na RRP těžebního regionu. Paradox si vedle možných nedostatků dat, spekulativně vysvětlují tím, že by mohl být projevem skutečnosti, že těžební regiony jsou pro vlády takto slabých zemí naprosto klíčové, a proto se je snaží maximálně uchránit před ničivými následky konfliktů nebo jiné nestability, kterou trpí/trpěly ostatní regiony země. Určitým modifikovaným vysvětlením by mohl být ekonomický význam regionu, který se

projevuje mj. v investicích do rozvoje regionu a skrze některé ukazatele pak ovlivňuje RRP. Co je opravdová příčina vztahu, je však i zde otázkou pro další výzkum.

Jako statisticky nesignifikantní vysvětlující proměnné, které se nedostaly do tabulky č. 28 a v ní prezentovaných regresních modelů, respektive byly téměř nevýznamné, patří proměnné charakterizující heterogenitu regionu ve vztahu k celé zemi i samotnému regionu, míra marginalizace (etnik obývajících region), přítomnost nějakého konfliktu s oběťmi na životech po roce 2000, míra demokratičnosti, hustota zalidnění a nerostné suroviny jako zemní plyn a ropa. Statistická nevýznamnost ropy může být překvapivá, ale podíváme-li se na rozložení ropy těžících regionů mezi úspěšné a neúspěšné regiony z hlediska RRP, zjistíme, že tyto regiony nacházíme v obou skupinách, což je zřejmě příčinou statistické nevýznamnosti této suroviny.

Shrnutí

Na základě dostupných informací bylo zjištěno, že mezi těžebními regiony, o kterých by se dalo hovořit jako o prokletých svými nerostnými zdroji, nalezneme poměrně významné zastoupení regionů s těžbou diamantů, což potvrzuje korelace se závisle proměnou kvalitou života, poznatky získané z lineární vícenásobné regresní analýzy, i prosté pozorování 20 % regionů s nejhorší RRP. Ostatní zjištění je třeba brát s větší mírou opatrnosti. Data do jisté míry ukazují na to, že roli v přínosu nebo prokletí nerostných zdrojů (tedy dobré, nebo špatné RRP) má zřejmě kvalita veřejné správy (případně míra vlastní samosprávy = proměnná autonomie, federace), proběhlé konflikty (války), ale také určitá forma vztahu bývalé koloniální velmoci na současnou rozvojovou těžební zemi. Jistou roli může hrát i povaha těžebního sektoru a jeho kontrola určitým typem těžební společnosti nebo jejich kombinací (státní, soukromé, zahraniční apod.)

5. Závěr

Práce se zabývala otázkou existence, nebo neexistence prokletí nerostných zdrojů, a to na skupině těžebních regionů vybraných spíše rozvojových zemí s významným těžebním sektorem. Hlavním cílem práce bylo zjištění, jestli lze v případě vybraných těžebních regionů hovořit o prokletí nerostných zdrojů, respektive jejich přínosu. Snahou bylo také stanovení potenciálních faktorů, které nějakým způsobem působí na tento fenomén. S ohledem na povahu dat bohužel nebylo možné adekvátně podchytit veškeré relevantní faktory pravděpodobně ovlivňující přínos nebo prokletí nerostných zdrojů, například vliv a charakter mocenské elity, dělbu zisku mezi těžebními regiony, těžaři, nebo celou těžební zemí apod., což samozřejmě ovlivňuje zde prezentované závěry.

Jak ukazují rozborů těžebních zemí a jejich hlavních těžebních regionů, popř. výsledky regionální pozice kvality života, ve vybraném souboru nalezneme jednak regiony, které lze považovat za „prokleté“ svým nerostným bohatstvím, tak i regiony, které toto bohatství „dokázaly“ (nebo jim to bylo umožněno) v různém časovém horizontu využít ku prospěchu širší populace těžebního regionu. Velmi často hodnocení přínosu nebo prokletí nerostných zdrojů závisí na zvoleném úhlu pohledu a je tak svou povahou ambivalentní. Příkladem úspěšných regionů mohou být z pohledu RRP regiony jako Cabinda v Angole, Eastern provincie v Saúdské Arábii aj., ve kterých však nalezneme též prvky určitého prokletí spojeného například s větší kontrolou až šikanou místních obyvatel ze strany státu. Logicky je pak téměř všude socioekonomický „přínos“ (nebo prokletí) těžební činnosti vykoupen škodami na životním prostředí (viz např. ekvádorské regiony Sucumbios, nebo Orellana, nigérijské ropné regiony delty Nigeru, nebo z pohledu lepší regionální pozice kvality života region Atyrau v Kazachstánu). Odlišný je i přístup a benefit potencionálního socioekonomického „přínosu“ z těžební činnosti pro jednotlivé skupiny obyvatel. Hledisek je tedy několik a je někdy těžké dělat soudy o existenci prokletí nerostných zdrojů v konkrétním těžebním regionu.

V práci provedené rozřazení jednotlivých těžebních zemí do podobných skupin (vycházející z uvažovaných faktorů prokletí nerostných zdrojů) se neukázalo být příliš vystihující. Důvodem však může být malá velikost souboru a relativně významná část nezařazených zemí.

Z pohledu vlivu jednotlivých faktorů na relativní pozici kvality života, a tedy zjednodušeně na prokletí nerostných surovin, je nejprůkaznější negativní vliv těžby diamantů. Speklativně se pak domnívám, že podstatnou roli v prokletí nerostných zdrojů

hraje i nezachycená proměnná rozdělení moci a vliv elit, která působí na správu a institucionální prostředí těžebního regionu, respektive těžební země, a je rozebrána v teoretické části této práce. Možný vliv na prokletí nerostných zdrojů mohou mít i další proměnné, avšak jejich průkaznost je s ohledem na použitou metodu omezená.

Zvolené téma je až příliš široké a komplexní na to, abych ho zde mohl plně a adekvátně podchytit a rozebrat. Doufám však, že se mi ho povedlo vystihnout, alespoň jak jen to bylo možné, co nejlépe. Věřím, že práce poskytuje dobrý vhled do problematiky prokletí nerostných zdrojů, vystihuje jeho základní charakteristiky a může být tedy přínosem pro čtenáře zájímajícího se o dané téma.

Práce a její závěry by se daly rozvinout v navazujícím výzkumu, který by mohl směřovat k použití složitějších, ale vhodnějších statistických metod, které by umožňovaly lepší podchycení vztahů mezi RRP a faktory, jež ji ovlivňují. Stejně tak existuje potenciál pro hlubší kvalitativní analýzu prokletí nerostných zdrojů vybraných těžebních zemí, respektive jejich těžebních regionů. V tomto ohledu by se práce mohla stát dobrým výchozím bodem pro tuto analýzu.

Přílohy:

Příloha 1: Vysvětlující proměnné vstupující do regresní analýzy (část A)

dostupné, resp. vztažené na CELOSTÁTNÍ ÚROVEŇ			
oblast problému ("faktor")	sdužená proměnná	konkrétní PROMĚNNÁ vstupující do regrese	poznámky
typologie diskutovaných zemí	typ země	slabá, chudá, stabilní, demokratická z.	
		slabá , chudá, nestabilní z.	
		bohatá rentiérská z.	
		rentiérská, postkomunistická z.	
		konflikty rozervaná velká z.	
		ostatní, nezařazené z.	
vyjednávací pozice a charakter ekonomiky	HDP	HDP (absolutní)	zlogaritmováno, log10
	podíl těžby/HDP	podíl těžby/HDP	zlogaritmováno, log10
	import (kolonizátor dominuje)	import (kolonizátor dominuje)	hl. importer do země = býv. kolonizátor
institucionální prostředí a správa	demokratičnost	demokratičnost	ukazat. míry demokracie (zlogaritmováno, log10)
	faktor. veřejná správa	faktor. veřejná správa	

Zdroj: Vlastní zpracování, data viz metodická část práce.

Příloha 2: Vysvětlující proměnné vstupující do regresní analýzy (část B)

dostupné na REGIONÁLNÍ ÚROVNI			
oblast problému ("faktor")	sdužená proměnná	konkrétní PROMĚNNÁ vstupující do regrese	poznámky
institucionální prostředí a správa	autonomie, federace	autonomie, federace	těžebního regionu, nebo
heterogenita	heterogenita (etnická, náboženská, ostatní)	celkově heterogenní země (vnitř. heterog. regiony)	
		heterogenní země (rel. homogenní těž. region)	
		rel. homogenní země (jasně odlišený těžeb. region)	
konflikty a křivdy	marginalizace	marginalizace	
	ozbrojený konflikt	konflikt po roce 2000	existence nějakého druhu konfliktu se ztrátami na životech
		válka	
charakter nerostné suroviny	nerostná surovina	ropa	
		diamanty	
		zlato	
		z. plyn	
		měď	
		uhlí	
		drahé kovy	stříbro, platina
fáze těžby	fáze těžby	pokles (úpadek) produkce	
		růst (rozvoj)	
charakter těžaře	původ společnosti	zahraniční společnost	
		přibl. vyrovnané (zahrn. x domácí spol.)	
	charakter domin. těžaře	stát - dominuje, nebo monopol	
		stát - domin. ale neobejde se bez soukromého investora	
		přibl. vyvážené zapojení (stát X soukromý investor)	
periferialita	hustota zalidnění	hustota zalidnění	zlogaritmováno (log10)

Zdroj: Vlastní zpracování, samotná data viz metodická část práce.

Příloha 3: RRP sledovaných těžebních regionů podle standardizované kvality života

region	hustota zalidnění	země	z - kval.	kvalita života
Illizi	0,2	Alžírsko	1,45	2,64
Ouargla	2,1	Alžírsko	0,15	0,28
Laghouat	18,2	Alžírsko	-	-0,97
Cabinda	58,0	Angola	1,32	1,71
Zaire	9,6	Angola	0,30	0,39
Lunda-Sul	21,1	Angola	-	-1,08
Lunda-Norte	7,2	Angola	0,83	-1,09
Baku	1000,4	Ázerbájdžán	0,84	0,48
Tarija	7,0	Bolívie	0,15	1,05
Oruro	31,6	Bolívie	0,26	-0,06
Potosí	9,2	Bolívie	1,21	-0,87
Northeast	11,7	Botswana	1,91	0,89
Southern	7,6	Botswana	-	-0,66
Central	20,4	Botswana	0,49	-0,80
Logone Oriental	27,8	Čad	0,59	-0,11
Sucumbios	9,6	Ekvádor	-	-1,20
Orellana	6,1	Ekvádor	0,78	-1,49
Ogooué Maritime (bez Port-Gentil)	9,5	Gabon	0,97	1,65
Libreville/Port-Gentil	2024,2	Gabon	0,87	1,24
Haut-Ogooué	6,3	Gabon	0,65	0,54
Kindia	51,7	Guinea	0,28	-0,11
Boké	27,8	Guinea	0,10	-0,21
Kankan	30,4	Guinea	0,18	-0,51
Tarapacá	7,4	Chile	0,44	0,95
Coquimbo	17,7	Chile	0,50	0,78
Atacama	3,7	Chile	0,41	0,47
Antofagasta	4,6	Chile	0,25	0,12
Kirkuk	133,3	Irák	0,06	0,94
Basrah	134,0	Irák	0,56	0,44
Wassit	67,5	Irák	0,26	-0,85

			0,51	
			-	
Missan	62,8	Irák	0,71	-1,19
Atyrau	8,1	Kazachstán	1,03	2,69
Mangystau	3,0	Kazachstán	0,08	0,20
Aktobe	5,0	Kazachstán	0,04	0,11
			-	
West-Kazakhstan	4,3	Kazachstán	0,01	-0,02
Pointe-Noire	729,0	Kongo (Brazzaville)	0,96	1,59
		Kongo	-	
Kouilou	6,7	(Brazzaville)	0,53	-0,87
Tiris Zemour	0,2	Mauritánie	1,13	1,56
Dakhlet Nouadhibou	5,5	Mauritánie	0,94	1,30
Selenge	2,4	Mongolsko	0,89	1,28
Umnugovi	0,4	Mongolsko	0,63	0,89
Orkhon/Erdenet	112,5	Mongolsko	0,48	0,69
Rivers	606,1	Nigérie	0,57	1,05
Delta	204,4	Nigérie	0,38	0,70
Akwa-Ibo	565,7	Nigérie	0,15	0,29
			-	
Bayelsa	600,3	Nigérie	0,12	-0,23
Al Wusta	0,4	Oman	0,68	1,57
Ad Dakhliyah	10,7	Oman	0,14	0,33
Adh Dhahirah	4,2	Oman	0,11	0,25
			-	
Dhofar	3,2	Oman	0,17	-0,40
Tatarstán	55,7	Rusko	0,73	1,15
Chantymansijský	2,9	Rusko	0,49	0,78
Jamalskoněnecký	0,7	Rusko	0,39	0,62
			-	
Orenburská	16,4	Rusko	0,03	-0,03
			-	
Kemerovská	28,9	Rusko	0,06	-0,08
			-	
Sachalinská	5,7	Rusko	0,12	-0,17
			-	
Krasnojarský	1,2	Rusko	0,15	-0,22
			-	
Sacha (Jakutsko)	0,3	Rusko	0,58	-0,89
Dubai	410,8	SAE	0,74	1,68
			-	
Abu Dhabi	23,2	SAE	0,01	-0,02
Eastern province	5,7	Saudská Arábie	1,30	1,80
Navoi	7,7	Uzbekistán	0,49	1,23
Kashkadarya	91,5	Uzbekistán	0,27	0,68
Bukhara	40,0	Uzbekistán	0,19	0,48
Anzoátegui	33,9	Venezuela	0,37	0,99
Monagas	31,3	Venezuela	0,16	0,44
Zulia	58,7	Venezuela	-	-0,27

			0,10	
			-	
Bolívar	5,9	Venezuela	0,16	-0,42
Copperbelt	62,4	Zambie	1,08	1,35
			-	
North-Western	6,0	Zambie	0,24	-0,30

Zdroj: Založeno na výpočtu z dat pocházejících ze zdrojů popsaných v tabulkách 2 – 24.

Použité zdroje:

ANDERSEN, J. J., JOHANNESSEN, N., DREYER, LASSEN, D., PALTSEVA, E. (2013): Petro Rents, Political Institutions, and Hidden Wealth: Evidence from Bank Deposits in Tax Havens, EPRU Working Paper Series, No. 2013-03, 33 s.

ALROSA (2014): Key facts about Alrosa [online]. Dostupné z: <http://eng.alrosa.ru/about-us/strategy/key-facts-about-alrosa/> [cit. 2014-5-6].

AMÉRICAECONOMÍA (2012): Las 500 mayores empresas de Chile: Sector: Minería [online]. Dostupné z: <http://rankings.americaeconomia.com/2012/las-500-mayores-empresas-de-chile/sector-mineria.php> [cit. 2013-12-18].

ANDERSEN, J. J., ASLAKSEN, S. (2008): Constitutions and the Resource Curse. Journal of Development Economics, 87, s. 227-246

APPEL, H. (2008): Is It Putin or Is It Oil? Explaining Russia's Fiscal Recovery. Post-Soviet Affairs, 24, 4, s. 301–323

ARON, L. (2013): The political economy of Russian oil and gas [online]. Dostupné z: <http://www.aei.org/publication/the-political-economy-of-russian-oil-and-gas/> [cit. 2014-5-10].

ARVANITAKIS, J., RHIANNON, L. (2010): Resources riches can be an economic curse. The Australian Financial Review [online]. Dostupné z: <http://www.afr.com/opinion/resource-riches-can-be-an-economic-curse-20100205-iw2i3> [cit. 2015-5-31].

AUTY, R. M. (1993): Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis. Routledge, London, 288 s.

BANNON, I., COLLIER, P. (2003): Natural Resources and Violent Conflicts. World bank, Washington DC, 409 s.

BASEDAU, M., LAY, J. (2009): Resource Curse or Rentier Peace? The Ambiguous Effects of Oil Wealth and Oil Dependence on Violent Conflict. Journal of Peace Research, 46, No. 6, s. 757 - 776

BBC (2012): Argentina to expropriate Repsol oil subsidiary YPF [online]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/business-17732910> [cit. 2015-6-7].

BERTELSMANN STIFTUNG (2012): BTI 2012: Oman country report. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, 23 s.

BHRRC (2014): Texaco/Chevron lawsuits. Business and Human Rights Resource Centre [online]. Dostupné z: <http://business-humanrights.org/en/texacochvron-lawsuits-re-ecuador#c9332> [cit. 2014-11-23].

BLACKSMITH INSTITUTE (2007): The World's Polluted Places: The top ten. Blacksmith Institute, New York, 72 s.

BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2011): Teorie regionálního rozvoje. 2 vyd., přeprac. a rozš., Karolinum, Praha, 342 s.

BOTSWANA DIAMONDS (2013): Diamond market report – H2 2012 [online]. Dostupné z: <http://www.botswanadiamonds.co.uk/res/file/diamond-market-h2-2012.pdf> [cit. 2014-1-22].

BRANDER, J. A., TAYLOR, M. S. (1998): The simple economics of Easter Island: A Ricardo-Malthus model of renewable resource use, American Economic Review, 88, s. 119-138

BRAY, J. (2003): Attracting Reputable Companies to Risky Environment. In: Bannon, I., Collier, P., (eds.) (2007): Natural Resources and Violent Conflicts. World Bank, Washington DC, s. 287-352

BUSINESSINFO.CZ (2014): Mongolsko: Ekonomická charakteristika země [online]. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/mongolsko-ekonomicka-charakteristika-zeme-18678.html> [cit. 2014-4-1].

CANUTO, O., CAVALLARI, M. (2012): Natural Capital and the Resource Curse. Economic Premise, No. 83, World Bank, Washington DC, 6 s.

CAPITAL RESOURCES (2013): Botswana Resource Sector Overview 2013/14 [online]. Dostupné z: <http://www.capconferences.com/files/2013/06/BOTSWANA-RESOURCE-SECTOR-OVERVIEW-2013.pdf> [cit. 2014-1-22].

DAGENBORG, J., CHIKHI, L. (2014): Algeria's In Amenas gas plant returning to normal after attack [online]. Dostupné z: <http://www.reuters.com/article/2014/09/01/us-statoil-bp-algeria-idUSKBN0GW2N820140901> [cit. 2015-6-24].

DAVIS, G. A. (2012): Replicating Sachs and Warner: The 1997 Working paper. Working paper. DEB, Colorado School of Mines, Golden, CO., 19 s.

DEMITRYE, R., ESHAIEV, S. (2012): Abuse claims swamp Kazakh oil riot trial. BBC news [online]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-asia-18055249> [cit. 2014-1-9].

DG-EXPO (2013): Kazakhstan: Selected trade and economy issues. Directorate-General for External Policies, European Parliament, Brussels, 20 s.

DIETRICH, CH. (2000): Inventory of formal diamond mining in Angola. In: Cillier, J., Dietrich, Ch. (eds.): Angola's War Economy. Institute for Security Studies, Pretoria, s. 141-172

DOING BUSINESS (2014): Economy Rankings. World Bank [online]. Dostupné z: <http://www.doingbusiness.org/rankings> [cit. 2015-5-2].

DUNNING, T. (2008): Crude Democracy: Natural Resource Wealth and Political Regimes. Cambridge University Press, New York, 317 s.

EITI (2014): Chad. Extractive Industries Transparency Initiative [online]. Dostupné z: <http://eiti.org/Chad> [cit. 2015-3-10].

ESCOBAL, J., TICCI, E. (2012): Extractive Industries and Local Development in the Peruvian Highlands. Working paper, No. 22, Dipartimento di Scienze Economiche, Università degli Studi di Firenze, Firenze, 26 s.

EURASIA CAPITAL (2011): Eurasia Capital Expands in Mongolia, Opens Three New Offices [online]. Dostupné z: http://www.eurasiac.com/files/EC_MGL_expansion_PR_Apr20_2011_final.pdf [cit. 2014-3-29].

FENTON, J. (2011): The United (but not Equal) Arab Emirates [online]. Dostupné z: <http://arabist.net/blog/2011/8/11/the-united-but-not-equal-arab-emirates.html>

[cit. 2015-4-28].

FLEMING, D. A., MEASHAM, T. G. (2013): Disentangling the Natural Resources Curse: National and Regional Socioeconomic Impacts of Resource Windfalls. Commonwealth Scientific and Industrial Research Organization, Washington DC, 20 s.

FRANKEL, J. A. (2010): The Natural Resource Curse: A Survey. Working paper No. 15836. NBER, Cambridge, MA., 47 s.

GELB, A. (1988): Oil Windfalls: Blessing or Curse? World Bank/Oxford University Press, 357 s.

GEOMIN (2014): Znečištění rtutí v oblasti řeky Selenge [online]. Dostupné z: <http://www.geominprojects.com/37-rtutova-rizika-selenge.html?jazyk=cz> [cit. 2014-3-29].

GLOBAL EDGE (2014): Global Insights by Country, Michigan State University [online]. Dostupné z: <http://globaledge.msu.edu/global-insights/by/country> [cit. 2015-4-28].

GLOBAL EDGE (2012): Bolivia. Michigan State University [online]. Dostupné z: <http://globaledge.msu.edu/countries/bolivia/risk> [cit. 2014-1-3].

GOLDSWORTHY, B., ZAKHAROVA, D. (2010): Evaluation of the Oil Fiscal Regime in Russia and Proposals for Reform. Working paper, MMF, Washington, 29 s.

HAMMOND, J. L. (2011): The Resource Curse and Oil Revenues in Angola and Venezuela. Science and Society, 75, No. 3, s. 348 - 378

HAYTER, R. (2000): Single Industry Resource Towns. In: E. Sheppard, T. J. Barnes (eds.) (2000): A Companion to Economic Geography. Blackwell Publisher, Oxford a Malden, s. 290 - 307

HODLER, R. (2006): The Curse of Natural Resources in fractionalized countries. European Economic Review, 50, s. 1367-1386

HOKROVÁ, M. (2007): Mezinárodní obchod se zemědělskými komoditami – dopady protekcionismu a spotřeby vyspělých zemí na Rozvojové země: s příkladem kakaa a cukru. Diplomová práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha, 111 s.

HUMPHREYS, M., SACHS, J. D., STIGLITZ, J. E. (2007): Escaping the Resource Curse. Columbia University Press, New York, 432 s.

ICMM 2014: Enhancing mining's contribution to the Zambian economy and society. Mining: Partnership for Development, 18, International Council on Mining and Metals, London, 8 s.

INDEX MUNDI (2014): Nigeria - GDP per capita: GDP per capita [online]. Dostupné z: <http://www.indexmundi.com/facts/nigeria/gdp-per-capita> [cit. 2014-2-5].

IOB, E. (2012): Oil-rich Cabinda Still Waits for Independence from Angola. Voice of America [online]. Dostupné z: <http://www.voanews.com/content/cabinda-still-waits-for-independence/1515340.html> [cit. 2014-1-3].

ISRAELI DIAMOND (2014): Report: Venezuela Army Attacks Guyana Gold Miners [online]. Dostupné z: <http://www.israelidiamond.co.il/english/news.aspx?boneid=918&objid=14678> [cit. 2014-3-9].

JAMASMIE, C. (2013): Mongolia to embrace illegal gold miners [online]. Dostupné z: <http://www.mining.com/mongolia-to-embrace-illegal-gold-miners-80649/> [cit. 2014-3-29].

KAZAKHSTAN (2014): Mangystau oblast, Kazakhstan [online]. Dostupné z: <http://aboutkazakhstan.com/mangystau-oblast> [cit. 2014-1-10].

KIMERLING, J. (2006): Indigenous Peoples and the Oil Frontier in Amazonia: The Case of Ecuador, ChevronTexaco, and Aguinda v. Texaco. New York University Journal of International Law and Politics, 38, iss. 413, s. 413-664

KITCO (2013): Ranking Of The World's Diamond Mines By Estimated 2013 Production [online]. Dostupné z: <http://www.kitco.com/ind/Zimnisky/2013-08-20-Ranking-Of-The-World-s-Diamond-Mines-By-Estimated-2013-Production.html> [cit. 2014-1-22].

KUMAS, G. (2009): The Oil Curse and Iraq. Bi-annual Bulletin, UN Association of Turkey [online]. Dostupné z: http://www.academia.edu/392993/The_Oil_Curse_and_Iraq [cit. 2014-3-1].

LANG, S. (2010): Mongolian Investment Summit: Is Mongolia Open for Investment? CenterraGold [online]. Dostupné z: http://www.boroogold.mn/wp-content/uploads/2011/09/Mongolian_Investment_Centerra.pdf [cit. 2014-3-29].

LE BILLON, P. (2008): Diamond Wars? Conflict Diamonds and Geographies of Resource Wars. *Annals of the Association of American Geographers*, 98:2, s. 345-372

LE BILLON, P. (2001): The political ecology of war: natural resources and armed conflicts. *Political Geography*, 20, s. 561–584

LEDERMAN, D., MALONEY, W. F. (2007): *Nature Resources: Neither Curse nor Destiny*. World Bank, Washington DC, 355 s.

LEIBOLD, A., M. (2011): Aligning Incentives for Development: The World Bank and the Chad-Cameroon Oil Pipeline. *The Yale Journal of International Law*, 36, s. 167-205

MAHDAVY, H. (1970): The Patterns and Problems of Economic Development in Rentier States: The Case of Iran. In Cook, M. A. (ed.) (1970): *Studies in Economic History of the Middle East*. Oxford University Press, London, s. 428 - 467

MAKWANA, R. (2005): Decommissioning The IMF, World Bank and WTO [online]. Dostupné z: <http://www.stwr.org/imf-world-bank-trade/decommissioning-the-imf-world-bank-and-wto.html> [cit. 2014-5-31].

MALONEY, W. F. (2007): Missed Opportunities: Innovation and Resource-Based Growth in Latin America. In: Lederman, D., Maloney, W. F. (eds.) (2007): *Nature Resources: Neither Curse nor Destiny*. World Bank, Washington DC, s. 141 - 170

MANZANO, O., RIBOGON, R. (2001): Resource Curse or Debt Overhang? In: Lederman, D., Maloney, W. F. (eds.) (2007): *Nature Resources: Neither Curse nor Destiny*. World Bank, Washington DC, s. 41-70

MCMILLAN, M. S., WAXMAN, A. R. (2007): Profit Sharing between Governments and multinationals in Natural Resource Extraction: Evidence from a Firm-level Panel. Working paper 13332, NBER, Cambridge, MA., 21 s.

MEISSNER, H. (2010): *The Resource Curse and Rentier States in the Caspian*

Region: A Need for Context Analysis. Working paper, No. 133, German Institute of Global and Area Studies, Hamburg, 42 s."

MENRA (2014): Ministry of Ecology and Natural Resources of Azerbaijan Republic [online]. Dostupné z: <http://www.eco.gov.az/en/es-baki-absheron-veziyyet.php> [cit. 2014-12-27].

MIR-BABAYEV, M. Y. (2002): Azerbaijan's Oil History: A Chronology Leading up to the Soviet Era [online]. Dostupné z: http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/ai102_folder/102_articles/102_oil_chronology.html [cit. 2014-12-27].

NURUDDEEN, M., A. (2012): Nigeria: Derivation - How Oil States Shared N2.7 Trillion in 12 Years. All Africa [online]. Dostupné z: <http://allafrica.com/stories/201212310741.html> [cit. 2014-2-8].

OIL REVENUE (2013): Oil Producing States [online]. Dostupné z: <http://oilrevenueng.org/oil-producing-states-3/> [cit. 2014-2-6].

ORAVCOVÁ, Z. (2013): Botswana jako výjimka fenoménu prokletí přírodních zdrojů? Bakalářská práce. Přírodovědecká fakulta, Palackého univerzita, Olomouc, 66 s.

OXFORD BUSINESS GROUP (2013): Growth through diversification: Demand for manganese and timber draw international interest [online]. Dostupné z: <http://www.oxfordbusinessgroup.com/overview/growth-through-diversification-demand-manganese-and-timber-draw-international-interest> [cit. 2014-4-1].

POTTER, R.B., BINNS, T., ELLIOTT, J. A., SMITH, D. (2008): Geographies of Development: An introduction to development studies. 3 vydání. Pearson Education, Harlow, 545 s.

RABUŠIC, L. (2004): Mnohonásobná lineární regrese. Studijní materiál [online]. Dostupné z: http://is.muni.cz/el/1423/podzim2004/SOC418/multipl_regres_1.pdf [cit. 2015-4-29].

REICHL, C., SCHATZ, M., ZSAK (2014): World Mining Data, 29, BMVFJ, Wiena, 251 s.

ROSS, M. L. (2013): The Politics of the Resource Curse: a review. SSRN [online]. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=2342668> [cit. 2014-8-11].

ROSS, M. L. (2003): The Natural Resource Curse: How wealth can make you poor. In: Bannon, I., Collier, P., eds. (2003): Natural Resources and Violent Conflicts. World Bank, Washington DC, s. 17-42

RT (2010): Kemerovo region: coal-mining center of Russia [online]. Dostupné z: <http://rt.com/news/kemerovo-kuzbass-coal-mining/> [cit. 2014-5-6].

RURAL POVERTY (2014): Rural poverty in Congo. Rural poverty portal [online]. Dostupné z: <http://www.ruralpovertyportal.org/country/home/tags/congo> [cit. 2014-5-20].

SACHS, J. D., WARNER, A. M. (2001): The Curse of Natural Resource. European Economic Review, 45, s. 827 - 838

SACHS, J. D., WARNER, A. M. (1997): Natural Resource Abundance and Economic Growth. HIID, Harvard university, Cambridge, MA., 36 s.

SACHS, J. D., WARNER, A. M. (1995): Natural Resource Abundance and Economic Growth. Working paper No. 5398, National Bureau of Economics and Research (NBER), Cambridge, MA., 47 s.

SHABAFROUZ, M. (2010): Oil and the Eruption of the Algerian Civil War: A Context-sensitive Analysis of the Ambivalent Impact of Resource Abundance. Working paper, No. 118, GIGA German Institute of Global and Area Studies, Hamburg, 44 s.

SHAPIRO, D., RUSSEL, B. I., PITT, L. F. (2007): Strategic heterogeneity in the global mining industry. Transnational Corporation, 16, No. 3, s. 1-34

SHAW, D. L. (2013): Good Governance in the Post-Soviet South: Testing Theories of the Resource Curse in Azerbaijan. Journal of Politics & International Studies, 9, Summer 2013, s. 520-561

STEVENS, P. (2003): Resource Impact: Curse or Blessing? A Literature Survey. Journal of Energy Literature, 9, No. 1, s. 3-42

STIGLITZ, J. E. (2012): From Resource Curse to Blessing [online]. Dostupné z: <http://www.project-syndicate.org/commentary/from-resource-curse-to-blessing-by-joseph-e--stiglitz> [cit. 2014-5-27].

SVĚTOVÁ BANKA (2011): Confronting Poverty in Iraq: Main Findings. World bank, Washington DC, 88 s.

SWF (2014): Fund Rankings [online]. Dostupné z: <http://www.swfinstitute.org/fund-rankings/> [cit. 2015-4-28].

TAN, L. (2014): NEWS – RUSAL wins case against Republic of Guinea for Friguia alumina complex [online]. Dostupné z: <http://www.fastmarkets.com/aluminium-news/news-rusal-wins-case-against-republic-guinea-for-friguia-alumina-complex-78579> [cit. 2015-6-20].

THE ECONOMIST (2013): Copper Solution: The mining industry has enriched Chile. But its future is precarious [online]. Dostupné z: <http://www.economist.com/news/business/21576714-mining-industry-has-enriched-chile-its-future-precarious-copper-solution> [cit. 2013-12-18].

TIPCHANTA, D. (2012): The Scramble for Africa's Oil: A Blessing or Curse for African States? Thesis for the degree of Doctor of Philosophy, University of Nottingham, Nottingham 254 s.

TORRES, N., AFONSO, O., SOARES, I. (2013): A Survey of Literature on the Resource Curse: Critical Analysis of the Main Explanations, Empirical Tests and Resource Proxies. Working paper. CEFUP, Faculty of Economics, University of Porto, 23 s.

TREISMAN, D. (2010): Is Russia Cursed by Oil? Journal of International Affairs, 63, No. 2, Columbia university, New York, s. 85-102

TREJBAL, V. (2012): Ruský těžař Surgutněftgaz na účtech nashromáždil 28 mld. USD [online]. Dostupné z: <http://www.patria.cz/zpravodajstvi/2120084/rusky-tezar-surgutneftgaz-na-uctech-nashromazdil-28-mld-usd-misto-tezby-radeji-dostava-uroky-je-to-putinova-soukroma-banka.html> [cit. 2014-5-10].

UDAPE (2010a): Desarrollo Humano en el departamento de Oruro [online]. Dostupné z: http://www.pnud.bo/webportal/Portals/0/Bol_04_Oru.pdf [cit. 2015-6-21].

UDAPE (2010b): Desarrollo Humano en el departamento de Potosí [online]. Dostupné z: http://www.pnud.bo/webportal/Portals/0/Bol_05_Pts.pdf [cit. 2015-6-21].

US EIA (2014): Countries. United States Energy Information Administration [online]. Dostupné z: <http://www.eia.gov/countries/> [cit. 2014-3-9].

US EIA (2013): Countries. United States Energy Information Administration [online]. Dostupné z: <http://www.eia.gov/countries/> [cit. 2014-3-9].

USGS (2012): International Minerals Statistics and Information [online]. Dostupné z: <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/> [cit. 2014-3-22].

USGS (2011): International Minerals Statistics and Information [online]. Dostupné z: <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/> [cit. 2014-3-22].

VAN DER PLOEG, F. (2010): Natural resources: Curse or blessing? CESifo Working paper Resources and Environment, No. 3125, Munich, 64 s.

VOLOSHIN, G. (2013): Economic Slowdown Reveals Structural Problems in Zhanaozen-style Towns [online]. Dostupné z: [http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=41340&no_cache=1#.VUMxpZOE1eS](http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews[tt_news]=41340&no_cache=1#.VUMxpZOE1eS) [cit. 2015-5-1].

VOROTNIKOV, V. (2013): Diamond Mining in Russia [online]. Dostupné z: <http://www.e-mj.com/features/3237-diamond-mining-in-russia.html#.VUUXY5OE1eR> [cit. 2014-5-6].

WALLERSTEIN, I. (2011): The Modern World-System IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914. University of California Press, Berkeley, 396 s.

WEBER, L., ZSAK, G., REICHL, C., SCHATZ, M. (2012): World Mining Data, 27, BMVFJ, Wiena, 296 s.

WILPERT, G. (2003): The Economics, Culture, and Politics of Oil in Venezuela [online]. Dostupné z: <http://www.oxfordbusinessgroup.com/overview/growth-through-diversification-demand-manganese-and-timber-draw-international-interest> [cit. 2014-3-8].

Zdroje statistických dat:

AZERSTAT (2012): The State Statistical Committee of the Azerbaijan Republic [online].

Dostupné z: <http://www.stat.gov.az/indexen.php> [cit. 2014-2-20].

BOTSTAT (2009): 2008 Botswana AIDS Survey III., Statistical Report. Central Statistics Office, Gaborone, 358 s.

BOTSTAT (2013): Preliminary Results Botswana AIDS Impact Survey IV. (BAIS IV.), 2013. Statistical Report, Central Statistics Office, [Gaborone], 22 s.

CASEN (2011): Encuesta de Caracterización Socioeconómica Nacional (CASEN).

Ministerio de Desarrollo Social [online]. Dostupné z:

<http://observatorio.ministeriodesarrollosocial.gob.cl/> [cit. 2013-11-20].

CLARK, J. F. (1998): Foreign Intervention in the Civil War of the Congo Republic.

Journal of Opinion, 26, No. 1, s. 31-36.

CNSEE (2009): VIH/sida dans l'Enquête de Séroprévalence et sur les Indicateurs du Sida au Congo 2009, CNSEE [online]. Dostupné z: <http://www.cnsee.org/pdf/DVIH.pdf> [cit. 2014-4-4].

CNSEE (2012): Congo: Enquête Démographique et de Santé 2011-2012, Centre Nationale de la Statistique et des Etudes Economiques du CONGO, Brazzaville, 426 s.

CRIMESTAT (2013): Portal Pravovoj Statistiki, Federalnaja Prokuratura Rusiskoj Federacii [online]. Dostupné z: http://crimestat.ru/offenses_table [cit. 2014-5-16].

DEIS (2011): Indicadores básicos de salud, Chile 2011. Departamento de Estadísticas e Información de Salud (DEIS), Ministerio de Salud de Chile [online]. Dostupné z: http://deis.minsal.cl/deis/indicadores/Folleto_IBS_2011.pdf [cit. 2013-11-22].

DGSGABON (2013): Enquête Démographique et de Santé 2012. Direction Générale de la Statistique, Libreville, 477 s.

GAZPROM (2015): Shares [online]. Dostupné z: <http://www.gazprom.com/investors/stock/> [cit. 2015-4-25].

GUINEASTAT (2012): Enquete Legere pour l'Evaluation de la Paurete ELEP- 2012: Rapport Final. Ministere du Plan Institut National de la Statistique, Conakry, 138 s.

INEANGOL (2013a): Principais Indicadores de Angola por Provincia, Instituto Nacional de Estadística [online]. Dostupné z:

http://www.ine.gov.ao/xportal/xmain?xpid=ine&xpgid=indicators_province&indicators_province=6779931 [cit. 2013-11-20].

INEANGOL (2013b): Integrated Survey on The Welfare of the Population/IBEP: Poverty profile, Vol. 3, Instituto Nacional de Estadística, Luanda, 98 s.

INEBO (2010a): Instituto Nacional de Estadística de Bolivia [online]. Dostupné z: www.ine.gob.bo/pdf/Est_Dptales/EN_2011_1.pdf [cit. 2014-7-11].

INEBO (2010b): Violencia Ciudadana, Instituto Nacional de Estadística de Bolivia [online]. Dostupné z: <http://www.ine.gob.bo/indice/EstadisticaSocial.aspx?codigo=30902> [cit. 2013-12-29].

INEBO (2012): Bolivia: Características de población y vivienda: Censo Nacional de Población y vivienda 2012. Instituto Nacional de Estadística, [La Paz], 31 s.

INEC (2010): Censo 2010 [online]. Dostupné z: <http://www.ecuadorencifras.gob.ec/censo-de-poblacion-y-vivienda/> [cit. 2014-4-19].

INECL (2011): Nueva Encuesta Suplementaria de Ingresos - NESI, Instituto Nacional de Estadísticas de Chile [online]. Dostupné z: http://www.ine.cl/canales/chile_estadistico/mercado_del_trabajo/nene/nesi/nesi.php [cit. 2013-11-20].

INEVE (2010): Sociales: Nivel de Vida, Instituto Nacional de Estadística (INE) de Venezuela [online]. Dostupné z: <http://www.ine.gov.ve/documentos/Social/NiveldeVida/html/ienv2010.html> [cit. 2014-5-29].

INEVE (2011a): XIV Censo Nacional de Población y vivienda, Instituto Nacional de Estadística [online]. Dostupné z: <http://www.ine.gov.ve/documentos/Demografia/CensodePoblacionyVivienda/pdf/zulia.pdf> [cit. 2015-4-23].

INEVE (2011b): Demográficos: Estadísticas Vitales, Instituto Nacional de Estadística (INE) de Venezuela [online]. Dostupné z: http://www.ine.gov.ve/index.php?option=com_content&view=category&id=96&Itemid=50# [cit. 2014-5-29].

INEVE (2011c): Síntesis Estadística Estatal 2012, Instituto Nacional de Estadística (INE) de Venezuela [online]. Dostupné z: <http://www.ine.gov.ve/documentos/see/sintesisestadistica2012/index.htm> [cit. 2014-5-31].

INSEED (2010): Enquête par grappes à indicateurs multiples Chad: Résultats préliminaires, Institut National de la Statistique, des Études Économiques et Démographiques, [N'Djamena], 81 s.

IRAQSTAT (2011): Central Statistical Organisation Iraq [online]. Dostupné z: <http://cosit.gov.iq/en/> [cit. 2014-3-10].

KAMCO (2011): KAMCO Research: UAE Economic Brief and Outlook [online]. Dostupné z: <http://www.kamconline.com/Temp/Reports/e218ade1-80d4-459c-b1aa-f069380c636a.pdf> [cit. 2014-3-13].

KAZREGIONSTAT (2012): Ministry of regional Development [online]. Dostupné z: <http://minregion.gov.kz/eng/> [cit. 2014-3-10].

KAZSTAT (2013): Socio-economic Development of the Republic of Kazakhstan, Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan, Astana, 28 s.

KAZSTAT (2014): Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan Committee on Statistics [online]. Dostupné z: http://www.stat.gov.kz/faces/homePage?_adf.ctrl-state=13yhl1nuwb_86&_afLoop=396948210845886 [cit. 2014-4-15].

MAURSTAT (2008): Profil de La Paurete en Mauritanie - 2008. Office National de la Statistique, [Nouakchott], 172 s.

MMF (2014): World Economic Outlook Database [online]. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/02/weodata/index.aspx> [cit. 2014-6-18].

MMF (2015): World Economic Outlook Database [online]. Dostupné z: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata/index.aspx> [cit. 2015-4-23].

MONSIS (2010): Literacy rate 15 - 24 year olds, Mongolian Statistical Information Service [online]. Dostupné z: <http://www.1212.mn/statHtml/statHtml.do> [cit. 2014-5-14].

MONSIS (2012): Mongolian Statistical Information Service [online]. Dostupné z: <http://www.1212.mn/en/> [cit. 2014-5-14].

MPPS (2009): Anuario Estadístico del Ministerio del Poder Popular para la Salud (MPPS) de Venezuela 2009, první část, MPPS, [Caracas], 29 s.

NIGERIASTAT (2014): Nigeria Statistical Data Portal [online]. Dostupné z: <http://nigeria.prognoz.com/en/DataAnalysis> [cit. 2014-5-17].

Observatory (2014): The Observatory of Economic Complexity [online]. Dostupné z: <http://atlas.media.mit.edu/> [cit. 2014-6-18].

OMANSTAT (2013): National Centre for Statistics and Information [online]. Dostupné z: http://www.ncsi.gov.om/NCSI_website/N_ListPublications.aspx?view=21 [cit. 2014-1-15].

ONSDZ (2008): V. Recensement General de la Population et de l'Habitat, Office National des Statistiques [online]. Dostupné z: <http://www.ons.dz/-Population-RGPH2008-.html> [cit. 2013-11-4].

ONSDZ (2011): Premier Recensement Economique, Office National des Statistiques [online]. Dostupné z: www.ons.dz/IMG/pdf/Resultats_definitifs_phase_I_RE2011.pdf [cit. 2013-11-4].

ONSDZ (2012): Demographie Algerienne, Office National des Statistiques [online]. Dostupné z: <http://www.ons.dz/IMG/demographiealgerienne2012.pdf> [cit. 2013-11-4].

OSN (2010): Milenium Development Goals in Kazakhstan [online]. Dostupné z: <http://www.un.kz/en/pages/9.jsp> [cit. 2014-3-10].

OVV (2013): Informe del OVV - Diciembre 2012, Observatorio Venezolano de Violencia [online]. Dostupné z: <http://observatoriodeviolencia.org.ve/ws/informe-del-ovv-diciembre-2012/> [cit. 2014-5-30].

RIA NOVOSTI (2011): Reiting socialno-ekonomičeskogo položenia subjektov, RIA Novosti [online]. Dostupné z: http://ria.ru/research_multimedia/20110628/394485583.html [cit. 2014-5-10].

RUSSTAT (2011): Russian Federation Federal State Statistics Service [online]. Dostupné z: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/bednost/tabl/2-04.htm [cit. 2014-5-9].

RUSSTAT (2013a): Russian Federation Federal State Statistics Service [online]. Dostupné z: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/enterprise/industrial/# [cit. 2014-5-9].

RUSSTAT (2013b): Russian Federation Federal State Statistics Service [online]. Dostupné z: http://www.gks.ru/free_doc/2013/demo/t2.xls [cit. 2014-5-9].

RUSSTAT (2013c): Russian Federation Federal State Statistics Service [online]. Dostupné z: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/trud/trud6.xls. [cit. 2014-5-9].

SASTAT (2010, resp. 2007): Central Department of Statistics and Information [online]. Dostupné z: <http://www.cdsi.gov.sa/english/> [cit. 2014-3-8].

SVĚTOVÁ BANKA (2013a): World Development Indicator (WDI): Contribution of natural resources to gross domestic product [online]. Dostupné z: <http://wdi.worldbank.org/table/3.15#> [cit. 2013-4-27].

SVĚTOVÁ BANKA (2013b): The Worldwide Governance Indicators (WGI) [online]. Dostupné z: <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home> [cit. 2014-6-18].

SVĚTOVÁ BANKA (2015): Poverty Data [online]. Dostupné z: <http://povertydata.worldbank.org/poverty/country/GAB> [cit. 2015-4-23].

UAEMOH (2011): Ministry of Health, Open Data [online]. Dostupné z: <http://www.moh.gov.ae/en/OpenData/Pages/2011.aspx> [cit. 2014-3-12].

UAESTAT (2012): United Arab Emirates Bureau of Statistics [online]. Dostupné z: <http://www.uaestatistics.gov.ae/ReportsByDepartmentEnglish/tabid/104/Default.aspx?MenuId=1> [cit. 2014-4-16].

UNDP (2006): Healthcare in Uzbekistan: Facts and Figures. Statistical Bulletin, No. 4, State Committee of the Republic of Uzbekistan on Statistics and UNDP in Uzbekistan, Tashkent, 56 s.

UNDP (2011): Eradicate Extreme Hunger and Poverty: Poverty headcount by aimags, 2011 [online]. Dostupné z: <http://www.mn.undp.org/content/mongolia/en/home/mdgoverview/overview/mdg1/> [cit. 2014-5-14].

UZBEKSTAT (2013, 2012, 2010): The State Committee of the Republic of Uzbekistan on Statistics [online]. <http://www.stat.uz/ru/index.php/demograficheskie-dannye> [cit. 2014-2-27].

UZDAILY (2010): Highest GRP growth in Jan-Sep recorded in Namangan region [online].
Dostupné z: <http://www.uzdaily.com/articles-id-12335.htm> [cit. 2014-2-28].

UZINFOINVEST (2010): Investment opportunities/By Province [online]. Dostupné z:
http://www.uzinfoinvest.uz/eng/investment_opportunities/by_province/ [cit. 2014-2-28].

ZAMBIASTAT (2012): Living Conditions Monitoring Survey Report 2006 and 2010. Central
Statistical Office of Zambia, Lusaka, 277 s.